

BULETIN DE LINGVISTICĂ

Nr. 12

Anul IX

2011

SUMAR

EMINESCIANA

- MIHAI CIMPOI. *Limbajul po(i)etic eminescian* 3
VASILE BAHNARU. *Mihai Eminescu – lingvist și promotor
al limbii literare românești* 7

SINTAXA

- ALEXANDRU DÎRUL. *Sintaxema și adverbul* 34

ETIMOLOGIE

- MARCU GABINSCHI. *Etimologii 2010* 46

SEMIOTICĂ

- MARCU GABINSCHI. *Repetarea ca fenomen semiotic în general
și glotic în particular* 53

SOCIOLINGVISTICĂ

- INNA NEGRESCU-BABUȘ. *Câteva aspecte privind contactele
lingvistice româno-slave* 64

TOPONIMIE

- ANATOL EREMIA. *Tezaurul toponimic al Moldovei studiu
interdisciplinar: geografic, istoric, lingvistic* 71

LEXICOLOGIE

- SVETLANA STANȚIERU, AURELIA CODREANU. *Statutul
xenismelor în limba română actuală* 81

DIALECTOLOGIE

STELA SPÎNU. *Terminologia vaselor de conservat vinul* 86

STILISTICĂ

TATIANA MÎRZA. *Structuri sintactice segmentate în unele opere artistice* 96

DEBUT

OLGA GRĂDINARU. *Constituirea personajelor malefice în basmele populare rusești* 110

Redactor șef dr. hab. **Vasile Bahnaru**

Redactor șef adjunct dr. **Ion Bărbuță**

membrii colegiului

dr. hab. **Elena Constantinovici** (Chișinău)

dr. hab. **Anatol Eremia** (Chișinău)

dr. hab. **Marcu Gabinschi** (Chișinău)

dr. hab. **Vasile Pavel** (Chișinău)

dr. **Maria Cosniceanu** (Chișinău)

dr. **Iulia Mărgărit** (București)

dr. **Monica Mihalela Busuioc** (București)

dr. **Viorica Răileanu** (Chișinău)

dr. **Nicolae Saramandu** (București)

dr. **Angela Savin** (Chișinău)

dr. **Stela Spînu** (Chișinău)

dr. **Ana Vulpe** (Chișinău)

Secretar de redacție Mihai Papuc

Mihai Cimpoi

LIMBAJUL PO(I)ETIC EMINESCIAN

Limbajul po(i)etic eminescian, conceput în chip tradițional ca fenomen al expresivității, susținut de un inegalabil act de valorificare a virtualităților semantice ale limbii române, impune studiul impactului sistemului acesteia în primul rând prin stadiul ei în perioada în care a creat și al modului în care limbajul este condiționat „de fiecare limbă individuală în parte”, el nefiind un limbaj universal [1, p. 45].

Un alt adevăr axiomatic, reiterat în cadrul eminescologiei, este că, prin toate aspectele lui, limbajul po(i)etic eminescian ne oferă *revelația* aparte a unui univers articulat sistematic, organic – și a unei viziuni profund existențiale. Rosa del Conte observa, astfel: „Poet adevărat, el a găsit, pentru a exprima nucleul, rădăcina unui etern rău existențial, a cărui mărturie cultura filosofică a vremii sale o reînnoia, propunându-i încă o dată, și încă odată inutil, remediul o limbă ce-și afundă rădăcinile în cea mai autentică spiritualitate a neamului său. Și întrucât e „autentică”, ea este oglinda unei mentalități ce e rezultatul unei stratificări culturale, depozitate într-un lent proces de asimilare. Uimitor de tânără în vigoarea fanteziei sale, în care retrăiește o bogată experiență a miturilor, această limbă se va revela și a fi în stare să răspândească în jurul ei o intensă vibrație emotivă, tocmai întrucât este evocatoare a unor viziuni și concepte îndepărtate” [2, p. 130].

Eminescu se cade reinterpretat și prin grila noilor hermeneuți care ne propun o relaționare absolută Lume-Limbaj. Limbajul face ca știința, care este deja limbaj, să *decurgă* din lume: „limbajul întrușipează, astfel, „lumina ființei”, în care ființa lucrurilor se lasă înțeleasă” [3, p. 48].

Literatura, pentru Eminescu, așa cum reiese din *Epigonii*, din *Scrisoarea II*, *Criticii mei* și dintr-o scrisoare către Iacob Negruzzi, este obiect și privire asupra lui în același timp, cuvânt și rostire a acestui cuvânt; literatură-obiect și metaliteratură” [3, p. 124]. Eminescu este primul Mare poet și primul mare poet român cu conștiința accentuat artizanală a scrisului.

Universul eminescian se întemeiază pe un univers al cuvântului, pătruns până în „subsensuri”, în semnificațiile rezonante. Unul din marele secrete ale lui Eminescu, glosa Edgar Papu în finalul unei cărți ale sale, este acela de a fi pătruns înlăuntrul cuvântului, în cutia de rezonanță, unde i-a surprins ca nimeni altul toate tonurile posibile, cu întreaga bogăție de sensuri, subsensuri și semnificații pe care le-ar putea scoate din adânc fiecare vibrație a ei. Exemplificările se fac pentru printr-un singur cuvânt a fi, surprins în câteva flexiuni temporale, personale și modale (a fost odată... a fost ca niciodată... și era una... cum e Fecioara), prin care se exprimă ireversibilitatea, tristețea, trăirea dureroasă a existenței. E un sunet-destin, conchide Edgar Papu.

Alexandru Ciorănescu crede, ca și Mircea Eliade, că Eminescu e un poet al „dualităților solidarare prin contradicție”, al „contradicției termenilor”, muzicalitatea fiind un rezultat fericit și involuntar al acesteia. Opera sa e un lung monolog în care e și subiect,

e și obiect, și „care, în cazul lui, nu e numai temă poetică, ci și neliniște existențială”. Limbajul lui poetic e un limbaj clar-obscur: „Introspecția descoperă îndoieli obscure, care reclamă claritate confuză, și adâncuri dureroase, care au nevoie de un tratament lenitiv. În mod necesar, poetul a fost impus a-și forma un limbaj poetic clar-obscur, legănat de adieri muzicale” (Alexandru Ciorănescu, studiu introductiv la volumul Mihai Eminescu, *Poezii alese*, Madrid, 1990; aici cit. apud. vol. *Eminescu sub fiorul timpului*, București, 2000, p. 37).

Limbajul po(i)etic eminescian este pus de Rosa del Conte în relație cu simbolismul materiei, care i se înfățișează ca o eternă *Erscheinung*, ale căror elemente sunt purtătoare de mesaje sau de oglinzi ale unor adevăruri metafizice: „ceva” care trimite la altceva: „Prin ea Eminescu a exprimat înaintea de toate ritmul fundamental al creației: fluiditate și durată, opacitate și transparență, viață și moarte” [2, p. 258].

„Secretul” poeziei eminesciene fiind de natură melodică, exegeta italiană decriptează un „instrument simfonic atât de personal, din care obține agere efecte de muzică imitativă și descriptivă”. Despoindându-se progresiv de umflările emfatică ale timbrului, poetul ajunge la puritatea liniei melodice printr-un proces de *dematerializare* a cuvântului: „Compactă undă sonoră, vibrație a unei materii de bronz, la început, cântecul își coboară încetul cu încetul registrul, pentru a deveni murmur, șoaptă tot mai estompată: mai mult decât sunet, ecoul de sunet și – adeseori – tăcere muzicală” (*Ibidem* p. 248).

Cercetătoarea relevă anumite răsfrângeri ale tradiției culturale mitice și filosofico-mitice dintr-un strat arhaic creștin sau necreștin: *aionologia* (reliogizitate, în contextul căreia Dumnezeu, închis în transcendența sa absolută”, se identifică cu Timpul – demiurg); *nașterea-moarte*, exprimate în limbajul gnozei; *nașterea-suferință* („patimă”); *sacralitatea „moșneagului”* (durata drept criteriu suprem al valorii); *veac* și derivatele „vecnicie” și „eon”. Alte figuri sunt *undele*, ca *oglinzi căzute din cer*; *vămile* ca bariere ale cerului și timpului; *Sfinxul pătruns de înțeleș*, *cifra* (hieroglifa) *mirul*, dedus din utilizarea lui liturgică; *limbajul misticii*, folosit mai cu seamă în poezia erotică (amorul *dureros*); *imagini și epitete* („bogat”, „demonic”, „divin”, „vrajă”, „paingăn”, „a roii”, „umed”, „negru”, „adânc”, lumina trisolară, „zdrobit”, „evlavios” și „smerit” (epitete ale inimii, ale sufletului), „viermele” (îndoielii); metafore precum „ușile gândirii”, „încăperile gândirii”, „cămara (tristei) inimii”, Scânteia de foc (noțiune în legătură cu antropogeneza și destinul escatologic al omului), *aventura astrului*, *îngerul* și *Steaua*, *spiritul-înger* și *steaua*, „nefericiri svârlite în brazdele veciei”.

Felul în care Eminescu înțelege similaritatea dintre structura lumii și structura limbajului se apropie de Wittgenstein cu teoria sa de tip „ecou” sau „oglinză” a semnificației și în special cu *Gemeinschaft*-ul, conceput ca o cutumă și exemplu, ca o „formă de viață” specifică unei comunități nu unei societăți, deci opus *Gesellschaft*-ului, și unei vorbiri curente. Fiind al unei comunități închise și idiosincratice, limbajul nu ține cont de norme trans-cedentale, trans-etnice și trans-culturale, *cutuma* și *exemplul* fiind o ecuație suverană, „definitivă” (a se vedea Ernest Gellner cap. „Suveranitatea culturii” din vol. *Rațiune și cultură*, Iași, 2001).

Eminescu vorbește, în chiar spiritul acestei teorii raționaliste (dar și acelei iraționaliste a lui Noam Chomsky): de „ritual difuz” supus aprior normelor gramaticale („extraordinare discipline” fonetice și sintactice), de o limbă română ca despre o limbă specific „rustică” (*lingua romana rustica*, în Caietul 2257, f. 27 și urm.), că formele de viață ale unui neam, manifestat în obiceiuri și creația orală exprimă – hegelian – „idei interne”, sensibilizate nu

în imagini comune tuturor popoarelor, ci a unui anumit popor tragic unei națiuni agricole deosebindu-se de imaginile unei națiuni de vânători sau de păstori (ms. 2257, f. 61 v - 62). Prin urmare avem dovada conștiinței că limbajul trebuie să urmeze *cutuma* și *exemplul*, precum și ideea internă ce disciplinează anticipat creativitatea, ordinea verbală, producerea de mesaje.

Poezia lui Eminescu desăvârșește procesul de *autonomizare* a limbajului poetic, început în prima jumătate a secolului al XIX-lea: „Cu Eminescu limba creației poetice își trece în prim-plan rolul de modelator al limbii literare începând totodată să i se opună structural, câștigând *autonomie* (subl. în text – *n.n.*)” [8, p. 20].

Universul eminescian, luat în ansamblul său configurativ, se axează pe un *univers lingvistic eminescian* specific, pe o rostire esențială a ființei, proprie numai lui Eminescu. În acest sens s-a vorbit despre *armonie* (uneori onomatopeică) de la Maiorescu până la exegeții de azi, de *vocabularul eminescian* (Vladimir Streinu), *universul cuvântului* (Edgar Papu) *stilul artistic* (G. Ibrăileanu), *univers de discurs* (Mariana Neț, ca un termen împrumutat de la Greimas și Courtés).

Limbajul po(i)etic al lui Eminescu apare într-o epocă de relativă consolidare și unificare a limbii române, paralelismele, alternativele și elementele graiurilor (muntenesc, ardelenesc și moldovenesc) fiind încă obiect de opțiune. În ciuda factorilor externi, Eminescu *subordonează* limba artei sale poetice, acordându-i și o funcție estetică prioritară. Procesul de autonomizare a limbajului po(i)etic, asociat celui de autonomizare a poeziei înseși, are loc în condițiile unei libertăți superioare, „fiind condiționată exclusiv de legi ale semnificării poetice – în selectarea și combinarea elementelor lingvistice convertite în semne poetice”. Raporturile cu limba literară (forme abandonate sau conservate în limba vorbită și în textele vechi) „sunt de convergență și divergență” [8, p. 452]. Dincolo de relațiile complexe cu limba literară, procesul de semnificare conduce la constituirea autonomiei și specificității limbajului poetului condiționând „un univers liric în cel mai înalt grad specific”.

Eminescu absolutizează expresia, devenită semnificativă în sine („argint e pe ape și aur în aer”). Armonia expresivă depășește limitele sistemului fonetic, afirmându-se „activ în selectarea formelor gramaticale, flexionare sau sintactice”, arhaice, populare („Porni Luceafărul. Creșteau/ În cer a lui aripe”; „Și apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rostește”). Principiul eufonic se asociază altor principii dominante: al *sugestivității* semnificativului, al *densității* semantice, al *sinonimiei* și *polisemiei*: „Principiul desfășurării formelor, construcțiilor sintactice, al selectării termenilor lexicali, în funcție de capacitățile lor sugestive, caracterizează limbajul poetic eminescian mai cu seamă din perspectiva relației intime dintre planul semantic și planul expresiei în structura creațiilor considerate individual, dar și din perspectiva ipostazelor sale diferite: *liric meditativă, ironică, satirică* [8, p. 454-455].

Conjugând principiile fonetice esențiale (regionalisme, arhaisme literare), morfologice (coexistența unor forme flexionare ce ies din granițele limbii, combinarea lor, resubstanțializarea opozițiilor gramatical interne), eufonice, imagistice, mitice, limbajul poate afirma autonomia limbii poetice atât la polul creatorului, cât și la cel al cititorului, „niciodată închis”: „Metaforic vorbind, *limbajul poetic și poezia românească ajung, prin Eminescu, la conștiința de sine*” (subl. în text – *n.n.*) (*Ibidem*, p. 457). Eminescu renunță la „exotismul neologismului”, „cruditatea regionalismului strident și neexpresiv” „artificialul diminutivelor și adjectivelor gerunziale, retorismul stufos”, „caracterul preponderent ornant

al imagisticii” – toate acestea prezente în grad diferit la Heliade, Cârlova, Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu.

Într-un studiu recent Mariana Neț propune o analiză din perspectivă semantică a figurilor de stil în raport cu textul, a mecanismelor textuale, potrivit cărora ele funcționează, a relațiilor ce se stabilesc între ele în cadrul aceluiași text sau univers poetic, precum și a unor factori implicați în receptarea adecvată/neadecvată a figurilor. Limbajul po(i)etic atinge „polul maxim” atunci când „își ocultează propriile diferențe morfosintactice, când semantica pare o consecință a fonologiei modelate prozodic, iar normele morfosintactice ale enunțului apar numai ca o convenție de scriitură, ca o „concesie” făcută „lizibilității” [9, p. 135]. Poeții își creează și propriile catahreze (figuri devalorizare, repetabile), nu numai propriile figuri, motive și simboluri.

Vorbele în poezie trebuie să fie asemenea lucrurilor, căci și lucrurile ne vorbesc, iar psihanaliza existențială poate „să degaje singurele ontologii ale calităților care sunt «revelatoare ale ființei»”, susține Mikel Dufrenne cu referire la Sartre. Și la Eminescu limbajul poetic este natură, „o natură care vorbește și care inspiră, martorul și expresia, am spune, a unei Naturi naturante, care ne vorbește însăși” [10, p. 66-67].

Referințe bibliografice

1. Eugeniu Coșeriu, *Istoria filosofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau*, București, 2011.
 2. Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Cluj, 1990.
 3. Jean Grondin, *Hermeneutica*, Chișinău, 2008.
 4. Roland Barthes, *Eseuri critice*, Chișinău, 2006.
 5. Edgar Papu, *Eminescu*, Iași, 2008.
 6. Alexandru Ciorănescu, studiu introductiv la vol. *Mihai Eminescu, Poezii alese*, Madrid, 1990.
 7. Ernest Gelbner, *Rațiune și cultură*, Iași, 2001.
 8. Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, col. „Eminesciana” – 17, Iași, 1979.
 9. Mariana Neț, *Eminescu, altfel, limbajul poetic eminescian – o perspectivă semiotică*, București, 2000.
 10. Mikel Dufrenne, *Poeticul*, București, 1981.
- * Din *Dicționarul Enciclopedic „Mihai Eminescu”* în curs de pregătire.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Vasile Bahnaru

MIHAI EMINESCU – LINGVIST ȘI PROMOTOR AL LIMBII LITERARE ROMÂNEȘTI

0. Mihai Eminescu a fost și rămâne un spirit enciclopedic de talie universală, un cărturar în înțelesul clasic al cuvântului. Nu cred să fi existat, în istoria civilizației umane, vreo personalitate care să se fi interesat de un cerc atât de vast de probleme, începând cu științele umanistice și terminând cu cele exacte. Evident, Mihai Eminescu nu a elaborat teorii științifice proprii în domeniile respective, activitatea sa limitându-se, de cele mai multe ori, la conspectarea unor studii din cele mai variate sfere ale activității umane, acestea fiind însoțite, de regulă, de note apreciative sau critice personale, sau la elaborarea unor note, conținând opinii proprii, comentarii, observații sau constatări cu privire la anumite probleme, sau chestiuni de o diversitate surprinzătoare. El s-a informat în toate domeniile culturii și ale științei, inclusiv în cele ale științelor exacte și ale naturii. El citea, conspecta și traducea lucrări științifice din cele mai diferite sfere de activitate, așa cum se vede din traducerile științifice cuprinse în volumul *Fragmentarium*, în care, din păcate, nu s-a făcut distincție între traduceri și lucrări originale¹.

0.1. În ceea ce privește multitudinea sferelor de activitate, Mihai Eminescu se autocaracterizează cu modestie francă, fără a face uz de indolența proverbială a germanilor, ci de legendara autoironie franceză, notând: „D. Michalis Eminescu, vecinic doctorand în multe științe nefolositoare, criminalist în sensul prost al cuvântului și în conflict cu judecătorul de instrucție, fost bibliotecar, când a și prădat biblioteca, fost revizor la școalele de ... fete, fost redactor en chef al foii vitelor de pripas și al altor jurnale necitite colaborator”². Vorbind despre știință, Mihai Eminescu o definește în calitate de permanentă rectificare a rezultatelor obișnuite anterior, susținând că „știința: o trecere și retrecere de unități foarte mici, când la un termen fracționar, când la celălalt: o vecinică corectură”³. Este demnă de toată atenția noastră opinia lui Mihai Eminescu în problema identificării unor frapante coincidențe de idei în operele mai multor autori, adică „coincidența cea adese uimitoare în pasaje, ba în cugetări organice întregi, a autorilor celor mari”, căci „este *același* om care trăiește în toți, și naturi inferioare cred cum că s-a plagiat unii pe alții, pe când poate nici nu s-au citit, și fiindcă fiecare regăsește sâmburele individualității sale în cei mari, crede de datorie a reda comentarii și ramificațiunile individuale ale aceluia sâmbure, de aicea apoi se nasc diferiți glosatori și explicatori, cari de cari mai proști, ale (ai) autorilor mari”⁴.

0.2. Așadar, din analiza notelor și conspectelor de texte din domeniul filologiei putem constata că acestea au un caracter, în general, de însemnări de lucru și sunt consemnate în diferite perioade. Fiind examinate în ansamblu, ele oferă o privire panoramică asupra problemelor de care era preocupat Mihai Eminescu în activitatea sa intelectuală și probează

prezența unui cugetător de mare putere speculativă și cu intuiție de anticipație fantastică. Totodată, textele în cauză se evidențiază prin aplicarea metodelor matematice în studiul științelor sociale, poetul fiind astfel un precursor al matematizării științelor sociale.

În același timp, din cele relatate am putea conchide că în prezent încă nu dispunem de o imagine magistrală a personalității culturale și științifice a lui Mihai Eminescu și rămânem în așteptarea unor studii serioase despre Mihai Eminescu filosof, istoric, astrofizician, matematician, fizician, geograf, economist, lingvist, politician, psiholog etc., etc.⁵

0.3. Revenind la tema enunțată în titlul comunicării noastre, ținem să menționăm că autorul „Luceafărului” nu a elaborat nicio teorie lingvistică proprie, conspectele, notele și comentariile sale de natură lingvistică constituind un ansamblu luxuriant de probe că autorul lor era preocupat dacă nu de toate, cel puțin de majoritatea problemelor referitoare la limbajul uman. Mai mult, analiza manuscriselor eminesciene demonstrează cu o mulțime de dovezi irefutabile că autorul lor cunoștea toate teoriile și direcțiile de cercetare din lingvistica de până la dânsul și din timpul vieții lui. În această ordine de idei sunt elocvente conspectele poetului care includ studii de Hermann Steinthal, Carl Philipp Moritz, August Friedrich Pott, Moritz Lazarus, Wilhelm von Humboldt etc. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm succint ansamblul de probleme lingvistice care l-au preocupat în mod special pe Mihai Eminescu.

1. Încă în perioada studiilor universitare din Viena și Berlin, Mihai Eminescu a manifestat un interes sporit pentru cele mai variate probleme de lingvistică generală. Textele de această natură se ocupă de originea limbii, de relația dintre limbă și psihic uman, de structura internă a limbii, de importanța limbii în viața spirituală a națiunilor, de evoluția limbii literare prin emanciparea ei de sub dominația etimologică și sintactică etc.

1.0 Sunt deosebit de valoroase „notațiile” poetului privind raportul limbii cu psihologia, problemă tratată în mod special în studiile lui Hermann Steinthal, care interpretează limba ca un mecanism psihic. În această ordine de idei urmează să menționăm că poetul conspectează studii sau fragmente din acestea, face note marginale asupra unor probleme sau afirmații lansate de lingviștii secolului al XIX-lea. Astfel, în *Fragmentarium* atestăm mai multe conspecte și note din creația unor lingviști cu renume, ca **Wilhelm von Humboldt** (studiul *Despre raportul dintre scriere și vorbire*)⁶, **Hermann Steinthal** (studiul *Reflecții introductive privind psihologia popoarelor (ca invitație la redactarea unei reviste de psihologie a popoarelor și de lingvistică)*)⁷, **Hermann Steinthal și Carl Philipp Moritz** (studiul *Despre verbele impersonale*)⁸, **Hermann Steinthal** (studiul *Asimilare și atracție în lumina psihologiei*), **August Friedrich Pott** (studiul *Despre varietatea expresiei lingvistice după sunet și noțiune*), **Moritz Lazarus** (studiile *Condensarea gândirii în istorie și Câteva idei sintetice despre psihologia popoarelor*)⁹ etc.

1.1. În opinia lui Mihai Eminescu, limba este un fenomen eminent social, susținând că „arta de a governa = arta de a armoniza interesele claselor societății, și aceasta pentru că tot ce este, este un rezultat al societății: limbă, spirit, învățătură, avere, civilizație, putere”¹⁰. Ca fenomen social, limba este de o importanță decisivă în procesul de constituire și de existență a națiunilor, întrucât „cine zice un popor zice mult: oamenii vin la un semnal dat în limba națională. Își dirig deodată și spontan forțele lor colective

într-o singură direcție de mișcare¹¹, căci „*eu e Dumnezeu. Națiunea mea e lumea, cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea mea nu e lume. Națiunea – acest complex de euri*”¹². Așadar, limba și națiunea, deși nu sunt identice, constituie o unitate de fenomene interdependente, așa încât nu există națiune fără limbă, tot așa cum nu există limbă fără națiune. Mai mult, pentru Mihai Eminescu „spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea”¹³. Pornind de la ideea că „într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: «așa voiesc să fiu eu și nu altfel», el se întreabă: „oare s-ar fi născut alte limbi pe pământ?”. Tocmai din aceste considerente, Mihai Eminescu conchide: „simplul fapt că noi românii, câți ne aflăm pe pământ, vorbim o singură limbă, «una singură» ca nealte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine ce ne înconjură, e dovadă destulă și că așa voim să fim noi, nu altfel»¹⁴. Și ca un corolar al interdependenței dintre limbă și națiune, M. Eminescu susține: „Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nvețe ce-am fost sau ce-am trebuit să fim; voim să fim ceea ce suntem – români”¹⁵, din care cauză „limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin deznaționalizare și renegațiune”¹⁶. Acesta ar fi un argument în plus pentru ca „amicii” noștri și rătăciții dintre noi să renunțe la existența unui popor „moldovenesc” și a unei limbi „moldovenesti”.

1.2. Luând în discuție problema originii limbii, Mihai Eminescu susține, în cunoștință de cauză, că „teoria cu privire la formarea limbii se află în afara domeniului acesteia, situându-se mai degrabă în cel al antropologiei”¹⁷. În continuare, autorul menționează că cercetările antropologice în problema originii limbii „se întind retrospectiv până în preistorie, dar nu contactează punctul originar; iar vestita maximă a voiajului Palgrave că niciodată nu ne vom extinde cercetările până la trecutul lipsit de vorbire apasă greu asupra lui”¹⁸.

Mihai Eminescu este de părerea că unitățile inițiale de limbă au fost verbele, dat fiind că „în urmă cu mai bine de 2 000 de ani, gramaticii indieni deja au derivat cuvintele limbii lor din rădăcini, iar aceste rădăcini le-au reunit în tabele care aparțineau tuturor limbilor sferei popoarelor indo-europene, ce luaseră ființă pe respectiva bază. Aceste rădăcini însă conțin toate noțiunile ce țin de verbe. Cât de remarcabil acest fapt!”. În baza acestui fapt, el ajunge la o concluzie care pare imbatabilă până în prezent: „toate verbele exprimă o schimbare în spațiu, o mișcare sau o poziție din mișcare, constanța unei stări. La început a fost fapta – s-ar putea spune. Fapta a fost cel dintâi obiect al observării și al denumirii, întrucât orice mișcare în spațiu poate fi recunoscută doar prin intermediul ochiului, atunci limba omenească își are obârșia în ochiul omenească”¹⁹.

1.3. În opinia mai multor oameni de cultură, limba este componenta principală a existenței individului, căci doar ea îl face pe om să fie om, fără această componentă determinantă omul încetează a fi om, întrucât „numai acolo unde există limbă există lume” (Martin Heidegger). Tocmai din aceste considerente, acad. Mihai Cimpoi, pornind de la comunitatea de idei existente în creația lui Mihai Eminescu și cea a lui Martin Heidegger, ajunge la concluzia că limba este „casa ființei noastre” sau „locul de adăpost al ființei”²⁰. Având în vedere ideile lansate de Eminescu și Heidegger, acad. Mihai Cimpoi constată că omul se comportă ca și cum el ar fi creatorul și stăpânul limbajului, în timp ce, dimpotrivă,

limbajul este și rămâne stăpânul lui și își bazează constatarea pe următoarele afirmații ale lui Mihai Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră...²¹”; „Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească²² și pe cele ale lui Martin Heidegger: „Omul se poartă ca și cum el ar fi făuritorul și dascălul limbii, când de fapt ea rămâne stăpâna omului. Atunci când acest raport de subordonare se răstoarnă, omul ajunge să urzească ciudate mașinațiuni”, „Limba este domeniul (templum), adică locul de adăpost al Ființei. (...) Deoarece limba este locul de adăpost al Ființei, noi ajungem la ființare străbătând neîncetat acest loc de adăpost²³”.

1.4. În fine, urmează să amintim că pentru Mihai Eminescu limba este valoarea supremă a unui popor, acesta din urmă având nevoie „de un tezaur sufletesc, de un reazem moral într-o lume a mizeriei și durerii”, iar acest tezaur „i-l păstrează limba sa”, căci „în limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi” și „numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin²⁴”. Astfel, poetul ajunge să definească limba în calitate de „copie a sufletului uman, despre care ne redă, în articulațiile și în legăturile ei tainice, o icoană fidelă²⁵ și ca urmare limba este declarată drept „cea mai mare capodoperă a instinctului uman – o capodoperă în dublă privință, prin faptul că o substanță materială sugerează un interior ideal²⁶”.

1.5. Mihai Eminescu s-a interesat în mod special de filosofia limbii și, fără a elabora studii personale în acest domeniu, a conspectat, așa cum am constatat mai sus, unele cercetări semnate de Hermann Steinthal, Carl Philipp Moritz, Franz Bopp etc. În opinia lui M. Eminescu, reprezentarea psihică, ca și corelativul său verbal – cuvântul, este „indiferentă în orice simpatie sau antipatie, ea nu e nici bună, nici rea, e inocentă ca și copilul²⁷”, întrucât „vorbirea ca atare, în și pentru sine, gura, tonul, nu au în ele nimic nociv”, „nu cuvântul repugnă sau atrage, căci citite din interes filologic într-o carte, să zicem, cuvintele nici nu se atrag și nici nu se resping prin sentimentele de care sunt animate, ci vă interesează doar ca formă pură, în vederea cercetării lor, cuvântul nefiind altceva decât formă²⁸”.

Totodată, M. Eminescu, sub influența cercetărilor realizate de lingviștii citați, face o distincție netă între conținut și formă, distincție care va deveni un procedeu de bază în lingvistica modernă începând cu Ferdinand de Saussure, afirmând următoarele: „Conținutul constă din senzații și din reprezentările și noțiunile formate de acestea, alături de afectivitatea care le este inerentă. *Forma constă din trecerea acestui conținut prin conștiință sau din condiția elementelor acesteia*²⁹”. Pornind de la aceste distincții, autorul conchide că specificitatea unui popor „se manifestă atât în conținut cât și în formă, dar în aceasta din urmă se exprimă mai original, mai rafinat și mai profund. Astfel toate elementele care constituie conștiința poporului – religie, moravuri, concepție ș.a.m.d. – sunt un conținut de idei; numai limba însă înfățișează, pe lângă conținutul reprezentărilor reflectat în cuvinte, de asemenea forma ideilor, dinamica gândirii, în flexiunea cuvintelor și în sintaxă” și ca urmare „limba nu include doar concepția despre lume a poporului, ci redă și imaginea activității contemplative însăși³⁰”.

Relația dintre formă și conținut are, în opinia lui Mihai Eminescu, ca și pentru F. De Saussure, un caracter arbitrar; căci „toate noile cercetări conduc la importantul adevăr

că sensul cuvântului nu stă în nicio relație intimă și necesară cu sunetele sale și poate că niciodată nu stă într-o relație permanentă”, „de aceea ajungem la surprinzătoarea înțelegere a faptului că asupra accepției și semnificației unui cuvânt hotărăște doar uzul limbii”³¹. Ceea ce am putea obiecta în această privință ar fi faptul că relația dintre formă și conținut, deși este arbitrară din punctul de vedere al originii, are un caracter obligatoriu, necesar (Emile Benveniste) la nivel sincron, întrucât orice unitate lexicală poate exista numai în virtutea existenței unei relații obligatorii consacrate în comunitatea respectivă între o formă dată și un conținut dat.

1.6. Fiind un bun cunoscător al realizărilor recente din lingvistica europeană, Mihai Eminescu nu a putut rămâne indiferent față de lingvistica comparată care își datorează apariția studiilor lui W. fon Humboldt, Franz Bopp etc. și care este rezultatul unei sinteze a datelor obținute prin cercetările asupra limbilor vechi și noi, din Europa și Asia. Comparându-se structura gramaticală a limbilor vechi cu cea a limbilor noi din America și Asia, s-a ajuns la concluzia că limbile evoluează neîncetat, iar comparația dintre diferite limbi demonstrează că unele seamănă destul de mult între ele și în baza acestui fapt a fost formulată o concepție fundamentală pentru lingvistica modernă: limbile descoperite în Asia și America conțin unele elemente asemănătoare și acest lucru nu este altceva decât rezultatul procesului de diversificare a unor limbi mai vechi, cunoscute și studiate din texte.

Făcând referire la Max Müller, Mihai Eminescu susține că filologia, inclusiv lingvistica, însușindu-și metoda comparativ-istorică, a devenit „o știință exactă”³². Luând în discuție adjectivele, M. Eminescu constată că limba germană, în raport cu limbile clasice (greaca, latina, sanscrita) și cu cele romanice, nu posedă capacitatea de a substantiviza adjectivele³³. Tot în acest context este necesar să amintim observațiile comparative ale lui M. Eminescu cu privire la limba maghiară, caracterizată prin flexiune turanică, dicționar slav și sintaxă germană, în timp ce limba română dispune de flexiune traco-ilică și dicționar latin al limbii în circulațiune³⁴.

1.7. Fiind contemporan al psihologismului lingvistic, Mihai Eminescu nu identifică gramatica nici cu sistemul logicii sau al metafizicii, nici cu cel al psihologiei³⁵, „întrucât formele proceselor psihologice ale conștiinței noastre nu se transpun direct în sunet și nu formează forme gramaticale, limba nu e unealtă directă a conștiinței în legătura sa mecanică cu organele fonatoare; dimpotrivă, ea este prima răsuflare a *conștiinței de sine*; nu e pură devenire în spirit, ci primul act al spiritului – tot exteriorul și tot interiorul, procesele senzoriale, ca și cele logice și psihologice sunt simplă materie prin care și în care spiritul își încearcă pentru întâia dată puterea sa alcătuitoare”³⁶ pentru ca în continuare să menționeze că „a da formă înseamnă a-și însuși, a percepe”, de aceea „nu există nimic metafizic, nimic psihologic în limbă, ea este însă apercipție artistică, firește instinctivă a oricărei ființe și deveniri în natură și spirit” și ca urmare „limba propune la fel de puțină psihologie, ca și fizica; cine o studiază nu vede niciodată cum concepe *ea* viața naturală și pe cea sufletească. Dar motivele pentru care face asta așa sau altfel nu se pot înțelege decât prin psihologie, și cum tot psihologic tratăm și ideile și străduințele individuale”³⁷.

2.0. Caracterul unitar al limbii române este o realitate indiscutabilă. Mai mult, se consideră că tocmai limba română „a fost și este de-a lungul istoriei noastre zbuțumate cimentul indestructibil al unității noastre, a românilor de pretutindeni, mai ales atunci

când a trebuit, prin vitregia destinului, să trăim multe secole în țări cu nume diferit, până când unirea cea adevărată din 1918 a consfințit realitatea istorică a poporului român în statul național unitar, – act istoric de consfințire a dreptății noastre”³⁸. Tot în această ordine de idei, readucem în memorie faptul că noi, românii, așa cum susține undeva istoricul Neagu Djuvara, „suntem poate singura țară din Europa, în afară de micile țări, al cărei sentiment național este exclusiv întemeiat pe faptul că vorbim aceeași limbă de la Nistru până la Tisa, lucru care nu se întâmplă în alte țări unde sentimentul național s-a clădit de veacuri, încetul cu încetul, în jurul unei istorii comune. La noi cimentul este limba!” Ideea unității limbii române este susținută și de lingviști de marcă. Astfel, academicianul Iorgu Iordan susține că „pe teritoriul lingvistic românesc nu există o diversificare atât de adâncă, încât să dea naștere unui fel de bilingvism, adică la situații în care vorbitorii unui grai să vorbească acasă graiul local, iar atunci când depășesc zona acestui grai să fie nevoiți a folosi limba comună a întregului popor ca pe o altă limbă, nici în ceea ce privește fonetismul, nici în ceea ce privește lexicul, nemaivorbind de sistemul lexical”³⁹. Încă mult înainte, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, George Barițiu, adresându-se oamenilor politici din Imperiul Austro-Ungar, susținea că între limba vorbită în Moldova, Muntenia și Ardeal nu există nici atâta deosebire, cât există între limba germană vorbită în Viena și cea vorbită la Berlin.

2.1. Tocmai în baza celor afirmate de cei nominalizați anterior putem susține cu toată convingerea că Mihai Eminescu s-a dovedit a fi, și de această dată, un predecesor al ideilor privind unitatea răspândirii teritoriale a limbii române: „Limba română e unica în Europa care n-are proprie-vorbind dialecte. Pe-o întindere de pământ atât de mare, despărțiți prin munți și fluvii, românii vorbesc o singură limbă”⁴⁰. În același timp, poetul nostru este conștient de valoarea limbii scrise în procesul de unificare a limbii. Astfel el susține că „unitatea actuală a limbei vorbite, deși e în parte un merit special al epocii lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, cari înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeași; numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici pe colo”⁴¹. Anume unitatea limbii i-a permis poetului să identifice „o unitate de origini etnice”⁴² ale poporului român⁴³.

2.2. Pentru a demonstra unitatea poporului român, poetul apelează la probe de toponimie, menționând că „există multe indicii, atât în numirile localităților și râurilor, precum și în alte împrejurări, cari denotă o unitate a neamului românesc preexistentă formațiunii statelor noastre”, căci „pe când găsim în Țara Românească *Argeșul*, găsim tocmai în nordul Daciei un pârâu numit *Argestrul* care se varsă din stânga în Bistrița, râu ce izvorăște din Maramureș. Pe când în Țara Românească aflăm *Câmpulungul* ca ținut și descălecătoare, aflăm în Bucovina, în creierul munților, un *Câmpulung* tot ca ținut și descălecătoare”⁴⁴.

2.3. În fine, Mihai Eminescu argumentează existența unității etnice și de limbă a neamului nostru prin prezența unui drept cutumiar comun pentru toți românii: „Înainte sau abia după formarea statelor române vedem românii de sub Coroana Ungariei pretinzând să se judece între ei după dreptul lor propriu, jus Olachale sau Olachorum; o cerere analogă fac moldovenii ce pribegise în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Și aceasta când? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinar la carele ei țineau cu sfințenie,

fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atât de viu în conștiința poporului, atât de necontestat de nimenea, încât nici unul din vechii noștri Domni n-au găsit de cuviință să-l codifice⁷⁴⁵.

2.4. În notele poetului, unitatea limbii române este examinată paralel identitatea poporului român. Unitatea de limbă a fost determinată de „cărțile bisericești, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească”, care au oprit „procesul de diversificare și de dialectizare a graiului viu” și în urma acestui fapt limba „primește prin cărți o normă unitară în rostire și în scriere, căci, printr-un instinct fericit, traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Țara Românească și-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma pe atunci⁷⁴⁶. Mai mult, poetul crede că acesta poate fi considerat drept „un instinct de adevăr” sau chiar „cunoștința limbei latine care i-a îndemnat la aceasta”, atribuindu-i o importanță deosebită în acest proces de unitate literaturii populare, „a cărei răspândire uniformă nu e de tăgăduit. Aceleași balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că piesele nemerite de literatură populară aveau tendința de-a se răspândi la toți românii⁷⁴⁷.

3.0. În probleme de istoria limbii române, Mihai Eminescu, bazându-se pe materiale documentare din domeniul istoriei, afirmă că „e indiferentă chestiunea dacă elementele ce compuneau acest sâmbure de popor modern erau tracice și latine sau latine și ilirice, destul numai că, din al VI-lea secol după Hristos, la năvălirea avarilor în Tracia (a. 579) oastea condusă de Martin și Comențiol e compusă din oameni ce vorbesc românește”. Totodată, M. Eminescu constată, pe bună dreptate, că „în limba română se găsesc însă tocmai elementele unei latinități arhaice, ce nu se putuse păstra decât tocmai numai în Italia și nu la cei ce-nvățau limba clasică a statului⁷⁴⁸.

În procesul de refacere a unor forme lexicale sau gramaticale se cer cunoștințe lingvistice profunde, întrucât „consistența unei limbi începe cu scrierea ei”, dat fiind că „elementele primite în această scriere, nouă fiind chiar, devin consistente și rămân în limbă, dacă nu contrazic cu direcțiunea spirituală a poporului. Ele nu trebuie să coincidă cu natura limbei, ci numai să nu-i contrazică” și ca urmare „limba română de-aceea s-a depărtat și s-a înmuiat așa de latină, pentru că așa de lungă vreme nu a fost scrisă⁷⁴⁹.

3.1. O atenție deosebită merită opinia lui M. Eminescu despre legitățile de evoluție a cuvintelor moștenite din limba latină și a celor împrumutate din slavonă în limba română: „sigur e că, deși au multe elemente slavone în limbă, nu sunt slavi. Cuvântul pentru care nu sunt și nu pot fi slavi este linguistic. Legile după cari cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte românești și-au sfârșit demult evoluțiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată de secole deja, încât, deși cuvintele slavone sunt vechi, ele nu s-au asimilat nici până în ziua de azi cu limba noastră, excepție făcând de vreo patru sau cinci vocabule cari privesc păstoria⁷⁵⁰.

3.2. Deși Mihai Eminescu, vorbind despre originea etnică a românilor, neagă „coborârea” lor „din traci⁷⁵¹, fiind totodată sigur că „s-ar putea deduce numai un singur lucru. La popoarele din Dacia, neexceptând pe cel român, trebuie să se afle urme de fonologie dacică⁷⁵², totuși el, pornind de la studiile elaborate de lingvistul sloven Franz von Miklosich, identifică anumite coincidențe lexicale și fonetice existente în română

și în albaneză. Mai întâi, el consideră poporul albanez și limba albaneză ca provenind din aceleași triburi antice ale tracilor ca și poporul român și, respectiv, limba română: „Amestecul foarte mare și pestriț al limbei albaneze, care întrece pe al celei engleze, se va fi născut din două împrejurări cari concurg: întâi din vechimea poporului însuși, care în viața sa lungă a avut ocazia de-a primi foarte multe influențe străine, al doilea din numărul cel mare al popoarelor cari parte coexistă, parte au locuit pe rând în Peninsula Balcanică. Din limbă se dovedesc nenumărate atingeri cu cea română vorbită în Evul Mediu de poporul nostru, foarte numeros pe atunci în Peninsula”⁵³. În continuare, M. Eminescu constată că în urma analizei a 261 de numiri albaneze de animale, au fost identificate 47 de unități lexicale care „se ating cu cuvinte românești, multe cu alte cuvinte romanice, 21 italiene, 41 vechi grecești, înrudite însă originar, 38 medii și neogrecești. Dintre toate abia 30 se păreau de origine curat albaneză”⁵⁴. Cu acest prilej, cărturarul nostru afirmă că „tracii și ilirii erau popoare înrudite. Descendenții ilirilor sunt albanezii actuali, din traci s-au născut românii”⁵⁵. Referindu-se la F. fon Miklosich, el atestă „vreo 50 de cuvinte cari parte sunt comune albanezilor și românilor, parte au în amândouă limbile o formă și un sens deosebit”, în timp ce „un număr însemnat de cuvinte latine au trecut de la români nu numai în limba bulgară, ci în toate limbele Peninsulei”⁵⁶, ca în fine să conchidă „cum că albanezii și românii sunt unul și același popor, însă unii au păstrat limba tracă, iar cei din urmă și-au apropiat dialectul latin vulgar, nu mai e azi nicio îndoială”⁵⁷.

3.3. Mihai Eminescu este probabil prima personalitate din cultura noastră care a evidențiat în mod special importanța literaturii religioase pentru istoria limbii și pentru procesul de creare a limbii literare românești. Astfel, în *Timpul* din 6 mai 1880, el afirmă că „limba *literară*, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de-o rară frumusețe. Multe texte, și bisericești și laice, au un ritm atât de sonor în înșirarea cuvintelor încât e peste puțină ca frumusețea stilului lor să se atribuie întâmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii”. În același timp, el este conștient de valoarea „*stilistică și lexicală*” a cărților vechi, „căci nu sunt scrise supt influența limbilor moderne, cel puțin nu a celei franceze, și se găsesc în ele locuțiuni care încep a dispărea din limba de astăzi și se înlocuiesc prin șabloane din fraze străine dezvoltării de pân-acum a limbei noastre”, iar valoarea lexicală a acestora se manifestă „prin mulțimea de cuvinte originale, pe care scriitorii bisericești și laici, siliți să recurgă la propriile mijloace, le întrebunțează în compunerile lor”⁵⁸. În *Timpul* din 14 august 1882, poetul observa: „cărțile bisericești, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească, opresc procesul de diversificare și de dialectizare a graiului viu”⁵⁹.

3.4. Consemnând faptul că treptat „au început a se recunoaște însemnătatea limbii cărților bisericești”, poetul face o analogie cu situația din istoria limbii germane, constatând că „din deosebitele și variile dialecte ale limbei germane de pildă, unul a ajuns să domineze și să devie limbă literară și de stat, aceasta este a se mulțumi mai cu seamă *Bibliei* lui Luther. La începutul secolului trecut, în al XVII-lea chiar, limba germană se poate zice că încetase de-a mai exista. Cine deschide cărțile scriitorilor din acei timpi află un jargon în care întregă averea lexicală, sintaxa chiar a limbei erau alterate și falsificate de mii de fraze franțuzești sau latinești; reprezentantul de căpetenie al unei limbi germane literare, curate, era *Biblia* lui Luther”, ca în fine să ajungă la următoarea concluzie: „La noi lucrul

s-a petrecut într-un mod analog. Epoca reformațiunii, răspândindu-se prin periferii, au ajuns în Ardeal; calvinii începuseră a traduce cărți bisericești în românește, pentru a atrage la Reformă și poporul românesc. Ei bine, biserica și Domnii noștri au combătut Reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărțile bisericești în limba românească, au introdus limba poporului în biserică și stat, în locul celor străine hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre, ele au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat. Din acel moment trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea, pe când înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia”. Aceste speculații teoretice urmăresc mai multe scopuri, dar în primul rând demonstrează necesitatea retipăririi „cărților bisericești cu caractere latine”, întrucât „tipăriturile vechi au început a se afla cu greutate”, de aceea Mihai Eminescu susține acțiunea Sfântului Sinod în această direcție, fiind de părerea că „limba cărților bisericești va fi supusă unei revizuirii în ceea ce privește slavismii tehnici, nejustificați și nepricepuți nici pân-în ziua de azi de popor. Cuvinte populare romanice se vor introduce în locul termenilor slavonești, cuvinte înțelese de toți; frazelor li se va da pe ici colo orânduirea ce li se cuvine după geniul limbei noastre, înlăturându-se traducțiuni servile și prea *ad literam*; c-un cuvânt, ferindu-se în mod egal de neologismii dar și de barbarismii slavonești sau de altă origine, revizuiitorii cărților vor avea în vedere atât avutul propriu al limbii populare cât și arhaismii aciaa cari se pot reintroduce fără alterare a înțelesului”⁶⁰.

3.5. Mihai Eminescu demonstrează o subtilă cunoaștere a istoriei limbii române, evidențiind straturile constitutive ale limbii române, căci „românii au răsărit dintre slavi ca insula... din mare”⁶¹. Astfel, el distinge mai întâi un strat „primar fonologic”, un strat „secundar bisericesc – o limbă mai nouă”, un strat „terțiar malorosian-polon” și un strat „cuaternar rusesc administrativ-juridic”, iar în concluzie afirmă în termeni metaforici că „pe covățelele acestei insule au rămas într-adevăr lacuri de apă de mare, care însă, prin afluența izvoarelor de apă dulce, s-au schimbat cu mult: pozitiv este însă că insula toată era odinioară sub mare”⁶².

În fine, făcând referirile de rigoare la studiul lui F. Fon Miklosich *Die slavischen Elemente im Rumanichen*, tipărit la Viena în 1861, poetul rezumă câteva din tezele savantului sloven. Pornind de la ideea că „toate limbile câte se vorbesc păstrează o seamă de însușiri filologice cari, nefiind nici de origine greacă, nici romană, nici slavă, nu pot să fi ieșit din senin, ci trebuie să fi fost proprie unui popor care-a dispărut acum, trebuie să corespundă c-o realitate etnică care-a existat în trecut, c-un corelat etnic”⁶³, el ajunge la concluzia că aceste particularități de limbă „numai în limba albaneză...par a fi cu totul originare și, fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsulă, putem trage concluziunea îndreptățită că aceste proprietăți indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză, așadar dintre-o limbă străstrăveche, dispărută azi, din limba *traco-ilirică*”⁶⁴. În baza acestui fapt, M. Eminescu susține că „limba traco-ilirică este temelia și substratul peste cari s-au superpus deosebite pături lingvistice, dar aceste din urmă, cu toată superpunerea, sunt în chiar esența lor modificate prin acel substrat”⁶⁵. În continuare, M. Eminescu distinge următoarele substraturi de limbă: „substrat: traco-iliric; pătura imediat superpusă: latina, la bulgari: substrat traco-iliric; pătura superpusă: paleoslavă,

a doua pătură: finotatară, la grecii din Morea: substrat traco-iliric, pătura superpusă: elină, paleoslavă, albaneză, română, la serbi, muntenegreni, dalmațieni, bosniaci, croați: substrat: traco-iliric, pătura superpusă: limba lehitică a hrovaților (aduși în Imp. Bizantin în timpul avarilor), la albanezi: substrat: traco-iliric, pătura: traco-ilirică⁷⁶. Și, în fine, poetul enumeră acele proprietăți ale structurilor limbilor balcanice care demonstrează existența unui substrat etnic și lingvistic comun: „1) Formațiunea caracteristică a viitorului cu un *verbum volendi* (*vouloir, wollen*), comună limbilor albaneză, română, neogreacă, bulgară și sârbă.

2) Lipsa și circumscrierea infinitivului în limbile albaneză, bulgară, neogrecescă, ba uneori în cea română și cea sârbă chiar.

3) Însemnarea genitivului și a dativului cu aceeași formă (în limbile albaneză, română și bulgară).

4) Așezarea articolului *după nume*, unde ține locul terminațiilor declinațiilor.

Articolul albanez definit: masc. *I*, fem. *E*; articolul albanez nedefinit: *t̃* Articolul român: masc. *L, le*; fem. *A, oa* Articolul bulgar: *t̃, ta, to*.

5) Frecvența sunetelor *ă* și *î* în limba albaneză și română și în dialectele bulgarilor apuseni.

6) Schimbarea deasă a lui *l* în *r* în limba albaneză, română, neogreacă – mai rar în cea bulgară⁶⁷. În plus, poetul identifică încă o serie „de fenomene analoge în sintaxa acestor limbi. Dar și mai multe puncte de atingere sunt între limba albaneză și cea română. Astfel este fecunditatea în diftongi (Doppellaute); apoi tensiunea vocalelor din *e* în *ea* (*tem, teamă*); din *o* în *oa* (*om, oameni*); *au* (în limba albaneză *ua, au*); nazalizarea vocalei de la-nceput; eliminarea lui *l* înaintea lui *i* consonans (*fii* în loc de *fili*, *găină* în loc de *galina*, *cai* în loc de *cali*, *văi* în loc de *văli*, *moi* în loc de *moli*); schimbarea lui *r* în *n* (*senin* în loc de *serin*)⁶⁸.

3.6. În relație directă cu istoria limbii se află etimologia unităților de vocabular, pentru care poetul a manifestat un interes aparte, explicând originea substantivului *cuvânt* prin lat. *conventus* „adunare de oameni”. Cu această ocazie el afirmă că „noțiunea nouă a găsit o manta spânzurată-n cui, vorba veche, și-a îmbrăcat-o. Ea are cu totul alt înțeles decum l-avea vorba înainte”. Tot așa el derivă verbul *a lega* din substantivul *lex*, iar expresia *a se tăvăli de răs* o consideră o expresie foarte adevărată, întrucât „cine râde din toată inima, aceluia-i vine gustul să se tăvălească pe jos”⁶⁹.

4. Sunt demne de toată atenția opiniile poetului în problema ortoepiei și ortografiei limbii române. În această ordine de idei, el constată că „deși rostirea normală a limbei românești e indicată fără abatere prin scrierile din veacurile trecute, totuși românii moderni n-au găsit încă mijlocul de a o scrie în mod unitar. Câte capete, atâtea ortografii. Literatura populară stagnează, căci afară de doi-trei scriitori nimeni din noi nu mai e ‘n stare a reproduce graiul viu al poporului”⁷⁰. Poetul este conștient că unificarea ortografiei limbii române este „treaba filologiei române; tot astfel e treaba ei de-a căuta originile cuvintelor”⁷¹. M. Eminescu definește ortografia drept „oglină a pronunției aceleia care s-a recunoscut de cătră poporul întreg ca ortoepică, și aceasta nu prin convenție, ci în mod istoric, ea trebuie să păstreze acest caracter. Filologia poate schimba întru-câtva *ortoepia*, și atunci ortografia [î]i urmează pe această cale”⁷².

4.1. În numărul din 26 aprilie 1878 al „Timpului”, Mihai Eminescu prezintă *Noul a-b-c-dar românesc* de Vasile Petri, apărut la Sibiu în 1878, și insistă în mod special

asupra ortografiei acestui abecedar, evidențiind ca fiind pozitiv faptul că autorul a adoptat „ortografia de dincoace de Carpați”⁷³. Vorbind despre interdependența dintre ortografie și ortoepie, poetul susține că „unitatea «ortografică» este pentru noi românii un bun mare, la care trebuie să tindem cu toți cu orice preț” și se pronunță pentru utilizarea consecventă a semnelor diacritice, întrucât „în cărțile cu ortografie fără semne școlarii începători sunt nevoiți a ceti cuvintele cari conțin sonuri derivate «de două ori», o dată așa cum ele se prezintă ochiului d.e. *saratura*, apoi așa cum le dictează auzul românesc: «sărătură». Chiar și etimologiști pronunțați ca d. Bariț încă recunosc «că pentru începători este greu a ceti fără semne» („Observatorul”, nr. 8)”⁷⁴. În funcție de relația dintre ortoepie și ortografie, poetul examinează neologismele care „se pronunță adeseori cu totul fals, mai ales când învățătorii nu știu latinește. Astfel am auzit însumi cum elevi și învățători pronunțau: *timpurii* în loc de *timpuriu*, *amicifiă* în loc de *amicie* etc., pentru că era scris, *timpuriu*, *amicetia*. Unii mai pronunțau «gerunz»!, alți «gerundiu», unii «concoarză», alții «concordie» etc. Tot așa, de nu mai rău, o pățim cu *numele proprie*; R. D. canonic Șerban din Gherla cetea la un examen în Năsăud consecințe *Țășeni* în loc de *Titieni* (numele unui învățător)”⁷⁵. În continuare, sunt prezentate avantajele ortografiei din secolele precedente, dat fiind că „bătrânii”, „luând limba astfel cum crescuse ea în propria ei individualitate”, „au creat o ortografie pentru români cum ea nu are păreche în nici una din limbile moderne. Înzestrați cu o fineță nemaipomenită a auzului și cu un bun-simț de care noi ne-am înstrăinat de mult, ei au simțit care dialect anume – dacă putem numi dialecte deosebirile dintre noi – este acela ce trebuie cultivat. Moldoveni și munteni au tipărit în veacul al șaptesprezecelea cărți care, ca oglindă a pronunției vie, admise ca clas, nu lasă nimic de adaos și nimic de scăzut. Abia în epoca fanarioților, sub înrâurirea nimicitoare a lor, limba începe a-și pierde unitatea ortoepică și tinerețea ei naivă care strălucește în cronicari. Dar pe la capătul domniei fanariote românii de peste Carpați încep să învețe latinește și, mișcați de o ură neînțeleasă contra bietelor semne cari nu le păcătuise nimic și a bietelor cuvinte cu care poporul în curs de atâtea veacuri își făcuse locuțiuni, proverbe, cântece și povești, învățații au năvălit să stingă de pe fața pământului acea minunată operă la care contribuise milioane de capete, în mare parte foarte bine formate, și zeci de cărturari cu bun-simț și cu auz credincios”⁷⁶.

4.2. Mihai Eminescu a identificat cu acribie de lingvist deficiențele ortografiei „etimologice”, menționând că:

„1. Ortografia etimologică nu este destul de *precisă*, în ceea ce privește mai ales scrierea sunetelor derivate; de unde urmează că multe cuvinte nici nu să pot ceti îndată corect. Cum să va scrie după ortografia etimologică d.e. *mușcă*, ca să nu să citească nici *muscă*, nici *musică*? Tot așa e cu cuvintele: *pișcă* și *pisică*, *moșie* și *moașă*, *pasiune* și *pășune*, *mană* și *mână*, *paturi* și *pături*, *satul* și *sătul*, *urzeau* și *urdeau* (*a urdi*, *a face urdă*), *coseau* (iarba) și *să coșeau* (pânile în cuptor), *mințeau* și *aminteau* etc. Cum să vor scrie, tot cu acea ortografie, cuvinte ca: *ești*, *foști*, *aștept*, *pușcă*, *triță*, *știucă*, *șder* etc. Și mai rău stăm cu numele proprii, în privința cărora nu putem consulta nici legătura cuvintelor, nici simțul nostru limbistic”;

„2. Lângă acest neajuns să mai adaogă unul cu mult mai greu în consecințele sale, căci privește *frumusețea* și chiar *unitatea* limbei române, înțelegem neajunsul că ortografia etimologică, după natura ei, nu regulează întru nimic *pronunțarea limbei*. Astfel noi românii

«ungureni» ne-am deprins a pronunța: *năciune, educăciune, enărăciune, comișune* etc., în credință negreșit că tot astfel pronunță și ceilalți români fără excepțiune. După ce însă am început a ceti cărți și foi din România, scrise cu semne, am aflat spre surprinderea noastră că ei urmează alt mod de pronunțare, și adecă: *națiune, educațiune, enarațiune, comisiune* etc. Ei mai pronunță; *Zeu, zi, zic, și, ieșire, singur* etc., iar nu ca noi: *Zău, zî, zâc, și, ieșâre, sângur* etc.; în un cuvânt: la ei nu să aud atâtea sunete guturale ca la noi. Va admite orișicine al lor mod de pronunțare este mai frumos, mai fin, mai elegant”.

„3. Majoritatea precumpănitoare a românilor respinge ortografia etimologică și nu sunt pe semne că această majoritate să va supune minorității; din contră, ortografia etimologică pierde pe zi ce merge tot mai mult din terenul avut. Nici că este mirare, deoarece:

4. Ortografia cu semne este neasemănat mai *precisă*, prin urmare și mai *simplică* și mai *ușoară*”⁷⁷.

Așadar, M. Eminescu este un adept convins al unității ortografice și ortoepice a limbii române, pentru a evita de a „introduce, ca vechii egipteni, trei moduri de scriere, unul pentru începători și popor, altul pentru învățați și al treilea pentru monumente”⁷⁸.

M. Eminescu este conștient de importanța ortografiei și ortoepiei mai ales în procesul de predare a limbii române, întrucât „una din problemele școalelor noastre cu privire la limba maternă este de a face ca să dispară din limbă cu desăvârșire toate formele corupte, barbare și neestetice și în locul lor a introduce forme corecte și frumoase. Aceasta însă nu să poate decât pe lângă ortografia cu semne, căci ortografia etimologica, lăsând pronunțarea în voia fiecărui lector, departe de a ne sprijini întru rezolvarea acestei probleme, mai vârtos ne încurcă”⁷⁹.

4.3. Tot în legătură cu problema ortografiei și ortoepiei, Mihai Eminescu dă dovadă de cunoștințe profunde în domeniul foneticii istorice. Astfel, el constată că în această problemă s-a ajuns la „o adevărată vavilonie”, de aceea „suntem și azi încă departe de restabilirea vechei noastre unități ortoepice”⁸⁰. În această ordine de idei sunt concludente exemplele propuse de autor când examinează utilizarea lui „ó și é în loc de *oa* și ea, deși în aceste unități sunetare partea pe care cade tonul e tocmai *a* și nu *o* sau *e*”, indicând totodată că „*o* și *e* nu sunt decât $\frac{1}{4}$ a sonului deplin, iar *a* e întreg. Aceste pătrimi de son au aceeași cantitate ca și *î* consonans în *iată, iapă, iarbă*. Un semn că *e* astfel e pronunția vie, care a eliminat aceste pătrimi de sonuri; căci din *țeară* s-au făcut *țară*, din *feată* – *fată*, din *afoară* – *afară* ș.a.m.d.”, pentru ca în continuare să facă următoarea remarcă: „tot astfel de greșită ni se pare scrierea așa-numitelor sunete derivate cu semnul sunetului originar din care derivă. Așa *d* când avem echivalentul lui în *z* ni se pare de prisos. În genere întrebăm ce are a face *originea, etimologia* unui sunet cu scrierea lui? Nimic. Cum va scrie autorul – pentru a pune în evidență – sunetul *j*, când se derivă din *z* + *î* consonans? Astfel *englez* face pluralul *engleji*, verbul *o putrezi* dă naștere substantivului *putrejune*, verbul *a repezi* – substantivului *repejune*; apoi sunt mulțime de numiri colective cari se termină în *ez* sau *az* și au regulat *ej* la plural precum *genoveji, franțuji, olandeji, engleji, portugezi*, apoi *praz/praji, obraz/obraji, viteaz/viteji* etc.” Ca în fine să insiste asupra unui „exemplu și mai ciudat. *Ch* (x) se preface în limba noastră înaintea lui *i* consonans în ș de ex.: *Leach, Leși; Ierarch, Ierarși* ș.a.”⁸¹.

Pentru a demonstra superioritatea principiului fonetic asupra celui etimologic în ortografia limbii române, Mihai Eminescu recomandă filologilor să studieze cu mai mare atenție dialectele „limbei italiene (cu deosebire celui calabrez) și limbei latine postclasice și din Evul Mediu, rezultatele pentru etimologismul nostru ar fi mult mai mari, căci am regăsi până și sintaxa noastră mult mai analitică, ba până și scrisoarea fonetică a pluralelor”⁸².

4.4. Fiind un subtil cunoscător al limbii moderne și vechi și fiind bine inițiat în istoria limbii române, Mihai Eminescu consideră ca fiind dovedită următoarea teză: „Fonologia *limbei românești* e definitiv stabilită de 200 de ani aproape, de unde urmează că și ortoepia, prin urmare și ortografia, sunt de asemenea pe deplin stabilite”⁸³.

5. Mihai Eminescu a manifestat un interes aparte față de limba sanscrită, realizând în acest scop traducerea parțială a valoroasei opere *Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite* a lui Franz Bopp⁸⁴. Manuscrisul traducerii neterminată a acestei opere se păstrează în Biblioteca Centrală Universitară din Iași și denotă profunzimea preocupărilor lui M. Eminescu pentru limba sanscrită, antrenarea totală în munca de traducere și eforturile supraomenești pe care le-a depus în executarea ei. Studiile la Berlin coincid cu perioada cercetărilor intense în domeniul indianismului. Astfel, în 1872, când el se înscrie la Universitatea din Berlin, F. Max Müller publică volumul al V-lea al *Rigvedei*, iar în 1874, când poetul pleacă din Berlin, apare și volumul al VI-lea al acestei lucrări. Primul volum apăruse spre sfârșitul anului 1849. Tot în 1874 a avut loc primul congres al orientaliștilor la Londra, cu ocazia centenarului înființării Societății Asiatice la Calcutta. În acei ani, Max Müller proiectează editarea colecției *The Sacred Books of the East*, care va pune temelia cercetărilor orientalistice; primele trei volume ale acesteia apar în 1879, an în care Eminescu publică *Rugăciunea unui dac*. Pe acea vreme se țineau cursuri de limbi și literaturi orientale la Universitatea din Berlin. Câteva din ele, de exemplu, cursurile limbilor sanscrită, pali (limba în care au fost scrise primele texte buddhiste) și zendă, precum prelegeri despre imnuri din *Rgveda* și *Atharvaveda*, ținute de Albrecht Weber, sunt semnalate într-un caiet al lui Eminescu din perioada berlineză⁸⁵. În opinia cercetătoarei Amita Bhose, Eminescu era conștient de faptul că inițierea în filosofia indiană necesită o cunoaștere serioasă a filologiei, inclusiv a limbii sanscrite, fiindcă este imposibil să pătrunzi în spiritualitatea indiană fără să stăpânești subtilitatea limbii sanscrite, în care au fost concepute și redactate textele antice indiene și ca urmare el voia să învețe serios limba sanscrită. Din *Gramatica sanscrită* a lui Bopp (ed. a II-a) cu 368 de pagini și 623 de secțiuni, M. Eminescu a tradus până la secțiunea 319 (p. 195), adică ceva mai mult de jumătatea cărții, iar din 451 de pagini ale glosarului sanscrit-latin, Eminescu a transcris primele 49 de pagini, care reprezintă primele patru litere din alfabetul *devanagari*, dintr-un total de 47 de litere. În total, cele trei caiete eminesciene conțin aproximativ 2 600 de cuvinte sanscrite. Numărul cuvintelor sanscrite apărute în acel manuscris și cunoscute de Eminescu nu este prea mult în raport cu vocabularul imens al limbii sanscrite, dar nici nu-i prea puțin⁸⁶.

5.1. Manuscrisele eminesciene denotă interesul poetului pentru cunoașterea și însușirea limbilor străine. Cu acest prilej, poetul afirmă: „Cumpăr Biblia în toate limbile pe cari vreau să le învăț. Toate cele europene. Sanscrita. Iudaica. Araba. Persana”⁸⁷. Își face note în problema foneticii limbii latine, constatând că „diftongii *ae, oe, au*, diftongi vechi: *eu, ei, oi, ui* ce se mai regăsesc în interjecțiuni”, se interesează de modul de citire

a „sunetelor în funcție de locul în cuvânt”, examinează detaliat genul substantivelor, numirile animalelor în funcție de genul lor, declinarea substantivelor și conjugarea verbelor latinești⁸⁸. În același timp, manuscrisele conțin numeroase exerciții de gramatică latină, inclusiv exerciții referitoare la unele adverbe și pronume latine⁸⁹, note privind pronunțarea sunetelor limbii spaniole și caracteristicile gramaticale specifice limbii germane sau celor ale limbii elene⁹⁰.

6. Mihai Eminescu a manifestat preocupare permanentă pentru cultivarea limbii române. În problema nivelului de civilizație a românilor, el declară în cunoștință de cauză că „noi suntem *începători*, nu tineri”, în timp ce „firea noastră” este „schimbătoare și nestatornică”, din care cauză, „Nemaigăsind jucării de stricat, ne-am apucat de limbă – de limba aceea de care de altfel ni-i și rușine s-o vorbim în familie – parce que nous parlons français”⁹¹. Mai mult, el rezervă limbii un rol determinant în procesul de modernizare culturală a românilor, întrucât „măsurariul civilizațiunii unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – simțăminte. Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toate astea, dacă limba e să fie națională, sunt ale limbii, căci de nu va fi așa, e prea lesne ca un om să vorbească nemțește, de ex. cu material de vorbă unguresc”⁹². Așadar, „maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa, și între cultii unui popor se numără aceia care au suit înălțimea și domină terenul întreg”, iar „comoara și puterea limbistică, felul stilului și a expresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în literatura sa națională”, căci „ea este izvorul din care să ieie fiecare”⁹³. Poetul amintește că, deși „de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți, drept de la Roma! – din Dacia Traiană!”, „se cam ștersese diploma noastră de nobleță: limba, însă am transcris-o din buchile voastre gheboșite de bătrânețe în literele de aur ale limbelor surori; se cam ștersese istoria noastră”, manifestând optimism afirmând că „ceea ce n-am făcut în trecut ne vom încerca a face în viitor”, chiar dacă „cam degenerase arborele nostru genealogic cu câte-o codiță străină, dar îl vom nimeni de toate uscăturile”⁹⁴.

Așadar, pentru Mihai Eminescu „limba, alegerea și cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită și scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii”⁹⁵, totodată limba fiind și „un puternic mijloc pentru a păstra vechea noastră avere națională: unitatea în limbă și o normă unică în pronunție”⁹⁶.

6.1. Cu o tonalitate ușor persiflantă poetul afirmă că, deși „ne-am subțiat, ne-am civilizat. În loc de-a merge la biserică, mergem la Caffé-chantant, unde ne-ntâlnim cu omenirea din toate unghiurile pământului, scursă la noi ca prin minune”, în timp ce „limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri”, de aceea „am dat-o de o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o săptămână de zile”. Iar în final exclamă cu ironie nedisimulată: „Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care, în înțelegere cu Domnii de atunci și cu-n sinod general al bisericii noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată româניה, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul limbei,

n-o mai înțelege. Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie⁹⁷. Tocmai din aceste considerente, poetul supune unei critici vehemente pronunția străină promovată de unii vorbitori preținși culți, afirmând în *Timpul* din 22 octombrie 1881 că „nu de greco-bulgara subțire și nazalizată a secolului fanarioților se va lega progresul limbei noastre, ci de începuturile sănătoase ale unui Ureche sau Miron Costin; nu de traducerea de legi străine atâră civilizația juridică, ci de perfecționarea și completarea vechilor și propriilor începuturi de legislațiune și viață juridică. Din rădăcini proprii, în adâncime proprii, răsare civilizația adevărată a unui popor barbar; nu din maimuțarea obiceielor străine, limbilor străine, instituțiilor străine. Deci orice civilizație adevărată nu poate consta decât într-o parțială întoarcere la trecut, la elementele lui bune, sănătoase, proprii de dezvoltare”.

6.2. Mihai Eminescu supune unei critici acerbe presa vremii „scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învățat de către orice străin în câteva zile”, întrucât, fiind neînțeleasă de popor, „șterge până și rămășițele de originalitate ale graiului nostru străvechi”. Anume ziarul „de științe naturale, de medicină, de ce-o fi” manifestă o lipsă totală „de respect pentru limbă”, acceptând „termeni străini fără trebuință și numai din lene de-a căuta echivalentul românesc”⁹⁸. Poetul constată cu tristețe cum se extinde „stricarea limbei încât astăzi gazetele și cărțurarii scriu o păsărească neînțeleasă de popor, subțire și muieratică”, cauza acestor experimente nereușite identificând-o „în politică” și ca urmare, „uitând cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbește aproape în același chip în toate părțile locuite de români, uitând că n-avem dialecte și că moldoveanul se-nțelege tot așa de bine cu crișanul ca și acesta cu oamenii din Banatul Craiovei”⁹⁹, politicienii noștri nu profită „de-ajuns această dovadă și de unitate între noi și de deosebire către străini”, „ci au căutat să ne silească să dovedim că fiecă vorbă e latină și că toți, fără osebire, ne coborâm de-a dreptul de la romani”. Tocmai din aceste considerente, poetul conchide că toate acestea sunt de prisos, „pentru că nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mâna, fie cu mintea; primejdios era pentru că una – se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea – limba păsărească, trebuind învățată, ca orice limbă străină, răpea timpul altor învățături folositoare, al treilea – pentru că în multe cazuri nici dascălul nu știa înțelesul cuvintelor nouă, necum școlarul; și, în sfârșit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbei, ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, nimeni în fraze gata moștenite din neam în neam de la strămoși, se arunca în apă, pentru că-n ele erau și cuvinte de origine nelatină. Pare că cine știe ce nenorocire ar fi fost aceasta, pare că n-am trăit alături cu vecinii sute de ani și n-o să mai trăim pare că se făcuse gaură-n ceri dac-am primit noi câte ceva de la ei, ei de la noi”¹⁰⁰.

6.3. În problema inovațiilor în limbă, poetul se pronunță categoric împotriva celor lipsite de justificare reală, menționând că „numai mediocritatea încearcă a introduce în sanctuarul limbei noastre strigătele de iarmaroc și păsăreasca burselor”¹⁰¹, tocmai din aceste motive el consideră că „limba traducătorului ar putea fi mai românească. Ce va să zică *prizon*? N-avem vorbe românești îndestule pentru a însemna punerea la răcoare? *Închisoare*, *temniță*, *prinsoare* nu sunt destul de bune pentru traducător? Cererea curățeniei limbii e atât de dreaptă și apoi nu ține de nimenea nimic. Traducătorul n-are decât să întrebe cum zice românul cutărui lucru pentru a se lecu de galomanie”¹⁰². În baza acestui

fapt, poetul califică limba română drept „o împărăteasă bogată căreia multe popoare i-au plătit dare în metal aur, pe când pare a nu fi dat nimănui nimica. A o dezbrăca de averile pe care ea harnică și mlădioasă le-au adunat în veci de mai bine de o mie de ani, însemnează a o face din împărăteasă cerșetoare¹⁰³.”

6.4. Cărturarul nostru consideră că tocmai țărani urmău să fie considerați drept model de vorbitori ai limbii române, aceștia fiind calificat în calitate de antidot „contra epidemiei spirituale”, care exclude „beția de fraze și lipsa de cultură pozitivă a clasei de cenușeri din România”. În vederea realizării acestui deziderat „era de nevoie ca limba țaranului, fie el în România, fie în Ardeal, să fie pusă iar în scaunul de onoare ce i se cuvine, în locul în care o pusese cronicarii și biserica”, dat fiind că „în lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite sau nemțite și a beției de cuvinte”, țaranul „a rămas învingător”, iar „autorii loviți de pana sa energetică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă în loc de idei adevărate” și în felul acesta „limba, și împreună cu ea mintea, se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înțeles hotărât de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu temei¹⁰⁴.”

6.5. Dar M. Eminescu s-a interesat nu numai de aspectul teoretic al cultivării limbii, ci mai ales de cel practic. Astfel, el consideră că forma adjectivală *crescând* „nu există în limba noastră românească, ea este curat maimuțarie după franțuzește, introdusă de oarecari preinși literați¹⁰⁵”. Vorbind despre termenul *pomologie* propus de un profesor pentru *pomicultură*, Mihai Eminescu recomandă, persiflând autorul acestui termen, în loc de *patologie* să se zică *bologie* (de la *boală*), în loc de *cranioscopie-capologie*, în loc de *botanică-tufo-* sau *buruienologie* și în fine în loc de *zoologie-dobitocologie*¹⁰⁶. În continuare, M. Eminescu demonstrează o cunoaștere profundă a semnificațiilor sufixului *-ar* care se întrebuițează pentru derivarea substantivelor „denumiri de meșteșuguri”, a sufixului verbal derivat *-ărire*, care servește la derivarea de denumiri de acțiuni formate de la substantivele „denumiri de meșteșuguri” și în fine a sufixului *-ărit* utilizat pentru formarea de *participium praeteriti*, ca în exemplele ce urmează: „cism-**ar**, cism-**ărit**, vâc-**ar**, vâc-**ărit**, mor-**ar**, mor-**ărit**, apoi *prisăcărit* (și *prisăcărie*), *pădurărit* ș.a. Tot acest sufix, care dă verbelor un caracter frecurentativ, se-ntrebuițează și pentru biruri și taxe: *oierit*, *ierbărit* etc.¹⁰⁷.”

7. Poetul demonstrează cunoștințe teoretice și practice profunde pentru toate nivelurile limbii române. Cu mult înaintea lingviștilor români, el a definit limba română drept o limbă analitică ceea ce-i imprimă limbii claritate¹⁰⁸. În funcție de natura analitică a limbii, poetul califică și spiritul poporului nostru ca fiind analitic. Tocmai datorită caracterului său analitic limba română se deosebește de cea germană, ungurească, slavă, limba noastră manifestând „o inteligență mai puțin abstractă dar mai limpede; un bun simț, falsificat poate în parte, dar înăscut rasei române, o elasticitate mai mare a puterii musculare și a celei intelectuale¹⁰⁹”. Caracterul analitic al structurii gramaticale a limbii noastre, împreună cu „unitatea aproape absolută a limbei vorbite de români precum și de unitatea datinelor, amândouă preexistente formațiunii statelor române chiar”, constituie o cauză ce se opune „în mod constant deznaționalizării românilor¹¹⁰”. În legătură cu problema deznaționalizării, M. Eminescu lansează ideea, în ziarul „Timpul” din 4 octombrie 1881, că „bogăția

consonantică și vocalică a limbii îi dă înlesnire românului de-a imita cu ușurința pronunția altor popoare, pe când celelalte cu greu deprind fonologia limbii noastre”.

7.1. Încă din tinerețe Mihai Eminescu manifestă interes pentru vocabularul limbii române și această preocupare ține de lingvistul H. Tiktin. Heimann (Hariton) Tiktin, stabilit la Iași în 1869, începe colectarea materialului pentru *Dicționarul româno-german*, în trei volume. Ulterior, Tiktin va menționa sprijinul pe care i l-a acordat poetul în procesul de însușire a lexicului românesc: „Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuții filologice și filosofice și a fost o mare pierdere pentru mine când el a părăsit Iașul pentru a intra în redacția unui jurnal din București. El m-a inițiat în literatura română de la începuturile ei și prin el am cunoscut limba poporului, limbă a cărei importanță încă nu era apreciată pe atunci decât de puțini. Lecțiile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile sale pe care mi le-a dat cu această ocazie acest excelent cunoscător al limbii sale materne mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice, pe care le-am înregistrat pe fișe”¹¹¹.

7.2. Poetul consideră că în problema studierii lexicului „cea mai stringentă sarcină ar fi, așadar, luarea în considerare a patrimoniului lexical, ca perimetru al fondului de noțiuni al unui popor”, dat fiind că în situația în care „o limbă este bogată în special în domeniul vocabularului, lărgimea perimetrului lexical constituie de-acum o caracteristică”¹¹². El manifestă cunoștințe profunde în semasiologia diacronică și sincronică, identificând sensul originar, etimologic al unui cuvânt și polisemia unităților de vocabular, constatând că „aproape fiecare cuvânt are mai multe înțelesuri, care s-au dezvoltat din cel etimologic”, determină legile evoluției semantice a unităților lexicale, inclusiv „legile dezvoltării tezaurului lexical dintr-un număr relativ restrâns de rădăcini originare – întrucât amândouă se înlănțuie strâns – sunt de prezentat atât în general, cât și în raport cu ceea ce este caracteristic diferitelor popoare”, lansează ideea că „sumedenia cuvintelor și a noțiunilor desemnate cu ajutorul lor trebuie redusă la un număr cât mai mic de rădăcini și de intuiții primordiale”, menționează că „declinarea substantivelor, de ex., ne impune sarcina de a arăta în ce mod un număr mic de forme ale cazurilor gramaticale a rezultat dintr-unul odinioară cu mult mai însemnat” din care cauză „sunt de stabilit legi cu privire la evoluția și istoria limbilor în general”, ca în final să-și manifeste regretul prin următoarea constatare: „Nu se poate să nesocotim faptul că pentru soluționarea acestor sarcini sunt necesare lucrări pregătitoare încă și mai importante, cu un caracter pur istoric, nerealizate până acum...”¹¹³.

7.3. Manuscrisele relevă interesul poetului pentru sociologia limbajului în general și al lexicului în particular. Analizând problema neologismelor în limbă, poetul constată că acestea intră, de multe ori, în relații de sinonimie cu unitățile lexicale existente deja în sistemul lexical și ca urmare se produce o anume diferențiere semantică, astfel încât „vorba veche pierde din terenul său tocmai pe-atâta pe cât a cuprins sinonimul său”. Mai mult decât atât, „vorba primitivă câștigă două puncte de vedere, unul larg și altul strict. Din punctul de vedere larg el păstrează drepturile sale și întinderea sa veche – acesta e înțelesul cel larg al cuvântului. Din punctul de vedere strict, el ni se prezintă tocmai așa cum l-a scurtat sinonimele sale – acesta e sensul strict al cuvântului”¹¹⁴.

În cazul împrumutului de cuvinte latine sau neolatine, marele nostru cărturar nu justifică împrumuturile lexicale care dispun de semnificații identice, în timp ce „a primi

un sinonim care, însemnând aceeași, înseamnă totuși altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta înseamnă a-și înavuți, a-și înnobila limba”, ca în fine să conchidă în mod justificat că „o expresiune pentru mai multe înțelesuri e o mizerie, mai multe expresiuni pentru un înțeles e copilărie, mai multe expresiuni însă pentru mai multe înțelesuri, deși sinonime, e adevărată avuție a limbei”, de aceea el recomandă această „avuție... cu deosebire inovatorilor noștri”¹¹⁵.

În problema neologismelor, M. Eminescu identifică o legitate care va fi formulată mult mai târziu de lingviștii români: „În genere vorbele nouă iau un înțeles abstract, cele vechi păstrează înțelesul concret; afară de acele vorbe nouă de-a căror sunete e legat un înțeles cu totul material și cari n-au sinonim în limba românească”. Această afirmație este susținută de următoarea serie de cuvinte: *mulțumitor*, *nemulțumitor* – *grat*, *ingrat*. Diferențierea semantică și funcțională a acestor cuvinte, poetul o explică în felul următor: „*Mulțumitor* și *nemulțumitor* mie mi se pare că și-au desemnat deja cercul lor strict de însemnătate. Ele ating subiectul, ele ating cu desăvârșire individualitatea, eul subiectului, pe când obiectul ca atare poate să fie ingrat. Un tată are mulțămirea de-a iubi pe copilul său cu toate că copilul e ingrat, un poet sau un pictor sunt mulțămiiți de operele lor deși ele, ingrate, nu li aduc neci onoare, neci bani adeseori”¹¹⁶.

În fine, „gratitudinea implică o datorie din partea obiectului, mulțămirea defel. Mulțămirea e internă, e pentru sine însăși – originară, ea este pentru că este. Gratitudinea presupune o datorie, ea există pentru că are datoria de-a exista și prin lipsa ei excită o nemulțămire morală. Mulțămirea nu are datorie de-a fi. Lucrul cel mai grat, venitul frumos și sigur a lucrării de pământ, implică adeseori în sine nemulțămirea cu starea de agricultor, e o stare grată dar nemulțămitoare, pe când cugetarea cea grea a filozofiei, fără a-și aduce onoare sau bani, se-ntâmplă să te mulțămească pe deplin cu toată ingratitudinea lucrării. Mulțămire și nemulțămire sunt fenomene psihologice – grat și ingrat sunt cu desăvârșire etice. Omul trebuie să fie mulțumit or nemulțumit involuntariu, așa cum trebuie să vadă pentru că vede, cum trebuie să fie pentru că este. Nu așa gratitudinea. Omul poate să fie grat, dar poate să fie și ingrat după cum își îndeplinește datoria lui etică”¹¹⁷.

7.4. Notele eminesciene referitoare la vocabularul limbii române includ generalități despre sistemul ei lexical, sintagme și cuvinte răzlețe, precum și câteva texte privind terminologia casnică și de meserii. De asemenea sunt concludente glosarul poetului cu traducerea cuvântului român în latină, germană, franceză¹¹⁸, glosări româno-germane și germano-române¹¹⁹, inclusiv glosarea mai multor cuvinte din cele mai variate domenii¹²⁰. Poetul a acordat o atenție aparte studierii și cunoașterii terminologiei casnice și de meserii, glosând în această ordine de idei numeroase cuvinte din cele mai diferite zone populate de români și demonstrând astfel unitatea teritorială a limbii române¹²¹.

7.5. Odată cu studierea în particular a lexicului românesc, Mihai Eminescu se inițiază și în examinarea dicționarelor românești existente, dând dovadă de o cunoaștere profundă a modalităților de prezentare lexicografică a unităților de vocabular. Cu ocazia examinării dicționarului lui Cihac, el menționează că acesta „a scris totuși cel dintâi dicționar comparativ al limbilor romanice luând de temei limba română”¹²². Apreciind înalt valoarea lucrării, poetul constată că „există bunăoară un singur lexicon aproape complet al limbei române, operă de fond de mare valoare, cu toate mancurile ei de amănunte, lexiconul

d-lui Cihac. Meritul acestei opere e cu atât mai mare cu cât volumul I e cea dintâi încercare reușită a unui dicționar comparativ al limbilor romanice” și în final exclamă cu mult regret: „Câte exemplare au vândut autorul *român* în România? Două sau trei ni se pare, un număr cu totul ridicol. Toată ediția a fost cumpărată de franceji, engleji, germani”, din care cauză el își exprimă părerea de rău pentru ignoranța și lipsa de civilizație a poporului român, întrucât „nu există țară în lume – neexceptând Serbia, Grecia, poate chiar Bulgaria – în care să se citească mai puțin decât la noi în țară”¹²³. Luând în discuție registrul de cuvinte al dicționarelor, poetul se pronunță pentru documentarea serioasă a atestării în manuscrisele vechi, dat fiind că „un caz izolat rămâne un caz izolat și, fără a se găsi analogii în alte documente, nu se pot trage din el decât deduceri primejduite”¹²⁴.

7.6. O problemă care l-a preocupat în permanență este cea cu privire la formarea cuvintelor noi. Mihai Eminescu este probabil primul în lingvistica română care a calificat sufixele și prefixele moștenite din latină ca fiind moarte, susținând că „limba românească în partea ei formală latină e o limbă moartă. Sufixele latine de trupină nu mai au puterea de-a încolți în cuvinte nouă. Excepții fac sufixele *-ură*, *-tate*, *-ință* și din cele nouă *-bil*, *-al* și *-ență*”, în timp ce „sufixe... trupinelor din limba slavonă sunt aproape toate vii, mai ales cele ce însemnează diminutive”¹²⁵, de aceea „oricine încearcă a reduce limba numai la formele și materialul de limbă latine a) întâi o sărăcește stingând sute de locuțiuni cu nuanțe deosebite; b) o omoară căci o restrânge la cercul unor sufixe în mare parte moarte”¹²⁶.

În fine, poetul elaborează un tabel sinoptic al sufixelor moștenite din latină, indicându-li-se etimonul latin și enumerând seria de derivate cu sufixele respective¹²⁷.

8. Mihai Eminescu s-a interesat și de unele probleme controversate de gramatică. În această ordine de idei sunt edificatoare opiniile poetului despre formarea genitivului și dativului unor substantive ca *patrie* = *patrii*, *praștie* = *praștii*, *sanie* = *săni* etc.¹²⁸, despre declinarea unor substantive și pronume de accentuare (a se vedea: *sfadă* – *sfezi*; *eu însumi* – *eu însămi*, *tu însuși* – *tu însăși*, *el însuși* – *ea însăși*, *noi înșine* – *noi înșine*, *voi înșivă* – *voi înșive*, *ei înșiși* – *ele înșile*; *dânsul* – *dânsa*, *pe dânsul* – *pe dânsa*, *dânșii* – *dânsei*, *dânșele* – *dânșelor*; *un ins* – *doi inși*; *a-și însuși*)¹²⁹. O problemă specială a constituit pentru M. Eminescu ortografia conjugării inverse a verbelor (a se vedea: *părutu-li-s-a*, *păre-le-va*, *păre-ni-se-va*, *păre-li-se-va*, *pute-l-vom*, *vede-l-veți*; *cos-veți*, *opri-s-vor*, *opri-l-va*; *vre-va*, *nu-l-vor*, *nu-i vor*; *nu-l-am*, *nu-i am*, *n-o am*, *n-avem*; *ara-vor*, *ara-l-voi*, *ara-l-vei*, *ara-l-va*, *ara-l-vom*, *ara-l-veți*, *ara-l-vor*, *ara-l-oi*, *ara-l-ei*, *ara-l-a*, *ara-l-om*, *ara-l-eți*, *ara-l-or*, *arat-am* – *arar-ași*, *arat-ai* – *arata-și*, *arata-i* – *arat-au*, *ara-l-ar*, *privi-l-am*, *privi-l-vom*)¹³⁰.

În ceea ce privește modul verbelor, Mihai Eminescu a revigorat unele moduri verbale din limba română veche de prezumtiv (*am fost mergând*, *am fost auzind*, *voi fi văzând*, *voi fi văzută*), de condițional trecut și conjunctiv perfect (*El ar fi devenit învățat, dacă ar fi lucrat mai mult. Ca el să fi avut noroc, se cere ca să fi fost mai înțelept, să fi devenit mai lucrător, să fi onorat consiliul bun. Ei vor avea cultură dacă vor fi învățat și vor fi ascultat, deși ziseseră că n-au avut avere pentru a se cultiva*)¹³¹.

8.1. Interpretarea eminesciană a gramaticii și semanticii verbului este aproape eminent modernă. Cărturarul nostru lansează ideea că „un verb care să fie impersonal

e imposibil, este o contradicție în sine, deoarece raportul personal este caracteristica constitutivă propriu-zisă a verbului. Dacă persoana și subiectul nu există pentru contemplarea noastră intelectuală, ele există însă cel puțin pentru *gândirea verbală* sau pentru *limbajul interior*, iar pentru a le căuta trebuie să ne transpunem în *modul naiv de gândire și intuire al limbii*¹³². Toate aceste considerații sunt motivate de modalitatea psihică, de afectivitatea persoanelor în procesul de reflectare a realității, dat fiind că omul este o ființă pasivă în simțurile sale pentru a denumi un subiect activ și ca urmare „nu se sesizează ca *eu*, ci ca *pe mine*, adică ca țintă atinsă”¹³³. Cu alte cuvinte, în procesul de reflectare și de denumire a segmentelor din realitate, percepția senzuală a omului e orientată spre sine însuși, din care cauză el nu se mai poate „gândi și la cauza simțământului, pe care, pe deasupra, nici nu o cunoaște. În reprezentarea sa el se separă doar pe sine însuși ca suferind de suferința însăși care-l chinuie. Când se numește pe sine ca „pe mine”, el caracterizează suferința chinuitoare ca demers activ prin care el suferă sau care îi provoacă lui durerea; în acest caz nu se mai adaugă niciun alt subiect; întrucât *subiectul e cuprins deja în activitate*, așa cum în „a răbda de foame”, foamea (mi-e foame, mi-e sete??)¹³⁴. Speculațiile teoretice anterioare ar putea folosi la reevaluarea modalității de interpretare a verbelor numite impersonale.

8.2. Deosebit de valoroase sunt modalitățile de definire și de clasificare a verbelor propuse de Mihai Eminescu. Definiția generală a verbului ca parte de vorbire este eminent modernă: „Verbe se numesc acele cuvinte atributive cari exprimă starea, acțiunea sau pasivitatea unui obiect, împreunate cu calitatea de-a atribui subiectului acest cuprins al lor. ...Ele spun deci despre un obiect (persoană sau lucru) cum că se află în cutare stare (omul hodinește, *doarme*) sau face ceva (*lucrează, citește, scrie*) sau că suferă ceva (cartea se citește, școlarul *silitor e lăudat*). Pentru că noțiunea atributivă din verbe este vremelnică, se petrece în timp, de aceea ele în limba germană se numesc *Zeitwörter*”¹³⁵. În continuare, se menționează că verbul dispune de două forme care conțin numai noțiunea atributivă: „1) *participiul*, care exprimă în mod adiectiv și curat noțiunea atributivă a verbelor (d. ex., *scriind, citind* – iubit, scris)” și „2) *infinitivul*, care exprimă aceeași noțiune în mod substantiv (d. ex., *iubire, scriere, vorbire, mergere*)”. Totodată, autorul constată că „forma infinitivului exprimă cuprinsul verbului în modul cel mai general și mai nedeterminat, afară de orice raport gramatical, de aceea fiecare verb, privit în sine, obicinuim a-l cita în infinitiv, d. ex., verbul *a iubi*, *a mânca* etc.”¹³⁶

8.3. În funcție de relațiile sintactice exprimate, verbele se împart în „1) *subiective* a căror noțiune se mărginește la subiect” și care „exprimă sau o stare-n nimeni a subiectului, d. ex., *eu dorm, șed*, sau totuși o așa activitate care după natura ei nu-i în stare de-a influența asupra unui obiect străin: d. ex., *eu umblu, alerg, sar*, și 2) *obiective*, a căror noțiune, spre a fi pe deplin înțeleasă, are nevoie de-a fi referită la un obiect străin și care exprimă „o activitate care porcede de la subiectul activ și se referă la un obiect. Deci pentru întregire au nevoie, în românește, de un substantiv împreună c-un adverb... Aceasta se numește recțiunea verbelor obiective”¹³⁷. În situația în care verbul cere un nume în acuzativ, verbul este obiectiv și se numește *tranzitiv*, „fiindcă noțiunea activității” lui „trece (nimeni) asupra unui obiect carele ni apare ca țintă a activității și ni se prezintă ca pasiv”. Alături de verbele tranzitive, autorul distinge verbele subiective „sub numirea de intransitive”. Verbele la diateza activă și la cea pasivă nu sunt decât două categorii deosebite de verbe, ci numai

două forme deosebite de prezentare a acțiunii *tranzitive*, în timp ce verbele *intransitive* nu au un obiect pasiv „asupra căruia să se aplice acțiunea; deci, e firesc lucru că nu pot forma pasivul și că trebuie să se arate întotdeauna în formă activă”. Cu toate acestea, există verbe „care se pot întrebuința când ca tranzitive, când ca intransitive, însă în asemenea întrebuințare își schimbă înțelesul”¹³⁸.

8.4. Verbele reflexive constituie, în opinia lui Mihai Eminescu, „o speție de verbe” aparte, acestea fiind situate „între tranzitive și intransitive”. Ele prezintă „activitatea subiectivă sau starea subiectului sub forma unei reacțiuni asupra subiectului însuși, astfel unul și același lucru se arată atât ca subiect, cât și ca obiect, atât activ, cât și pasiv (Rom. *Eu mă bucur*)”. Totuși unele verbe „sunt din firea lor reflexive și nici pot fi întrebuințate altfel”, iar altele „pot fi întrebuințate atât tranzitiv, cât și reflexiv cu înțeles subiectiv numai”¹³⁹.

9. Articolele publicistice ale lui Mihai Eminescu demonstrează că autorul lor avea cunoștințe profunde în problema corelației dintre limba literară și graiurile sau dialectele acesteia, afirmând, în baza constatărilor lui Miron Costin „că cel mai frumos și mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic se vorbește în Satmar, unde, cu toată emigrarea lui Dragoș, românii rămași acolo sub fratele lui, Voievodul Balc, sunt atât de numeroși ca și când n-ar fi ieșit nimeni din țară”¹⁴⁰. Mai mult, autorul constată, pe bună dreptate, că „ceea ce există într-adevăr nu este limba scrisă și vorbită de clasele culte, ci tocmai dialectele”, fiind conștient că „deși noi nu avem dialecte în înțelesul strict al cuvântului, totuși plantele reale ale graiului viu sunt tocmai acele moduri de a vorbi din deosebitele părți ale românimii întregi”, ca în concluzie să facă următoarea generalizare: „aceste dialecte stau în același raport cu limba scrisă ca și mulțimea concretă de ființe organice de acelaș fel, însă totuși deosebite între ele, cu chipul zugrăvit într-un atlante în care caută a se rezuma toate semnele caracteristice ale speciei ca atare, lăsându-se la [o] parte ceea ce e individual sau accidental”. În baza acestor afirmații, poetul scrie că „limba cultă a unui popor e așadar o abstracțiune și o unealtă artificială comparată cu dialectele vii și totdeauna în mișcare a poporului. Îndată ce se scrie, limba începe a se pietrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemișcător, mort: dialectele produc cu asupra de măsură formațiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu”, de aceea „a aduna rămășițele graiului viu din documente private este deci o lucrare care dă cel mai sigur material pentru o gramatică istorică a limbii”¹⁴¹.

10. Luând în discuție stilurile limbii române, intuiția lingvistică îi permite poetului să constate în „Timpul”, 1 aprilie, 1881 că „unitatea actuală a limbei vorbite, deși e în parte un merit special al epocii lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, cari înclinau a căpăta o singură formă scrisă”, adică stilul colocvial, limba vorbită a existat înaintea stilului religios, iar „o unitate atât de pronunțată a limbei dovedește însă o unitate de origini etnice”¹⁴².

10.1. Chiar dacă atestăm o anumită diversificare stilistică înainte de apariția literaturii scrise, aceasta se produce cu adevărat atunci „când dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii își înving și-și dominează limba, deși încă cu oarecare cheltuială de putere, atuncea ei scriu *mai* bine. Momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară, momentul ce urmează se lasă cu totul și în largul unei limbi învinse deja

și stilul devine de toate zilele, *lat*” și tocmai în situația în care aceste „două momente” sunt frecvente în egală măsură în operele scrise și în vorbirea din viața publică, putem vorbi de o autentică diversificare stilistică a limbii române literare, adică va avea loc emanciparea limbii „de sub dominarea atât etimologică, cât și sintactică a unei alteia sau a unora altora străine”¹⁴³.

11. O deosebită actualitate, mai ales pentru românii basarabeni, au opiniile lui Mihai Eminescu despre denumirea limbii și despre identitatea noastră națională. În această privință, popoarele din imediata noastră apropiere au încercat și mai încearcă încă să ne califice ca fiind de orice origine, numai nu de origine romană, din care considerente poetul e declară cu promptitudine: „daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nvețe ce-am fost sau ce-am trebuit să fim; voim să fim ceea ce suntem – români” și „a mai discuta asupra acestui punct sau a crede că frica de ruși ne-ar ademni să ne facem nemți sau viceversa, sau cum cred ungurii, că de frica acestor doi ne-am putea găsi flatați să ne contopim cu nația maghiară, toate aceste sunt iluzii de școală”, întrucât „limba și naționalitatea românească vor pieri deodată cu românul material, cu stingerea prin moarte și fără urmași a noastră, nu prin deznaționalizare și renegațiune”¹⁴⁴.

11.1. Este cunoscută dorința falșilor amici ai românilor de a ne declara stat multiethnic sau multinațional. În această ordine de idei, Mihai Eminescu susținea: „voim statul național, nu statul cosmopolit, nu America dunăreană. Voim ca stejarul stejari să producă, nu meri pădureți” și condamnă tendința unor oameni politici de „a face pe român să semene cu orice parte a străinătății mai mult decât cu el însuși; să semene a francez, a englez, a neamț, numai a român nu”. În baza acestor considerente, poetul conchide că „a persecuta naționalitatea noastră nu însemnează însă a o stinge, ci numai a ne vexa și a ne învenina împotriva persecutorilor”, iar drept corolar logic afirmă că „nici un neam pe fața pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul”. Istoria demonstrează cu lux de probe irefutabile că „țările românești sunt acelea în care din vremi străvechi fiecare au avut voie să se închine la orice d-zeu au vroit și să vorbească ce limbă i-au plăcut. Nu se va găsi o țară în care să nu se fi încercat de a face prozeliți din conlocuitorii de altă lege ori de altă limbă; hughenoții în Franța, maurii în Spania, polonii față cu rutenii, ungurii cu românii – toți au încercat a câștiga pentru cercul lor de idei populațiile conlocuitoare și aceasta prin presiune, cu de-a sila”, în timp ce „românul privește c-un stoicism neschimbat biserica catolică, atât de veche în Moldova, și nu i-a venit în minte să silească pe catolici de a deveni orientali; lipovenii fug din Rusia și trăiesc nesupărați în cultul lor pe pământul românesc, apoi armenii, calvinii, protestanții, evreii, toți sunt față și pot spune dacă guvernele românești au oprit vreo biserică sau vreo școală armenească, protestantă sau evreiască. Nici una”¹⁴⁵.

Evident, înstrăinarea poporului de limba și tradițiile sale este o tendință criminală, tot așa cum „e o încercare absurdă, dacă nu mai mult, de a impune unui popor pe deplin format, incapabil de schimbare, ca să contracteze apucăturile unui geniu național mai greoi decât e al lui, de a-i impune limbi ce nu e în stare nici a le vorbi, nici a le pătrunde pe deplin, de-a-i întuneca deșteptăciunea și claritatea spiritului lui cu calapoadele ab[s]trase ale unor limbi străine și de-a nu-l lăsa să ajungă în bună pace la dezvoltarea pentru care l-a menit Dumnezeu”¹⁴⁶.

11.2. Toleranța românului a devenit proverbială, chiar dacă unele forțe imperiale din Orient interpretează dorința basarabenilor de a reveni la matricea lor românească drept o acțiune fascistă. Toate aceste afirmații nu sunt decât invenții și insinuări ostile la adresa poporului nostru, căci se știe că „românul e în stare a deveni catolic sau mahometan pentru a rămânea român, dar a-și schimba limba și naționalitatea nu se va învoi nicicând și oricare atitudine care i-ar periclita aceste bunuri, mai înalte pentru el decât chiar forma raportului său cu Dumnezeu, nu vor conveni nici inimei, nici spiritului său”. În rest, românul este „foarte tolerant cu orice lege și orice limbă din lume, neamestecându-se nicicând în certuri religioase și respectând în mod egal credințele și convingerile orișicui”, dovadă fiind faptul că „românul n-are de înregistrat în decursul unor lungi veacuri nici o răscoală religioasă, nici o persecuție în contra vreunei naționalități”, de aceea „ceea ce cere numai azi, ca și în veacurile trecute, este ca și limba lui să fie respectată în același chip și singura dușmănie pe care-o are românul este cea în contra elementelor cari nu supun silei numai trupul, ci și sufletul”. Ca și pe vremea lui Eminescu, există elemente străine pe teritoriul nostru istoric care consideră că a ne vorbi limba este „ca un păcat, a o scrie sau a o apăra ca o crimă”. Tocmai din această cauză se umplu „masele poporului nostru cu ură”¹⁴⁷.

11.3. Ca și în prezent în Republica Moldova, „în Rusia ca și-n Ungaria, întâmpinăm adversari naturali ai rasei noastre”, din care cauză este inadmisibil de a aduce în fruntea statului „politica de aventuri și de alianțe a unor adunături fără de patrie, cari să-și facă din specula sângelui, a hotarelor, a cetățeniei române un mijloc de existență zilnică, un mijloc de câștig”¹⁴⁸.

Republica Moldova, în calitatea sa de al doilea stat românesc, întâmpină aceleași obstacole în calea sa de afirmare ca stat național, ca și România în perioada de afirmare ca stat național român, căci populațiile eterogene, străine românilor prin limbă, religie, obiceiuri și aspirații politice, venind în țara noastră, caută cu toată înverșunarea să demonstreze că hotarele statului nostru nu sunt „totdeodată *marginile ale naționalității noastre*”. Și acest lucru se produce din cauză că străinii, pe lângă faptul că nu ne recunosc apartenența la poporul român, în baza unei false teorii a existenței unui „popor moldovenesc”, vor cere să nu identificăm „statul român cu naționalitatea română, căci în acest stat sunt mai multe naționalități, pe cari nu le leagă decât comunitatea guvernului”. Și să ne ferească Dumnezeu care e martor, „iar oamenii încă știu, cât de strămutabilă e forma guvernelor și cât de ușor se poate naște vreun eveniment care să le deschidă porțile la putere și acestor străini, mai cu seamă prin sprijinul ce-l au din vecinătate”¹⁴⁹.

Evident, frontierele statului nostru nu mai sunt marginile naționalității noastre, iar „bunul cetățean neautohton” originar din stepele ucrainene și rusești „e foarte numeros și foarte puțin scrupulos” și dacă acesta „s-ar mărgini a-și vedea de sărăcie și a se hrăni în mod onest n-am prea avea ceva de zis. Dar fără muncă, fără merit, fără a produce bunuri de utilitate, fără știință, fără de caracter, să-l vezi că dirige și determină soarta unui popor vechi, cu trecutul și caracterul lui, iată ceea ce nu se poate admite”¹⁵⁰.

15. În urma cercetării noastre putem ajunge la concluzia că Mihai Eminescu nu numai era informat asupra celor mai variate domenii din știința și cultura din timpul său, ci a cunoscut și ansamblul tuturor problemelor teoretice și practice ale lingvisticii: filosofia limbii, teoriile existente referitoare la originea și funcționarea limbii, istoria limbii române,

structura ei fonetică, lexicală și gramaticală, inclusiv teoriile de sociolingvistică etc.

În fine, consultând numai parțial manuscrisele eminesciene, am ajuns la concluzia că Mihai Eminescu este o personalitate de excepție în istoria culturii și spiritualității românești și am convingerea că oameni de talia lui este cu greu a crede că va mai avea vreodată poporul nostru.

Note bibliografice

¹ În această privință a se vedea: Amita Bhowse. *Eminescu si limba sanscrită*. București, Editura Cununi de stele, 2010.

² Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 232.

³ Ibidem, p. 325.

⁴ Ibidem, p. 137.

⁵ De altfel, comunicarea noastră ne-a fost sugerată de acad. Mihai Cimpoi, tot așa cum sub conducerea Domniei sale sunt în proces de elaborare două teze de doctorat, prima având ca obiect de studiu Eminescu și comunitatea europeană, iar ce de-a doua – Eminescu și probleme de fizică.

⁶ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*, p. 630.

⁷ Ibidem, p. 637-638.

⁸ Ibidem, p. 646-647.

⁹ Ibidem, p. 647-660.

¹⁰ Ibidem, p. 70.

¹¹ Ibidem, p. 72.

¹² Ibidem, p. 17.

¹³ Mihai Eminescu. *Între Scylla Charybda*. Chișinău, Editura Litera, 2005, p. 66.

¹⁴ Ibidem, p. 66.

¹⁵ Ibidem, p. 67.

¹⁶ Ibidem, p. 67.

¹⁷ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*, p. 681.

¹⁸ Ibidem, p. 681.

¹⁹ Ibidem, p. 681.

²⁰ Mihai Cimpoi. *Limba română, „Casă a ființei noastre”*//Akademos, Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 3 (22), 2011, p. 18.

²¹ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*, p. 98.

²² Ibidem, p. 241.

²³ Citat după Mihai Cimpoi, Op. cit., p. 18.

²⁴ Mihai Eminescu. *Între Scylla Charybda*, p. 66.

²⁵ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*, p. 647.

²⁶ Ibidem, p. 647.

²⁷ Ibidem, p. 31.

²⁸ Ibidem, p. 31.

- ²⁹ Ibidem, p. 637.
³⁰ Ibidem, p. 637.
³¹ Ibidem, p. 68.
³² Ibidem, p. 681.
³³ Ibidem, p. 637-638.
³⁴ Ibidem, p. 100.
³⁵ Ibidem, p. 647.
³⁶ Ibidem, p. 647.
³⁷ Ibidem, p. 647.
³⁸ Gheorghe Bulgăr. *Scriitori români despre limbă și stil*. București, Editura Albastros, 1984, p. 3.
⁶⁷ Ibidem, p. 99.
⁶⁸ Ibidem, p. 99-100.
⁶⁹ Mihai Eminescu. *Opere. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, p. 13.
⁷⁰ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XII. Publicistică*. București, p. 126.
⁷¹ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. X. Publicistică*, p. 105.
⁷² Ibidem, p. 107.
⁷³ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. X. Publicistică*, p. 83.
⁷⁴ Ibidem, p. 83.
⁷⁵ Ibidem, p. 83.
⁷⁶ Ibidem, p. 84.
⁷⁷ Ibidem, p. 149-150.
⁷⁸ Ibidem, p. 150.
⁷⁹ Ibidem, p. 150.
⁸⁰ Ibidem, p. 84.
⁸¹ Ibidem, p. 84.
⁸² Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*, p. 102.
⁸³ Ibidem, p. 101.
⁸⁴ *Gramatica sanscrită mică a lui Bopp în traducerea lui Eminescu // Caietele lui Mihai Eminescu*, vol. IV, București, 1977, p. 68-79.
⁸⁵ Informația respectivă este prezentată detaliat în: Bhose Amita, *Eminescu și India*, Iași, 1978.
⁸⁶ Ibidem.
⁸⁷ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 102.
⁸⁸ Ibidem, p. 393.
⁸⁹ Ibidem, p. 551-553.
⁹⁰ Ibidem, p. 551-592.
⁹¹ Ibidem, p. 133-135.
⁹² Mihai Eminescu. *Între Scylla Charybda*. Chișinău, Editura Litera, 2005, p. 66.
⁹³ Mihai Eminescu. *Scrieri politice și literare*. București, 1905, p. 12.
⁹⁴ Ibidem, p. 400.

- ⁹⁵ Ibidem, p. 12.
- ⁹⁶ Ibidem, p. 330.
- ⁹⁷ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. X. Publicistică*, p. 394.
- ⁹⁸ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XI. Publicistică*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 157.
- ⁹⁹ Ibidem, p. 164.
- ¹⁰⁰ Ibidem, p. 164.
- ¹⁰¹ „Timpul”, 26, 29 ianuarie, 1 februarie 1880.
- ¹⁰² Mihai Eminescu. *Scrieri politice și literare*. București, 1905, p. 341.
- ¹⁰³ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 107.
- ¹⁰⁴ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. X. Publicistică*, p. 43.
- ¹⁰⁵ Ibidem, p. 43.
- ¹⁰⁶ Ibidem, p. 43.
- ¹⁰⁷ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XII. Publicistică*. p. 250.
- ¹⁰⁸ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XII. Publicistică*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 252.
- ¹⁰⁹ Ibidem, p. 252.
- ¹¹⁰ Ibidem, p. 252.
- ¹¹¹ Ion Rizescu. *H. Tiktin. Omul și opera*. București: Editura Științifică, 1971, p. 10.
- ¹¹² Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 637.
- ¹¹³ Ibidem, p. 637.
- ¹¹⁴ Ibidem, p. 101.
- ¹¹⁵ Ibidem, p. 101.
- ¹¹⁶ Ibidem, p. 101.
- ¹¹⁷ Ibidem, p. 115-119.
- ¹¹⁸ Ibidem, p. 119-121.
- ¹¹⁹ Ibidem, p. 121.
- ¹²⁰ Ibidem, p. 106-115.
- ¹²¹ „Timpul”, 17 septembrie 1878.
- ¹²² „Timpul”, 22 octombrie, 1881.
- ¹²³ „Timpul”, 10 octombrie 1881.
- ¹²⁴ „Timpul”, 17 septembrie 1878.
- ¹²⁵ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium*. Addenda ediției. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 101.
- ¹²⁶ Ibidem, p. 102.
- ¹²⁷ Ibidem, p. 103-105.
- ¹²⁸ Ibidem, p. 145-149.
- ¹²⁹ Ibidem, p. 176.
- ¹³⁰ Ibidem, p. 106.
- ¹³¹ Ibidem, p. 177.
- ¹³² Ibidem, p. 647.

- ¹³³ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁴ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁵ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁶ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁷ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁸ Ibidem, p. 647.
- ¹³⁹ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XIII. Publicistică*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 108.
- ¹⁴⁰ Ibidem, p. 115.
- ¹⁴¹ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XV. Fragmentarium. Addenda ediției*. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 98.
- ¹⁴² Ibidem, p. 98.
- ¹⁴³ Mihai Eminescu. *Scrieri politice și literare*. București, 1905, p. 66.
- ¹⁴⁴ Ibidem, p. 67-68.
- ¹⁴⁵ Mihai Eminescu. *Opere. Vol. XII. Publicistică*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985, p. 252.
- ¹⁴⁶ „Timpul”, 16 decembrie 1879.
- ¹⁴⁷ „Timpul”, 1 septembrie 1881.
- ¹⁴⁸ Ibidem.
- ¹⁴⁹ Ibidem.
- ¹⁵⁰ Ibidem.

Alexandru Dîrul

SINTAXEMA ȘI ADVERBUL

Esențele limbii reflectate de conștiință și reprezentate prin vocabularul ei, după cum relatează M. V. Nikitin, se împart în două categorii ce se determină una prin alta. Obiectul (lucrul) este ceea ce are semne (caracteristici); semnele sunt ceea ce identifică sau deosebesc lucrurile (Nikitin, p. 21). Extrem de numeroase și variate sunt determinativele atributive prin care se exprimă calitatea, cantitatea, demonstrativitatea, posesiunea, precum și o serie de caracteristici-atribute temporale, spațiale, modale, cazuale, finale etc. Asupra faptului că individualizarea (/actualizarea) obiectelor se obține prin determinanți de acest fel, atrăgea de acum atenție Aristotel care menționa că substanța primă (așa numea el realul individual) se determină prin cele 10 categorii: „substanța secundă (genul și specia) al cărei exemplar este, ca și prin determinările ei, cantitate, calitate, relație, temporalitate, spațialitate, poziție, acțiune, pasivitate și posesiune” (apud Noica, 1998, p. 352).

Faptul acesta a determinat însăși modalitatea de structurare a vocabularului limbii, în cadrul acestuia deosebindu-se, pe de o parte, cuvinte prin care este numită substanțialitatea (acestea sunt reprezentate prin substantive) și cuvinte-caracteristici de mai multe feluri (acestea în terminologia gramaticală fiind notate prin termenii: adjective, verbe, numerale, adjective pronominale, adverbale). Starea aceasta de lucruri a făcut posibilă aplicarea principiului combinării în constituirea structurilor sintactice, dat fiind că prin atribuirea unui determinativ pe lângă un substantiv supus determinării, printr-o actualizare a obiectului numit de acesta, se obțin sensuri noi. De exemplu, prin îmbinarea *bocanci soldățești* care, într-un fel, echivalează cu îmbinările *bocanci de soldat*, *bocancii soldatului*, *bocancii unui soldat*, pe lângă semnificațiile de obiect [bocanci] și de ființă umană [soldat] se exprimă și unele înțelesuri suplimentare, acelea de apartenență, posesie, destinație.

Pentru a deosebi unitățile lexicale determinate de cele determinate (cuvintele cu sens de substanțialitate, acestea caracterizându-se printr-o anumită autosuficiență), limba a creat diverse tipuri de indici diferențiatori: formanți derivaționali, cuvinte auxiliare, desinențe cazuale, articole, pronume (*cal roib*, *cer albăstriu*, *caietul meu*, *capra vecinului*, *fecior de boier*, *anteriul lui Arvinte*, *acest copil*, *casa de alături* etc.). Aceasta permite limbii să folosească același radical și, prin urmare, să formeze de la aceeași entitate conținutală atât unități cu semnificație de substanțialitate, cât și unități caracteristice. Întrucât cuvintele-caracteristici sunt de mai multe feluri, indicii respectivi servesc pentru a deosebi tipurile de determinate între ele (cf.: [un] *învățător învățat* – *învățătorul învață* [copii] – [un] *învățător învățând* [elevii] – *învățătorul* [se comportă] *învățătoarește* etc.).

Printre determinate un loc aparte revine clasei adverbale, care spre deosebire de alte clase (adjective, verbe, numerale) ce fac legătură nemijlocită cu substantivul determinat, ele [adverbele] corelează cu acesta [cu substantivul] în mod indirect, adică prin mijlocirea

determinantelor directe. De exemplu, în enunțul *Carul se mișcă agale* adverbul *agale* nu este legat în mod direct cu substantivul *carul* (în parte, nu se spune **carul agale*); el servește pentru a nota (/marca) un grad al caracteristicii dinamice a carului și numai în felul acesta se dovedește a fi implicat în caracteristicizarea obiectului în cauză.

De altfel, urmează a se menționa că adverbele, din perspectiva sintaxei semantice, se înscriu în șirul de argumente (actanțiale și circumstanțiale) de diferită natură, reprezentate prin sintaxemele (/forme sintactice) obținute de la unități lexicale de diferită orientare categorială, inclusiv de la clasa verbelor. E vorba, în cazul ultimei afirmații, despre formele verbale numite absolute (gerunziul, participiul, infinitivul, supinul) care la fel ca și sintaxemele (/forme sintactice) nominale, asemenea adverbilor, vin să determine alte caracteristici, în fond cele dinamice exprimate prin verbe. Dat fiind că, funcțional, asemenea adverbilor se comportă diversele tipuri de sintaxeme, în cele de mai jos, în scopul determinării semnificației categoriale, acestea vor fi examinate pe fundalul statutului categorial al adverbului.

Asupra rolului important pe care-l îndeplinește adverbul în organizarea structurii semantice a enunțului atrăgea atenție filozoful Constantin Noica. Menționând faptul că limba română n-a dezvoltat formații verbale prin compunere de tipul *a binevoi*, procedeu larg utilizat de unele limbi, ca, de exemplu, greaca și germana, Domnia sa menționa că pentru română este caracteristic faptul că „verbul este modulat de adverbe”. „Limba noastră, subliniază autorul, pare să aibă o virtute de toată însemnătatea: aceea de a îmblânzi verbul. Ea îl pune lesne în ordinea substantivului, nu numai sub forma infinitivului lung (ca în *de-oamenilor iubire*), dar deopotrivă în forma de substantiv verbal cu sufixul *-or* (*grăitor, dătător*), care se întinde, ca și infinitivul lung, peste aproape întreaga arie a verbului”. Autorul face, în legătură cu aceasta, presupunerea că „poate de aceea nici nu avem neapărată nevoie de atâtea cuvinte complexe, verbul substantivat având bogăția în el” (Noica, 1970, p. 154) și că „dacă limba greacă ori cea germană sunt de invidiat pentru compunerile lor vii, poate și limba noastră ar trebui invidiată pentru stăpânirea ce obține asupra demoniei verbului când îl înveșnicește drept substantiv” (Ibidem). Totodată, Constantin Noica vine să relateze că un alt mijloc de *a spori* bogăția verbului, „și cu el de a înțelege mai bine cum poate înfrunta sau ocoli limba noastră problema compunerii: este modelarea verbului *prin adverb*” (Ibidem). Dsa admite (faptul) presupunerea că „poate limba noastră trece dincolo de nevoia compunerii directe tocmai pentru că are la dispoziție forme adverbiale ce echivalează compunerea”. (o.c., p. 154-155). În legătură cu aceasta se face trimiterea la O. Densusianu care sublinia că „limba română veche e foarte bogată în forme adverbiale... oglindind o expresivitate care ar putea fi invidiată de limba modernă” (Apud Noica, o.c., p. 155). Exprimându-și regretul că limba română a pierdut „adverbe frumoase și expresive ca *a-vremi* (din când în când) sau *cătelin* (încet, liniștit), *de-a firea* (într-adevăr, efectiv, ca în „de-a firea pământ și cenușe sunt”) sau *estimpu* (anul acesta) ca și *volnic* (de bună voie, spontan) este întristător”, autorul ține să sublinieze că limba română n-a pierdut „*sensibilitatea* pentru adverb” (Noica, p. 155). „Poate că toată înțelepciunea de viață și de gând a omului social, – încheia filozoful C. Noica, – nu e decât o chestiune de adverb, la urma urmelor. Sau poate că viața este: felul cum știi să te aperi de agresivitatea verbelor” (Ibidem). Autorul ține să explice că „ceea ce ai în față și ceea ce ești, ce se întâmplă și ce ți se întâmplă, totul se lasă transpus, în limbă, în câteva sau în nesfârșit de multe verbe; sentimentele te îneacă sub verbele lui, iar voința le sporește numărul, cu imperativele ei ridicole ori mărețe” (ibidem). Referindu-se la sugestia lui Sextil Pușcariu din lucrarea-i „Limba română” cum că vorbirea nu e

decât **umplerea golurilor din jurul câte unui verb**, filozoful C. Noica vine să sublinieze că „viața înseamnă, în fond, a suporta exercițiile de conjugare pe care le face firea asupra-ți, cu verbe ca: *a dori, a înseta, a flămânzi, a visa*” (Ibidem). Totodată autorul consideră că „să treci verbul în substantiv, nu e destul spre a-i zăgăzui curgerea”. E nevoie de „ajutorul unui adverb care i-ar muta albia” (ibidem), – conchide autorul. Atrăgând atenția asupra faptului că adverbele „vin să mlădieze verbele și să le nuanțeze mesajul”, C. Noica ține să evidențieze rolul deosebit al adverbelor de mod în acest proces: „Și nu e destul nici să așezi acțiunea în ceasul sau în locul potrivit, cu adverbele de timp și de loc, cât trebuie mai ales s-o nuanțezi cu adverbele de mod. A-i putea spune că viața e o chestiune de adverbe de mod: o chestiune de *poate, sigur, cumva, probabil, ca să zic așa, tocmai, oarecum sau foarte*”. (o.c., p. 156)¹.

Despre caracterul important pe care-l provoacă/ cauzează adverbul asupra semnificării verbului vorbesc și așa-numitele adverbe legate sau semiadverbe, ca de exemplu: *Ion mai lucrează. Ion încă lucrează. Ion deacum lucrează. Ion probabil lucrează. Ion fără îndoială lucrează* etc. În rândul acestora se înscrie și adverbul-particulă *nu*² care poate înlocui oricare din semiadverbele înșirate sau se poate îmbina cu fiecare din ele formând structuri apozitive cu același verb, amintind într-un fel de opozițiile din cadrul gradelor de comparație. A se compara: *I. lucrează. – I. mai lucrează – I. nu lucrează. – Ion nu mai lucrează. Ion lucrează. – I. deacum lucrează. – I. nu lucrează. – I. deacum nu lucrează. Ion lucrează. I. încă lucrează. – I. nu lucrează. – I. încă nu lucrează.*

Proprietatea de „îmblânzător” al agresivității verbului și în genere modalitatea de caracteristică a celor două clase de cuvinte despre care vorbește Constantin Noica impune necesitatea de a încerca a se stabili statutul lor categorial și în primul rând al adverbelor, urmând ca pe baza acestora să se determine situația sintactică a sintaxemelor (/formelor sintactice) nominale, dat fiind că între ele există o coincidență funcțională (cf.: *călătorul merge repede / cu pași mari / cântând / împreună cu câinele său / pe întuneric / până seara / pe cărare / prin arătură* etc.). Chiar simpla comparare a complinirilor verbului *a merge*, dintre care numai una este reprezentată prin adverb (*repede*), demonstrează asemănarea funcțională a sintaxemelor de diferită natură cu adverbul. De exemplu, precum adverbul *repede* modifică semnificația verbului *a merge*, fixând o gradație a mișcării rectilinii a obiectului (călătorul), deosebită de cea obișnuită, la fel prin gerunziul *cântând* se notează că în mișcarea sa în spațiu același agent mai îndeplinește în același timp și o altă acțiune: execută o melodie; prin forma sintactică (construcția sintactică) *împreună cu câinele său* se notează că în deplasarea lui spațială subiectul (călătorul) nu este singur, că el este însoțit de un animal – câinele său; prin sintagmele *pe cărare, prin arătură* este marcat tipul de traseu urmat de călător etc.

După cum se poate observa din cele citate, atât argumentele reprezentate prin adverbe propriu-zise, cât și cele notate prin sintaxeme de diferită natură, nu se reduc doar la „îmblânzirea” acțiunilor numite de verbe; cu ajutorul lor se exprimă cele mai diverse circumstanțe, situații, stări de lucru, ca de exemplu; *Ion pleacă departe / îndată / neapărat / mâine / în grabă / pentru un an / cu familia / spre nord / în concediu / de la lucru / supărat / plângând* etc., etc. Or, cu toată izofuncționalitatea dintre adverbe și sintaxeme, între ele

¹ Textul notei cu titlul „A dulce spure” din care s-a citat este reprodus literal în lucrarea Constantin Noica „Cuvânt împreună despre rostirea românească”. București, 1987, p. 110-114.

² Despre unele opoziții sui generis formate cu adverbul-particulă *nu* vorbește Constantin Noica în lucrarea sa „Rostirea filozofică românească”, București, 1970, p. 197-215.

există totuși deosebiri. Aceasta se manifestă în modalitatea de realizare a claselor de opoziții de tipul; obligatorii – facultative, actualizate – implicite, esențiale – secundare (amănunțit despre tipurile de opoziții menționate a se vedea: Никитин, p. 122).

De altfel, când filozoful Constantin Noica vorbește despre „agresivitatea” verbului, lasă a se înțelege că, după cum se poate presupune, el conține codificat în înțelesul său reșoul valențial de argumente pe care le poate avea în potență. Verbul *a transporta*, de ex., potențial ar putea avea mai multe argumente prin care s-ar indica (/nota / marca) agentul acțiunii (*Cine transportă?*), obiectul acțiunii (*Ce transportă?*), locul inițial de unde începe acțiunea (*De unde transportă?*), direcția, punctul final al acțiunii (*Încotro transportă?*), mijlocul de transportare (*Cu ce transportă?*), tipul acțiunii (*Când transportă?*).

Despre caracterul strâns al legăturii verbului cu diversele argumente și, în primul rând, cu adverbele modale, considerate de filozoful Constantin Noica îmblânzătoare ale agresivității verbelor (vezi *supra*), mărturisesc și așa-numitele adverbe legate sau semiadverbe, care fiind utilizate pe lângă același verb, servesc pentru a constitui o microparadigmă a gradației de intensitate (de ex.: *X. Merge – X. de acum merge. – X. mai merge. – X. încă merge – X. abia merge. – X. nu merge. – X. încă nu merge, – X. nu mai merge*). În rândul acestora se mai înscriu o serie de adverbe de mod propriu-zise, ca de exemplu: *X. merge încet. – X. merge la fuga. – X. merge repede. – X. merge sprinten, X. merge iute. – X. merge vioi. – X. merge lent. – X. merge agale. – X. merge greu/greoi* etc.

Elementele opozitive ale unei astfel de paradigme amintesc, într-un fel, de elementele opozitive ale paradigmatelor gradelor de comparație la adjective și adverbe: [*X. merge încet. – X. merge vioi. – X. merge rapid: [O casă înaltă. – O casă mai înaltă. – O casă foarte înaltă]*]; [*X. merge repede. – X. merge mai repede decât Y. – X. merge foarte repede*]. Același adverb modal, aplicat la diferite verbe de diferită coloratură semantică, capătă valori de tensiune diferite. De exemplu, adverbul *tare* în îmbinare cu verbul *a cânta* (*X. cântă tare*) are sensul de ‘răsunător’, ‘pătrunzător’; în îmbinare cu verbul *a bate* (*inima îi bate tare*) capătă semnificația de ‘intens’, ‘puternic’; aplicat verbului *a trage* adverbul în cauză (*X. trage tare de funie*) capătă valoare de ‘vârtos’, ‘zdravăn’; drept argument al verbelor *a fugi*, *a alerga* adverbul *tare* (*a fugi / a alerga tare*) obține semnificația de ‘repede’, ‘grăbit’; cu verbul *a ploua* (*plouă tare*) adverbul dat are sensul de ‘abundent’, ‘intens’; cu verbele *a retrăi*, *a suferi* (de ex.: *suferă tare*) – sensul de ‘chinuit’, ‘dureros’ etc. De altfel despre asemănarea construcțiilor verbale formate cu adverbul *tare* și gradele de comparație la adjective și adverbe vorbește și faptul că adverbul *tare* este folosit în vorbirea dialectală drept mijloc cu ajutorul căruia se formează gradul superlativ al comparației (de ex.: *tare înalt, tare departe, tare drag, tare sus* etc.).

De altfel, același verb însoțit de diferite adverbe modale (uneori se diferențiază aici o subclasă aparte de așa-numitele adverbe de măsură ale căror cadre sunt destul de șterse) formează structuri opozabile care pot fi redete prin univerbe. Astfel, de exemplu, diferite gradații ale mișcării rectilinii, exprimate cu ajutorul verbului *a merge* însoțit de diferite adverbe care conțin sema „măsura” (de ex., *X. merge încet / agale / domol / lent / liniștit / temperat / abia-abia / greoi / sprinten / vioi / grăbit / grabnic / repede / zorit / iute / rapid / fulgerător* etc.), pot fi redete de asemenea prin univerbe de tipul; *X. merge / se mișcă / se grăbește / aleargă / se deplasează / se târăște / fuge / gonește / parcurge / străbate / circulă / înaintează* etc.

Or, unverbizarea este caracteristică nu numai pentru structurile formate din verb însoțit de adverbe, ci și pentru cele construite din verb cu diverse sintaxeme nominale

și chiar verbale în calitate de diverse argumente (cf.: *a face praf* → *a prăfui*; *a prinde pește* → *a pescui*; *a pune temei* → *a întemeia*; *a se face sănătos* → *a se însănătoși* etc.). Aceasta ar putea servi drept mărturisire că rolul de „îmblânzător” al verbului se obține nu numai prin mijlocirea adverbului, ci și prin aceea a sintaxemelor nominale și chiar verbale.

De fapt, și în cazul adverbului combinarea lui cu verbul sau cu adjectivul, iar prin analogie, și îmbinarea sintaxemelor (formelor sintactice) cu acestea, se datorește semnificației lor categoriale. Vorba e că, după cum s-a relatat în mai multe rânduri, determinanții de diferită natură tind să se îmbine cu acele unități lexicale prin care se exprimă substanțialitate pentru a face legătură cu denotatul. În parte, precum un adjectiv manifestă înclinarea de a se îmbina cu un substantiv, pentru ca actualizând obiectul denumit de substantivul determinat dat, totodată să-și materializeze el însuși înțelesul, sau precum un verb tinde să se îmbine cu un substantiv pentru ca printr-o caracterizare dinamică a obiectului-agent, numit de acesta, să-l actualizeze, individualizându-l, la fel un adverb manifestă tendința de a se îmbina cu un verb sau cu un adjectiv pentru a modula (termen folosit în lucrările sale de Constantin Noica) semnificația unei caracteristici dinamice sau statice. S-ar putea afirma astfel că și în cazul combinării adverbului cu verbul sau cu adjectivul, respectiv, prin analogie, și în cazul îmbinării sintaxemelor cu acestea, se datorește semnificației categoriale. Numai că spre deosebire de adjective și verbe (respectiv, de numere, pronume, adjective pronominale, funcțional identice acestora) care ar putea fi considerate determinate de treapta I, adverbele, precum și sintaxemele, funcțional identice acestora, ar putea fi calificate drept determinanți de treapta a II-a. De exemplu, în structurile sintactice – *Trenul trece fulgerător. Un turn foarte înalt. Președintele a sosit cu întârziere. Ilie locuiește departe.* – actualizatorii *trece, înalt, a sosit, locuiește* vor fi trecuți la determinanți de treapta I, întrucât sunt legați nemijlocit de substantivele determinate, în timp ce *fulgerător, foarte, cu întârziere, departe* – determinanți de treapta a II-a, deoarece sunt legați semantic de substantive în mod mijlocitor (/ indirect) – prin determinanți de treapta I.

Astfel s-ar putea afirma că sintaxemele (formele variabile ale părților de vorbire), la fel ca și adverbele, pot fi incluse printre elementele ce țin de cea de a doua treaptă a clasificării categoriale a cuvintelor semnificative. Analogia este mai sesizabilă în felul cum acționează în enunț formele sintactice ale substantivului.

Or, pentru ca să ne dăm seama despre rolul adverbului ca „modificator” al agresivității verbului s-ar simți necesitatea de a ne clarifica în ce constă, în termeni lingvistici, această „agresivitate” din partea verbului.

Dat fiind caracterul variat al complinirilor verbale (ale acțiunilor și circumstanțelor, într-o altă terminologie), din perspectivă evaluativă, s-a simțit necesitatea de a forma mijloace adecvate pentru diferențierea opozitiv-paradigmatică în cadrul acestora. E vorba, în parte, de paradigma declinării, „structură funcțională solidară bazată pe definirea cu ajutorul desinenței a unui set de valori gramaticale fundamentale, corelate între ele: subiectul, obiectul, terțul implicat, locul, ținta, punctul de plecare, instrumentalul, sfera de încadrare a numelor și, aparte, interpelatul. Acestea, în situații concrete, pot fi utilizate cu funcții sintactice mai detaliate, mai precise (Ac. străbaterii, D. de interes, I. Modal, Ab. originii etc.)” (Wald, Slușanschi, p. 230). De altfel, în lucrarea citată se insistă asupra faptului că în limbile indoeuropene, pentru amplificarea (/adâncirea) opozițiilor în cadrul altor tipuri de paradigme, „se exploatează din plin posibilitățile alternanțelor”, numită flexiune internă, în opoziție cu flexiunea externă, reprezentată prin desinențele cazuale (Op. cit., p. 232).

Odată ce se afirmă că legătura de dependență (respectiv, de subordonare) se află, de fapt, la baza organizării structurale a limbii, fiind definită drept relație dintre două elemente lexicale, dintre care utilizarea determinantului este solicitată (impusă) de semantica elementului determinat (e vorba în esență de compatibilitatea semantic-combinatorică a două unități lexicale), atunci va trebui să se admită că relația de dependență nu se reduce doar la relații atributive statice de tipul: *munte verde, cântec melodios, curte boierească, flăcău zdravăn, câine rău*. Afară de relațiile de dependență atributive propriu-zise (d.e., attribute-adjective pe lângă substantive) în lucrările de lingvistică se vorbește de asemenea de relații de dependență complementative, precum și despre relații de subordonare (/dependență) predicative (a se vedea, în parte, Смирницкий, p. 164). În lucrările lingvistice mai recente întâlnim și unele clasificări mai detaliate, la a căror identificare se iau în considerație și o serie de alți parametri suplimentari (de altfel, tipurile de relații dintre cuvinte în lingvistica românească mai amănunțit sunt examinate în câteva lucrări semnate de Mihaela Secrieru).

În conformitate cu cele trei tipuri de relații de dependență, la cele atributive vor fi trecute relațiile ce se stabilesc între cuvântul determinat (de obicei substantiv) și elementul determinant (de regulă, adjectiv, construcție prepozițională, substantiv la o formă causală) (de ex., *capră neagră, găina babei, câine cuminte, opinci de piele de oaie, scriitor cu renume, daruri săracilor, autobuz german, șatră țigănească* etc.). Dacă relațiile date pot figura atât la nivelul îmbinător (/grupurilor) de cuvinte, cât și la nivelul enunțului, relațiile predicative, bunăoară, se manifestă doar la nivelul enunțului, legând verbul-predicat sau predicatul nominal cu numele-agent sau subiect (de ex.: *Capra paște; Găina este a babei; Câinele era cuminte; Opincile sunt făcute din piele de oaie; Autobuzul este fabricat în Germania; Cortul aparține țiganilor*). Relații complementative se stabilesc în cadrul îmbinărilor sau enunțurilor în care drept element regent se prezintă un verb, un adjectiv sau un adverb ce exprimă multiple și variate roluri sintactice, legate într-un fel sau altul de acțiunea (respectiv, starea, procesul, relația) notată de verb, de manifestarea semnului (/caracteristicii), de gradul de intensitate a acestuia etc. (*Se mișcă repede; Pregătește colțunași; Ajută sărmanilor; Sede butuc; Trece săgeată; Tare de vârtute; Odihnește o săptămână; Pleacă departe; Târziu după miezul nopții; Zâmbitor tuturor* etc.). Fiind adesea foarte strâns legate de verbul-predicat, elementele-complینiri sunt raportate prin mijlocirea acestuia la obiectul-agent, fapt sesizat chiar în lipsa lui (vezi pildele de mai sus). Vorba e că în verbul predicativ este bine intuit sensul de agent sau de subiect datorită flexiunii verbale. Căci, după cum relatează Ch. Bally (fenomenul, acțiunea, starea, calitatea), nu poate fi închipuit în afara substanței, care servește drept loc de amplasament al procesului, se și prezintă de fapt drept subiect: nu ne putem închipui mișcarea, gălăgia, culoarea, viața, moartea, suferința etc. în afara de subiect (Балли, p. 138). Întru (susținerea) confirmarea tezei date se pronunță și W. Chafe care menționează că ceea ce pentru comoditate mai numim propoziție este reprezentat doar printr-un singur verb, fie prin verb, însoțit de un substantiv sau de câteva (Чейф, p. 116).

Referindu-se la corelația dintre subiect și predicat, Em. Benveniste subliniază că, pe de o parte, elementul predicativ privit singur aparte pare a fi suficient, întrucât el determină „subiectul”, or, subiectul luat aparte nu este suficient (îndestulător) pentru propoziție. Pe de altă parte, predicatul este rolul (determinantul) subiectului și se realizează ca atare, întrucât există subiect (Бенвенист, p. 138).

Verbul se dovedește a fi un element foarte important al unităților comunicative. Și aceasta pentru că din perspectiva sintaxei semantice al cărui obiectiv este studierea aspectului conținutal al unităților sintactice și în primul rând al configurației referențiale a structurilor semantice (Никитин, p. 119), el (verbul) se prezintă drept un component indispensabil în constituirea unităților predicative, formând, de fapt, temelia enunțului.

Am putea presupune că atunci când filozoful C. Noica vorbește de „agresivitatea” verbului, dsa are în vedere semantica acestuia, căci, din punct de vedere lingvistic, anume datorită înțelesului noi prezentăm caracteristica evaluativă a obiectului fie drept acțiune, fie drept devenire, fie drept stare, fie drept relație. Anume datorită sensului noi prezentăm caracteristica dinamică prin mijlocirea verbelor ca reală sau ipotetică, ca indicativă sau imperativă; prin mijlocirea sensului verbului se obține exprimarea raporturilor de identitate, de posibilitate, de cantitate; semanticii verbului se datorește exprimarea raporturilor transformaționale, obiectivale, deliberative, beneficiare, instrumentale, factitive, generative etc.

La descrierea lingvistică a raporturilor de subordonare dintre clasele categoriale de cuvinte, de care s-a vorbit *supra*, au fost lăsate fără atenție sintaxemele, numite și forme sintactice care, de regulă, se deosebesc de formele nominative prin anumiți indici morfematici aglutinanți sau izolați (de ex.: *Ion povestește prietenului – Ion povestește lui popa. Vasile dă fân la cai. – Vasile dă fân cailor*). Or, din punct de vedere funcțional, sintaxemele (formele sintactice) se comportă în enunț la fel ca și adverbele (a se compara: *Prietenul locuiește departe. – Prietenul locuiește pe strada Molocanilor. Iepurele fugă repede. – Iepurele fugă (60 km/h) șaizeci de km pe oră. Băiatul s-a întors târziu. – Băiatul s-a întors deabea după amiază*). În legătură cu aceasta pare că studierea concomitentă a adverbelor și a sintaxemelor în rol de argumente ale verbului ar putea contribui la înțelegerea mai deslușită a funcționării acestora în enunț. Fără îndoială, între argumentele-adverbe și argumentele-sintaxeme există și deosebiri după cum s-a menționat. Deosebirile pot fi relativ ușor observate, comparând adverbele de loc cu sintaxemele prin care se exprimă circumstanțele spațiale. În parte, dacă ne referim la adverbele de loc, acestea indică, de fapt, locul în genere față de poziția spațială a vorbitorului. De exemplu, *aici* arată locul unde se află vorbitorul; *acolo* – locul situat la o anumită distanță față de vorbitor; *departe* – locul ce se află la o distanță esențială de vorbitor; *aproape* – locul situat la o distanță neînsemnată de vorbitor etc. Prin afirmația că locul în spațiu indicat de adverb poartă caracter relativ se înțelege faptul că schimbarea locului aflării vorbitorului duce cu sine la schimbarea locului indicat de adverb. Or, altfel se indică locul în spațiu exprimat prin substantive precedate de prepoziții, adică prin forme sintactice ale substantivului (/sintaxeme): cu ajutorul prepoziției locul este prezentat drept o poziție față de o latură sau alta a obiectului numit de substantivul însoțit de prepoziție. În parte, cu același substantiv, însoțit de diverse prepoziții se indică diferite situații spațiale (a se compara: *spre coteț, după coteț, în coteț, sub coteț, pe lângă coteț, de după coteț, până la coteț* etc.). Fiecare din aceste construcții prepoziționale poate fi substituită prin adverbe propriu-zise (cf.: *Se îndreaptă încolo. – Se îndreaptă spre coteț; Găinile se aflau în coteț. – Găinile se aflau acolo. Găina a zburat peste coteț. – Găina a zburat dincolo* etc.). Sau, de exemplu, spre deosebire de adverbele de timp, prin care se indică vremea relativă, corelată cu momentul desfășurării procesului comunicativ (*acum, atunci, cândva, devreme, odată, târziu* etc.), prin construcțiile prepoziționale constând din substantive ce numesc segmente de timp, date istorice, sărbători anuale, evenimente

de ordin istoric etc. precedate de prepoziții (*după război, pe la ora patru, până la adunare, la Crăciun, până în iunie* etc.) se notează segmente concrete în timp.

În urma comparației se observă un aspect important: substantivele prin care se stabilește locul în spațiu sau poziția în timp, sunt puse, totodată, în raport cu obiectele-subiecte determinate. De exemplu, prin enunțul *Calul s-a oprit lângă crâșmă* (cf.: structura cu adverb: *Calul s-a oprit acolo*), indicându-se locul în spațiu, se corelează subiectul (*calul*) cu obiectul (*crâșmă*), adică se exprimă, de fapt, raportul dintre două obiecte. Prin metaforizare s-a ajuns ca prin construcțiile prepoziționale ce exprimă raporturi spațiale dintre obiecte, de exemplu, să se redea unele raporturi mai abstracte, impulsionate de semantica verbului, numită de Constantin Noica „agresivitate” a acestuia, raporturi de tipul celor generice, ablative, transgresive, deliberative etc. (de ex.: *Președintele provine din răzeși. Petrea s-a înstrăinat de prieteni. Primarul face țuică din agude. Ion povestește despre călătoria sa în Peru. Stăpânul prefăcu patul în fotoliu. Lucrătorul s-a concediat din motiv de boală. Copilul plânge de durere* etc.). De acestea stau aproape modalitățile de exprimare a agentivității în structurile pasive (*Cotețul a fost dărâmat de vecin. Ideea a fost sugerată de Ion. Informația este adunată de inspector* etc.).

Eventualele interpretări de tipul ‘dărâmarea cotețului vine din partea vecinului’, ‘sugerarea ideii pornește de la Ion’ ar putea fi puse la baza unei posibile ipoteze privind apariția conjugării pasive. De altfel, am putea presupune că în agresivitatea verbului de care vorbește Constantin Noica, din perspectivă lingvistică, se manifestă aceste deziderate (postulate), la care se mai pot adăoga și altele. În parte, verbul, prin semantica sa încorporând formele unor pronume sau ale unor verbe auxiliare, a creat o serie de opoziții paradigmatică. De exemplu, a devenit loc comun teza cum că terminațiile (desinențele) personale ale verbului la imperfect indicativ în limba franceză au apărut pe baza verbelor personale ale auxiliarului *avoir*. Tendința aceasta se face simțită, de altfel, și în unele structuri verbale inversate și în limba română (de ex., *Jelui-m-aș; Plecat-au; Bată-te-ar păcatele...; Gândește-te*), construcții în care formele atone ale pronomelor și formele personale ale verbelor auxiliare manifestă tendința de a se aglutina verbului. În diverse limbi desinența formelor personale ale verbului vin să demonstreze că desinența conjugățională are la origine pronumele personale aglutinate. Aceasta se confirmă și prin faptul că spre deosebire de alte determinante, verbele la una din formele sale personale se caracterizează printr-o relativă independență, intuindu-se prin sensul său un agent, un realizator al acțiunii, un subiect. Prin aceasta s-ar putea explica faptul că în unele limbi la exprimarea opoziției de persoană nu se simte necesitatea prezenței obligatorii a pronomelor personale (de ex. în latină, în spaniolă, dar nu și în franceză). Necesitatea prezenței pronomelui în acest scop crește în situațiile când formele opozitive ale verbului în cadrul unei paradigme conjugăționale, apar „șterse”. De altfel, chiar în aceeași limbă pot coexista paradigme conjugăționale, pentru exprimarea opozițiilor din cadrul cărora pronumele se prezintă drept element expletiv, și paradigme în care pronumele este singurul element căruia se datorește opoziția. De exemplu, rolul pronomelui se dovedește a fi important la exprimarea opozițiilor de persoană în cadrul paradigmei timpului trecut indicativ în limba rusă, unde avem numai opoziții de număr și de gen (de ex.: *я сделал – ты сделал, он сделал [она сделала]; мы сделали – вы сделали – они сделали*).

Urmează a se sublinia că opoziția ce se realizează la stadiul actual al unei sau altei limbi printr-un anumit morfem, acesta azi nu poate fi corelat cu un cuvânt auxiliar

oarecare. Și aceasta din motiv că el a fost moștenit de la un stadiu anterior de dezvoltare al limbii, modificându-se esențial. Doar la o etapă timpurie se poate stabili această corelare cu o anumită particulă. În parte, autorii lucrării „Introducere în studiul limbii și culturii indoeuropene”, la întrebarea ce este afixul **e* din preteritele **ebheret* și **etlat*, răspund că acest morfem ar fi fost la origine „o particulă simplă, însemnând ‘cândva, odinioară’ (cf. gr. *ετι* ‘încă’ lat. *et* ‘încă, și’)” și că purtând numele de **augment** „avea rolul de a marca pe cât se pare facultativ la origine, formele de trecut ale indicativului” (Wald, Slușanschi, p. 258).

Asemenea modele, într-un fel, mai persistă în limbile contemporane. Astfel, după cum se știe, „viitorul indicativ al tuturor verbelor s-a format în limba spaniolă din infinitivul verbului de conjugat la care s-a alipit prezentul verbului *haber*” (Teodorescu, p. 101). Reproducem aici tabelul conjugării verbului *leer* (a citi) din manualul menționat:

„ <i>leer+he leare</i> – ‘eu voi citi’	<i>leer+hémas</i> – <i>leeremos</i> ‘noi vom citi’
<i>leer+has</i> – <i>leerás</i> ‘tu vei citi’	<i>leer+habéis</i> – <i>leeréis</i> ‘voi veți citi’
<i>leer+ha</i> – <i>leerá</i> ‘el va citi’	<i>leer+han</i> – <i>leerán</i> ‘ei vor citi’.”

(Ibidem)

De altfel, prin inversarea parafrazelor prin care se exprimă viitorul în limba română, în principiu, existau potențial șanse ca auxiliarul să devină morfem al viitorului (*citi-voi, citi-vei, citi-va, citi-vom, citi-veți, citi-vor*).

Strânsa legătură a verbului cu complinirile sale se manifestă și în faptul că în anumite situații textuale obiectul direct exprimat prin pronume atone se aglutinează cu verbul, formând un singur cuvânt. Teza aceasta este ilustrată în manualul de spaniolă citat prin pildele:

„*me alegre de verte* ‘mă bucur să **te** văd (de a te vedea)’, *me interesa verlas* ‘mă interesează să **le** văd’, *le gusta vizitaros* ‘îi place să **vă** viziteze’” (id., p. 104). Se simte această gravitate (/atracție) către verb a pronumelor atone și în limba română, acestea având aici și forme cazuale. Dar aici ele nu fuzionează cu verbul, ca în spaniolă, ci se folosesc izolat sau se leagă, în scris, prin cratimă de verb chiar atunci când sunt reprezentate printr-un singur fonem consonantic (de ex.: *Vreau să **te** văd. Nu **te-am** văzut demult. Am întrebat-o pe prietenă. Previne-**l** pe director*).

Dat fiind caracterul variat al complinirilor verbale (al actanților și al circumstanțelor – într-o terminologie mai nouă), după cum s-a relatat *supra*, s-a simțit necesitatea de a se crea mijloace adecvate pentru a le diferenția. E vorba, după cum s-a menționat, de paradigma declinării, „structură funcțională solidară bazată pe definirea cu ajutorul Ds (desinenței – n.n.) a unui set de valori gramaticale, fundamentale, corelate între ele” (Wald, Slușanschi, p. 230).

E vorba de 6-8 forme opozabile de caz în cadrul limbilor indoeuropene, în care totodată sunt nominalizate și raporturile dintre obiectele numite de substantivele îmbinate, de regulă, prin mijlocirea verbului predicativ. În parte, în latină paradigma cazuală era constituită din formele opozabile de *Nominativus, Vocativus, Genitivus, Dativus, Acuzativus, Ablativus*. Or, în gramaticile latinești se atrăgea atenție asupra faptului că în funcție de semantica substantivului și cea a verbului, care împreună constituie unitatea sintactică respectivă

prin forma aceluiași caz, se diferențiază mai multe funcții ale substantivelor în cauză și, respectiv, mai multe tipuri de raporturi semantice. În parte, în cadrul structurilor cu forma cazului Dativ se dovedesc:

– **Dativul destinării** (*Magister discipulis libros pulhros tribuit* ‘Profesorul împarte școlarilor cărți frumoase’)¹;

– **Dativul cauzativ al impunerii** (*Multe voluptates homini obsunt* ‘Multe plăceri vatămă omului’);

– **Dativul distribuirii** (*Ciceroni populus Romanus, in contione, non unius dei gratulationem, sed aeternitatem immortalitatemque donovit* ‘poporul roman, în adunarea sa, a dăruit lui Cicero nu felicitări pentru o singură zi, ci eternitate și nemurire’);

– **Dativul posesiv (Dativus possessivus)** (*Murena Lucullo legatus fuit* ‘Lucullus a avut locțiitor pe Murena’);

– **Dativul interesului sau daunei (Dativus commodi vel incommodi)** (*Non scholae sed vitae discimus* ‘Învățăm pentru viață, nu pentru școală’);

– **Dativul scopului (Dativus finalis)** (*Mihi cives auxilio venerunt* ‘Mi-au venit cetățenii într-ajutor’);

– **Dativul etic (Dativus ethicus)** (*At tibi repente venit ad me Caninius* ‘Dar repede mi-ți veni Caninius la mine’);

– **Dativul poreclei** (*Mareo Tullio cognomen fuit Ciceroni* ‘M. Tullius a avut porecla de Cicero’);

– **Dativul agentiv (Bonis veris honesta quaerenda sunt** ‘Bărbații buni trebuie să caute cele oneste’);

– **Dativul autorului (Dativus auctores)** (*Res tibi cognita est* ‘Lucrul a fost cunoscut de către tine’);

– **Dativul țintei** (*It clamor caelo* ‘Strigătul merge până la cer’). (A se vedea Bujor I.I. și Chiriac Fr., p. 152-157).

Sau de exemplu, în limba rusă, în funcție de semantica cuvintelor combinate prin mijlocirea opoziției cazuale de Instrumental (Творительный падеж), de rând cu indicarea instrumentului cu ajutorul căruia se realizează acțiunea, se mai exprimă și un șir de alte raporturi, deosebindu-se și aici mai multe tipuri de Instrumental. Printre acestea:

– **Instrumentalul de timp (Творительный времени)**: *Иван уехал утром* ‘Ivan a plecat dimineață’;

– **Instrumentalul cantității (Творительный количества)**: *Летят стаями птицы* ‘Păsările zboară în cârduri’);

– **Instrumentalul modal (Творительный образа действия)**: *Спортсмен дышал полной грудью* ‘Sportivul respira din adâncul pieptului’;

– **Instrumentalul cauzal (Творительный причины)**: *Заболел гриппом* ‘s-a îmbolnăvit de gripă’. *Изойти болью* ‘a se istovi de durere’;

– **Instrumentalul agentiv (Творительный деятеля)**: *Дом был построен дедом* ‘Casa a fost construită de bunel’;

– **Instrumentalul prosectiv [adverbial] (Творительный обстоятельственный)**: *Идти быстрым шагом* ‘A merge cu pas grăbit’;

– **Instrumentalul limitativ (Творительный ограничительный)**: *Сильный духом* ‘tare de vârtute’;

¹ Pildele sunt reproduse din [Bujor, Chiriac, p. 152-157].

- *Instrumentalul semipredicativ (Творительный полупредикативный)*: *Ребенком он упрям был и резов* ‘Fiind copil [/în copilărie] el era încăpățânat și zglobiu’;
- *Instrumentalul predicativ (Творительный предикативный)*: *Петя стал врачом* ‘Petrea a devenit medic’;
- *Instrumentalul calificativ [al semnului] (Творительный признака)*: *Соседа избрали мэром* ‘Pe vecin l-au ales primar’;
- *Instrumentalul itinerariu/spațial (Творительный пути/пространства)*: *Девушка шла берегом* ‘Fata mergea pe mal’;
- *Instrumentalul sociativ [/comitativ] (Творительный совместный)*: *Он приехал со всей семьей* ‘El a venit cu întreaga familie’;
- *Instrumentalul conținutal [/de conținut] (Творительный содержания)*: *Он наполнил стакан водой* ‘El a umplut paharul cu apă’;
- *Instrumentalul comparativ (Творительный сравнения)*: *Слезы у неё текли ручьем* ‘Lacrimile-i curgeau șiroaie’;
- *Instrumentalul tautologic [/emfatic] (Творительный усиления)*: *Идол стал болван болваном* ‘Idolul a devenit imbecil al imbecililor’ (reprodus din Ахманова, p. 469-470).

Dacă vom ține seama de faptul că în cadrul construcțiilor cu celelalte forme cazuale, în funcție de semantica cuvintelor îmbinate, se poate obține exprimarea și multor altor raporturi de tipul celor mai sus enumerate, ne vom putea convinge că numărul tipurilor de raporturi semantice notate prin mijlocirea desinențelor cazuale este considerabil. Or, la acestea urmează a se adăoga tipurile de raporturi obținute prin construcțiile în care forma cazuală a substantivului este precedată de prepoziții. Aici avem situații diferite ca, de exemplu, în limba rusă: 1) substantivul la o anumită formă cazuală precedat de prepoziție se opune substantivului la aceeași formă fără prepoziție (*Лесник шёл лесом*. ‘Pădurarul mergea prin pădure’. *Самолет шёл над лесом* ‘Avionul zbura deasupra pădurii’); 2) substantivul la diferite forme de caz este precedat de aceeași prepoziție (*Студент шел в Университет* ‘Studentul se ducea la universitate’. – *Студент шел в галошах* ‘Studentul mergea [încălțat] în galoși’); 3) diferite prepoziții sunt urmate de substantive la aceeași formă cazuală (*Мальчик упал в воду* ‘Băiatul a căzut în apă’. – *Обжегшись на молоке, дует и на холодную воду*. – ‘Cel ce s-a opărit cu lapte, suflă și în apă rece’).

Paralel cu formele de caz reprezentate la nivelul de suprafață prin nume cu desinențe cazuale, în lucrările de lingvistică se vorbește de asemenea despre forme de cazuri analitice (a se vedea, în parte, studiile semnate de Fillmore). Ele poartă adesea aceleași denumiri ca și cazurile sintetice (Acuzativ, Ablativ, Dativ, Genitiv, Instrumental) la care se mai adăoga unele denumiri de cazuri din limbile ugrofine, flexiunea cărora are la bază postpoziții (echivalente ale prepozițiilor din limbile indoeuropene). E vorba de astfel de denumiri de cazuri ca: *Abesiv, Aditiv, Comitativ, Delativ, Ecvativ, Esiv, Identificativ, Inesiv, Mediativ, Sublativ, Superesiv, Translativ* ș.a., denumiri care au la bază rădăcini latinești.

Ca și prin denumirile cazurilor din limbile indoeuropene, și prin denumirile celor din limbile ugrofine sunt marcate diverse raporturi dintre obiecte. De exemplu, precum prin cazul Dativ, prin sensul acestuia, se indică raportul de beneficiere, așa prin înțelesul denumirii Aditiv se indică finalitatea unei mișcări, iar prin denumirea de caz Comitativ – sunt marcate relații sociative, de însoțire etc.

Important pare a fi faptul că limba și-a organizat astfel structura sa încât drept determinante ale verbului pot fi utilizate alte verbe. E vorba de folosirea formelor verbale

numite adesea forme absolute sau moduri nepersonale (infinitiv, gerunziu, participiu, supin), care din perspectivă categorială se prezintă drept determinante de treapta a doua (a se vedea *supra*). (De aici se exclude combinarea prin subordonare a două forme verbale finite legate prin conjuncții sau fără acestea, structuri ce constituie enunțuri compuse [frazе]). De exemplu: (*Călătorul se oprește **obosit, prăfuit și sleit** de puteri; Băiatul se îndepărtează **sărind** într-un picior; Maria știe a **broda**; Vecinul se pregătește **de semănat***).

Cu ajutorul formelor absolute ale verbului se obține redarea diferitor caracteristici dinamice ale verbelor predicative: 1) o caracteristică dinamică ce se desfășoară concomitent cu acțiunea predicativă (*câinele fuge **chelălăind***); 2) denumirea unei acțiuni corelate cu un verb modal (*Ioana poate **broda**. Băiatul știe a **citi***); 3) o caracteristică a obiectului ca rezultat obținut prin suportarea unei acțiuni (***Lovit** [de vânător] lupul a căzut*); 4) scop al acțiunii predicative (*Țăranii se pregătesc **de sămănat***).

Formele absolute ale verbului vin să multiplice și să varieze tipurile de modificatori (operatori) ai caracteristicilor dinamice ale obiectelor actualizate. Și aceasta de rând cu afixele formante ale paradigmelor conjugationale, prin intermediul cărora se modifică sensul verbului, servind pentru a indica opozițiile de persoană, de timp, de mod (împreună cu predicatul ele sunt considerate elementele constituente ale propoziției în gramatica tradițională), acestea corelând și întrepătrunzându-se în diverse feluri cu multiplele compliniri – argumente ale acestuia (verbului).

În încheiere s-ar putea menționa că dintre determinanții actualizatori ai unităților lexicale cu sens referențial un loc deosebit (principal) ocupă determinanții dinamici (verbele-predicate), ei intervenind și în situațiile când și altor tipuri de determinanți li se impune necesitatea de a li se atribui trăsătura „comunicativitate”. Multiplele și variatele înțelesuri lexico-gramaticale se obțin de către verbe prin mijlocirea determinanților de treapta a doua, numiți și determinanți ai determinanților. E vorba, de fapt, de sintaxeme – forme sintactice ale cuvintelor semnificative, care din punct de vedere categorial coincid în bună parte cu adverbele.

Referințe bibliografice

1. Никитин М. Б. *Основы лингвистической теории значения*. Moscova, 1988.
2. Noica Constantin. (1998). *Devenirea întru ființă. Scrisori despre logica lui Hermes*. București, 1998.
3. Noica Constantin. (1970). *Rostirea filozofică românească*. București, 1970.
4. Noica Constantin. (1987). *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. București, 1987.
5. Смирницкий А. И. *Синтаксис английского языка*. Moscova, 1957.
6. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Moscova, 1955.
7. Чейф У. *Значение и структура языка*. Moscova, 1975.
8. Бенвенист Э. *Общая лингвистика*. Moscova, 1974.
9. Wald Lucia Slușanschi Dan. *Introducere în studiul limbii și culturii indo-europene*. București, 1987.
10. Teodorescu Paul. *Învățați limba spaniolă fără profesor*. București, 1962.
11. Вужор I. I., Chiriac Fr. *Gramatica limbii latine*. București, 1958.
12. Ахматова О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Moscova, 1969.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

ETIMOLOGIE

Marcu Gabinschi

ETIMOLOGII – 2010

Abstract

Rom. *dolofan* „chubby, plump” (said mostly of children) is supposed to have come from Turk. *olofan* „a kind of warrior from the sultan’s guard” provided with an initial *d-*, like many words in folk-ballads and carols (cf. especially *d-împărat* „king”) and semantically evolved as e.g. *voinic* „warrior” > „strong” etc. Rom. dial., very little known, *fălagă* „beating” is seen as a sure reflexion of Turk. (< Arab.) *falaka* „punishment through heel beating”. Rom. family name *Geoană* is regarded as a probable feminine of the disappeared inherited **Gion(e)*, later replaced by the Slavic borrowing *Ion* (> *Ioană*), i.e. the proportion *Ioană*: *Ion* = *Geoană*: **Gion(e)* entitles us to suppose the reality of the latter in the past.

dolofan

Pentru acest cuvânt au fost propuse, la nivel de ipoteze, câteva etimologii, legate una cu alta, dar și contrazicându-se în urma cărui fapt vreo etimologie într-adevăr convingătoare a cuvântului lipsește. Faptul e recunoscut de ultimele dicționare¹, fie în mod implicit, adică nedându-se nici o etimologie (ca în [1, p. 69]), fie în mod explicit, constatându-se etimologia necunoscută (ca în [2, p. 96; 3, p. 276; 4, p. 243]).

Prima informație etimologică despre *dolofan* care ne-a fost accesibilă este cea a lui H. Tiktin (ce e drept, în recenta reeditare a lui P. Miron), constatând că, dacă părerea existentă „nu se bazează pe un punct de vedere greșit, s-ar putea gândi la provenirea nemijlocită din lat. *delphinus* «delfin», cf., pentru formă, v.-sl. *dolfinŭ*, engl. *dolphin*, pentru sens fr. *dauphin* «prinț moștenitor»” [5, fasc. 7, p. 83]. Deducerea formei *dolofan* din slavonul *долѣфинъ* e și la prima vedere îndoielnică, iar paralela cu fr. *dauphin* e și mai surprinzătoare, deoarece acest cuvânt francez însemnând „prinț moștenitor”, se bazează nu pe o metaforă apelativă (și ea greu de închipuit), ci pe o poreclă: vezi [6, p. 221]. Această etimologie a fost admisă și de I.A. Candrea (ce e drept, pentru *dolfan*, considerându-se *dolofan* o variantă a lui [7, p. 426-427]), și e ușor de înțeles (vezi mai sus) de ce A. Ciorănescu o consideră ca fiind propusă „în mod curios” [8, p. 991]. Însuși A. Ciorănescu nu are pentru *dolofan* un articol aparte, ci îl dă, ca și pe *dolfan* și multe alte cuvinte, printre derivatele neregulate ale lui *bolfă*, considerat „creație expresivă”. Legătura lui *dolofan* cu acest cuib de presupusă origine expresivă, deși nu e exclusă cu totul ca rezultatul unei contaminări, nu este mai probabilă decât înrudirea cu v.-sl. *дельфинъ*. De cele de mai sus se deosebește puțin apelarea mai univocă

¹ Avem în vedere doar acele dicționare în care se dă informația etimologică.

la sufixul *-an*, ca în „*dolf* (inv.) „delfin” + suf. *-an*” [9, p. 257] sau slavon *дольф(инъ)* „delfin” + suf. *-an*” [10, p. 118]. În sfârșit, *dolofan* e pus în legătură cu *toltoașă*, *doldora*, și iarăși cu v.-sl. *дольфинъ*, dar și pentru a releva sufixul, cu *мос-ofan* [11, p. 441], ceea ce înseamnă în realitate lipsa vreunei etimologii plauzibile.

Date fiind toate acestea, e clar de ce unele dicționare din ultimii ani (vezi mai sus) califică etimologia lui *dolofan*, în mod implicit sau explicit, ca fiind necunoscută.

De aceea ne permitem să propunem, chiar admitând că la apariția cuvântului în discuție a putut contribui analogia fonetică cu alte cuvinte, următoarea etimologie a lui *dolofan*.

Ca baza evoluției se prezintă istorismul, acum practic necunoscut nespecialiștilor, *olofan*, explicat în felul următor: „*olofani* s. m. pl. – oșteni turci, aleși dintre ieniceri, care intrau în garda sultanului” (vezi glosarul din: Г. Уреке, *Летописецул Цэрий Молдовеи*, ед. кр. де П. Дмитриев, Е. Руссев, Т. Челак, Кишинэу, 1971, п. 232).

Se comentează în acest fel pasajul din letopiseț: *Décia, din stînga, 3.000 de silihtari, de iară slujăscu în patru sau cinci cai, după aceștia 5000 de olofani așijderea din adireapta împăratului și alte 5000 din stînga, carii sunt aleși din ieniceri sau din creștini jurați, carii cu credință slujbă au arătat beglerbeifului, sau pașii* (tot acolo, p. 125).

Asemănarea fonetică dintre acest *olofan* și *dolofan* e evidentă (și e de mirare că nimeni dintre etimologizatorii cuvântului de până acum nu l-a adus în discuție). Rămâne deci problema lui *d-* inițial, care însă nu este insolubilă.

Aici avem de a face cu ceea ce am putea numi *d-* sau *de-* mobil, după analogia lui *s-* mobil, cunoscut din lingvistica indoeuropeană, iar în românește prezent în cuvinte ca *a (s)coborî*, *a (s)cufunda*, *a (s)forăi*, dar și *(s)treanță*, *(z)dreanță* ș. a. Elementul *d-* mobil s-a fixat în limba literară în două poetisme – variante ale neutrelor *alb* și *aurit*: cf. resp. *dalb* și *daurit*, cu mult mai pe larg însă acest *de-* / *d-* e răspândit în unele specii ale poeziei populare. Cu această ocazie putem cita, de exemplu, comentariile lui N. M. Băieșu de pe lângă versul *Sub frunzișul părului / Este un pat d'încheiat / Cu scânduri dalbe de brad*: „Acest „d” e din prepoziția „de”. În formă plină avea rolul de a completa versul cu o silabă. Extinzându-se, apare destul de frecvent înaintea diferitor părți de vorbire, care încep cu o vocală. În asemenea context „e” este înlocuit prin apostrof, iar „d” e expletiv, putând și să fie omis. Însă în limba arhaică a colindelor a căpătat un specific rol eufonic” [12, p. 59]. Deosebit de des acest *de*, fără vreun sens denotativ, dar ca intensificator al tonalității baladice, se întâlnește pe lângă articolul nehotărât (din care cauză aceste *d(e)-un*, *d(e)-o* ar putea fi privite ca variante stilistice resp. ale lui *un*, *o*. Cf., de ex., *Și el se găsea / De-un Vasile Uță* [13, p. 179], *El vedea de-o grădiniță / Cu tot felul de sămânță. / Sub o mândră garofiță / Îmi dormea de-o copiliță* (p. 198), *În casă cine-mi șade? / De-o maică bătrână* (p. 198), *Căci am avut de-un drag iubit* (p. 198), *D'o scăriță căută / D-o scăriță se găsea* (p. 207), *Îmi avu de-un fecioraș* (p. 240) ș. a. Același *de (d-)* îl găsim și pe lângă substantive, unele dintre ele fiind introduse de acest *de-* / *d-* cu o anumită stabilitate, cf. *Leul când s-a lăudat / Către Aliman d'împărat...* [12, p. 89], – *Alimane d'împărat, / Ian poftim-u pînăfară* (p. 90), – *Bună sara, d-împărat, / Ți-am adus d'un leu legat* (p. 94), *D'Alimanul de-împărat / Cu bun dar l-a dăruit* (p. 95). ș. a. Pentru adjectiv vezi mai sus *Este un pat d'încheiat* [12, p. 59] sau *La masa crăiască / Pofta d'ungurească* (p. 225). Cf., mai departe, pronumele (*Ferice, doamne, d'ăst domn bun* – [12, p. 207]), numeralul (*Crescutu-mi-*

am de doi meri – p. 210). Dar, ca și pe lângă articol, acest *de(d-)* apare des pe lângă infinitiv: cf., de ex., *Și n'ncepură de-a săpă* [13, p. 211], *Începu iar de-a cînta* (p. 213), *Făr' de-a fi' n trăsuri purtată* (p. 225) ș.a. Se ajunge până și la completarea formelor verbale predicative, ca în *Nimene nu se d'află* [12, p. 95], *Sub d'umbrița lor / Cine se d'umbrește?* (p. 139), *Cine'n lume s-a d'aflat, / S-a d'aflat, s-a cutezat* (p. 166) ș.a. În sfârșit, cf. adverbul: *Șoimește, moinește / În glas de voinicește* (p. 128). Exemple ca acestea s-ar putea ușor înmulți.

În toate cazurile de acest fel *de* sau *d-* poate fi omis, iar în alte asemenea cazuri poate fi și intercalat, fără ca să se schimbe câtuși de puțin denotarea. Cu alte cuvinte, acest *de-* sau *d-* e facultativ. De cele mai dese ori el se adaugă acolo unde nu există nici o nevoie pentru denotare, acest caracter facultativ ducând până la cazuri de omitere a unui *d-* organic, luat drept cel facultativ: cf. *și asé au oborât pre turci* (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cr. de I. Iordan, București, 1955, p. 286).

Cele spuse, precum e deja clar, ne duc spre gândul că *dolofan* a putut să apară în rezultatul alipirii lui *d-* expletiv la *olofan*. Ce e drept, nu l-am întâlnit pe *olofan* în folclor, dar aceasta nu exclude evoluția presupusă. Ca o posibilă paralelă putem menționa *d-împărat*, relativ stabil în poezia obiceiurilor calendarice.

Totodată observăm apariția unui cuvânt cu *d-* alipit acum stabil acolo unde înainte nu era. E vorba de actualul *dânsul* din vechiul *însul*. Cf. *Aduceți-l pri însul încoace. Și-l dusără pri îns la dânsul* (Varlaam, *Opere*, ed. cr. de M. Neagu, Chișinău, 1991, p. 59-60), *Și dacă-l dusără la dâns...* (p. 61), *și-l vor da pri îns limbilor* (p. 62), *și-l vor rani pri însul* (p. 62), *Nu o supărare-ți pri însa* (p. 62) ș.a.m.d.

Așa stau lucrurile în ceea ce privește fonetica.

Cât privește semantica, presupunem o evoluție, probabilă și ea, de tipul celei sigure a lui *voinic*. A fost împrumutat din slava de sud, unde în câteva limbi prototipul lui substantival (slavonul *войникъ*, bulg. *войник*, sârb. și maced., *војник*) înseamnă „ostaș, soldat”. Iar pe teren românesc a evoluat independent în sensul, acum învechit, „tânăr, fecior” (vezi [7, p. 144]), dar și în cel viu acum, schimbându-și și apartenența clasială, adică devenind adjectivul „puternic, vânjos, musculos” (de ex., cf. *băiat voinic*). O evoluție analoagă presupunem pentru cazul *olofan* > *dolofan*, căci metasemia „oștean ales, care intră în gardă” spre ceva ca „om zdravăn” și mai departe, spre „băiat durdului, grăsuliu ș.a.m.d.” nu e greu de închipuit, cuvântul devenind ulterior aplicabil prin excelență la copii. Amănuntele (de altfel neesențiale) sunt greu de urmărit, deoarece cuvântul e vechi în limbă: e atestat deja pentru anii 1481 și 1533 ca nume de familie *Dolofan* [1, p. 69; 2, p. 96], deși nu știm care sens apelativ a stat la baza lui, cel primar, presupus mai sus, sau cel secundar, existent acum, sau ceva intermediar. Data primei fixări nu contrazice provenirea cuvântului din turcă, cu care româna în 1481 se găsea de acum în contact. Așadar, putem presupune că numele propriu *Dolofan* a fost dat celor ce slujise în armata turcească ca olofani (vezi mai sus) și că a fost moștenit de urmașii lor.

Ca o paralelă semantică am putea aduce, de ex., tur. *başıbozuk* inițial „cel cu capul buimac”, dar cu sensul bine atestat de „soldat voluntar (din trupele neregulate)”,

¹ În lumina faptelor de acest fel tipul de a face din limba literară (tip de care s-a și abuzat, în special în secolul XIX) apare nu numai ca rezultatul imitării francezului *de faire*, cu *de* desemantizat, ci și ca un fapt de origine internă, doar susținut de influența franceză.

evoluat pe urmă în turcă în „(om) civil”. Altceva întrucâtva analog e sp. *guerrero* „ostaș”, cu sensul metaforic „ștrengar, zburdalnic” (despre copil). Dar cf. și arom. *gione* „tânăr” > „viteaz”.

Se înțelege că propunem etimologia noastră la nivel de presupunere, care însă e mai realistă decât deducerea lui *dolofan* din v.-sl. *дельфинъ* (nemaivorbind de fr. *dauphin*), din *bolfă* etc. (vezi mai sus).

dial. *fălagă*

Cuvântul pe care l-am întâlnit o singură dată, anume într-o carte, editată la Chișinău cu litere chirilice în 1908, și pe care nu-l știa nimeni dintre cei întrebați cu acest prilej, ar putea apărea ca ceva accidental, neavând existență reală în limbă. Nu l-am întâlnit în nici un dicționar¹ etimologic (cum sunt cel al lui A. Ciorănescu și cel chișinăuean din 1978, cu fondul vechi etimologizat de N. Raevschi) sau explicativ cu informație etimologică (cum sunt cel al lui L. Șăineanu, al lui A. Tiktin (ed. de P. Miron), al lui I. A. Candrea, al lui A. Scriban, DLRM (4 volume), DLRM, DEX, cel al dnei A. Vulpe ș.a.). Cuvântul nu se găsește nici în dicționarul dialectal moldovenesc în cinci volume și nici în cel numit „român-moldovenesc” al lui V. Stati, a cărui valoare obiectivă constă în fixarea unor dialectisme absente în alte surse. Nu găsim cuvântul nici în studiile speciale de etimologie, cum sunt cele ale lui A. Graur (1963 și 1975), Th. Hristea (1968), A. Avram (1997), a dnei Z. Mihail, al lui D. Losonți (2001) și al lui N. Raevschi (2006). În sfârșit, cuvântul lipsește și din cunoscutul studiu (inclusiv dicționar) al lui L. Șăineanu despre influența orientală asupra limbii și culturii române (deși, precum vom vedea mai jos, cazul, rar și practic necunoscut, reprezintă chiar influența orientală, în genere destul de puternică, asupra limbii române).

Și totuși cuvântul în discuție, cât e de rar (dacă e același, nu altul), e fixat în „Dicționarul invers” din 1957 sub formă de *falagă* (vezi sub vocem), ceea ce ne spune că acest cuvânt a mai ființat (sau mai ființează) undeva și în afara sursei noastre: cf. altă variantă a cuvântului (ce e drept, nici nu știm dacă e vorba de același cuvânt și nu altul, paronim al lui, deoarece „Dicționarul invers” nu indică sensurile cuvintelor).

Date fiind toate acestea, ne permitem să propunem următoarea etimologie.

În cartea „Povestirile contelui Lev Nikolaevici Tolstoi”, editată la Chișinău în 1908 cu litere chirilice, anume în una din cele trei povestiri de acolo „Doi moșnegi” (în original „Два старика”, tradus de Theodor Inculeț) se conțin cuvintele *S-a mâniat bătrânul, i-a tras o fălagă feciorului* (p. 81).

Cum reiese din context și cum ulterior se confirmă prin original (*Рассерчал старик, побил сына*), acest *fălagă* înseamnă „bătaie”.

Etimologia devine transparentă dacă ne amintim de pedeapsa turcească numită prin arabismul *falāka* (nu l-am găsit în nici un dicționar românesc accesibil, de aceea cităm dicționarul mare turc-rus): *falāka* „ист. фалака (орудие наказания – деревяшка, к которой привязывают ноги и потом бьют палками по пяткам”, urmează câteva

¹ În lumina faptelor de acest fel tipul *de a face* din limba literară (tip de care s-a și abuzat, în special în secolul XIX) apare nu numai ca rezultatul imitării francezului *de faire*, cu *de* desemantizat, ci și ca un fapt de origine internă, doar susținut de influența franceză.

frazeologisme, denotând „a pedepsi prin *falaka*” și „a fi pedepsit prin *falaka*”) [14, p. 288]. Deci nu vedem o altă etimologie a rom. *fălagă* decât împrumutul turcescului *falaka* cu lărgirea sensului (lucru obișnuit în cazul împrumuturilor) de la „un fel specific de pedeapsă prin bătaie”, spre „pedeapsă prin bătaie” sau pur și simplu „bătaie”. Tot odată avem aici deexotizare: de la „un fel de pedeapsă specific orientală” spre „(pedeapsă prin) bătaie”, în genere, obișnuită în mediul împrumutător. Ca formă, trecerea, *-aka* > *-agă* se explică destul de ușor prin asimilarea morfologică de către substantivele feminine în *-ă* aton și prin analogia fonetică cu substantivele, mult mai frecvente în vorbire, în *-agă* (cum sunt, de ex., *bragă, desagă, fragă, șagă, teleagă, vlagă* ș.a. nemaivorbind de cele în *-oagă*, ca *hârtoagă, mârtoagă* ș.a.m.d.).

Deci ne găsim în fața încă a unui turcism (mai precis arabo-turcism), și înaintea, pe cât putem judeca, de restrânsă circulație, iar până acum practic dispărut din limba română, dar care totuși merită să fie înregistrat ca un detaliu în istoria lexicului ei.

Geoană

Acest nume era, până la recente alegeri ale președintelui României, puțin cunoscut, fiind și puțin răspândit. Nu l-am găsit în nici un dicționar onomastic românesc, de aceea n-avem cu cine discuta pe această temă. Suntem nevoiți deci să ne limităm doar la exprimarea considerațiilor noastre proprii, fără o privire critico-bibliografică.

Într-un articol recent am încercat să arătăm că numele de familie *Ermurache* este derivatul unui probabil nume de botez moștenit, reflex al gr. *Ἑρμόλαος* > lat. *Hermolaus* (vezi [15, p. 86-89]). Cu acest prilej am adus alte nume, cum sunt *Marcu* și *Petru* (*Pătru* ș. a.) a căror fonetism nu permite să le considerăm moștenite sau împrumutate (câci în ambele cazuri e același), dar și *Nicoară*, deși până în prezent înlocuit prin dubletele lui etimologice *Nicolai, Niculai, Neculae* ș.a., dar existent în trecut ca nume de botez sigur moștenit. Tot acolo am adus în discuție alte câteva nume de botez moștenite, numai unul din ele păstrat în forma pură ca nume topic (*Giurgiu*), iar celelalte ca baze de derivate (cf. *Giurgiulești*), restul însă doar împreună cu reflexele lat. *sanctus*; cf. pentru același *Georgius*: *Sîngeorz, Sîngeorgiu de Mureș, Sîngeorgiu de Pădure*; pentru *Demetrius*: *Sî(n)medru, Sîmedru*; pentru *Johannes*: *Sînziene* (> *Sînziiana*) din *Sanctus dies Johannis*; pentru *Maria*: *Sîntămăria*. Pentru moștenitul în formă pură *Nicoară* găsim tot o serie de derivate, precum *Nicoreță, Nicorici, Nicoriță*.

Pe acest fundal apare ca un probabil caz particular din seria deja cunoscută numele de familie *Geoană*. Acesta ni se prezintă ca un derivat feminin al reflexului lui *Johannes*, dispărut ca un cuvânt aparte, dar care a supraviețuit ca radicalul femininului *Geoană* (care dacă s-ar scrie și **Gioană*, s-ar pronunța la fel, scrierea fiind aici doar o convenționalitate ortografică). Adică vedem în *Geoană* un probabil derivat al presupusului **Gion(e)* sau **Giun(e)*, ceea ce motivăm prin faptele următoare.

Femininul reflexului lui *Johannes* e cunoscut mai multor limbi. Cf. în primul rând rom. *Ioana*, derivatul lui *Ioan* sau *Ion* (care însă e împrumutat din slavă, deoarece în această formă n-a putut să fie moștenit din latină), mai departe fr. *Jeanne* (> rom. *Jana*) din *Jean*, it. *Giovanna* din *Giovanni*, sp. *Juana* din *Juan* ș.a. În diferite limbi există multe alte nume feminine derivate de la omorizicile lor masculine, ar fi însă de prisos să le aducem, pentru că cele deja aduse sunt suficiente pentru a ne motiva ideea.

Ce e drept, numele de familie vechi, formate în românește de la numele de botez feminine (dacă lăsăm la o parte cele postgenitive în *A-*, ca *Azoitei, Aioanei, Acatrinei* ș.a. vezi, de ex. [16, p. 88]) sunt puține, dar totuși există (cf. *Anușcă, Chiriloae, Ilincă, Petroae* ș.a., vezi tot acolo, după alfabet.).

Ca fonetică, ajunge să invocăm binecunoscutul fapt că lat. *j-* antevocalic nu s-a păstrat în cuvintele moștenite din latină, trecând în dialectul muntenesc, deci pe urmă în limba literară comună română, în [ʒ], ca în *a ajunge, ajutor, a judeca, județ, jug, jumătate, a junghia, a jura, jurământ* ș.a., iar în dialectul moldovenesc și în textele influențate de el (ca la cronicari) devenind [ǰ], cf. respectiv *a agiunge, agiutoriu, a giudeca, giudeț, giug, giumătate, a giunghie, a giura, giurământ* ș.a. În acest mediu dialectal a și putut să existe moștenitul **Gion(e)* sau **Giun(e)*, ulterior dispărut singur, dar lăsându-l în urmă pe *Geoană*.

Altfel spus, plecând de la proporția *Ioana: Io(a)n = Geoană: *Gion(e) / *Giun(e)*, presupunem un odată existent **Gion(e) / *Giun(e)* (dacă a fost **Giun* sau poate chiar **Giune*, la dispariția lui a putut contribui omonimia cu apelativul *giune*, pe când *Gioană* nu a fost amenințat de omonimie).

Așa ne motivăm ideea, deja nu numai apriori (bazându-ne pe aceea că *Johannes*, resp. reflexul lui moștenit, n-a putut decât să existe în Dacia romanizată de la creștinarea ei până la influența bisericească slavă), ci și operând cu un fapt concret.¹

Referințe bibliografice²

1. *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, București, 1981.
2. G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi* (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI), București, 1974.
3. *Dicționar explicativ al limbii române*, București, 1975.

¹ Informația fiind negativă, nu indicăm, spre a nu supraîncărca bibliografia, locurile respective, care, de altfel, pot fi ușor găsite după alfabet în aceste dicționare și în alte lucrări etimologice, bine cunoscute cititorilor. Cu părere de rău, nu ne-a fost accesibil *Dicționarul Academiei Române*, început odată sub conducerea lui S. Pușcariu, dicționar imposibil de găsit în prezent la Biblioteca AȘM din cauza permutării fondului.

² Completând cele spuse în articolele de mai demult, recunoaștem următoarea scăpare a noastră. Căutând la rom. *mal*, cu sensul cel mai bine cunoscut de „țârm, margine, litoral”, sememe mai apropiate de alb. *mal* „munte”, am adus în discuție sensurile metaforice prezente în *maluri de vreme* (din poveștile lui Gr. Botezatu), *curechiul stă maluri* (din vorbire) și, recent, *mălucean* ca „dâmb, deal”. N-am citat însă pasajul destul de bine cunoscut – *Din care sat de la voi? – Iaca de acolo, тосмай de sub acel mal – arătând negustorului cu mâna spre un deal* (И. Крянгэ, *Онепе, Кишинэу*, 1972, p. 312).

Mai profităm de ocazie ca să aducem următorul izosemantism româno-albanez. E vorba de rom. *coadă* în sensul secundar de *mâner* (al unui instrument, prin excelența agricol), cum e *coada sapei, coadă de topor* ș.a. Acest ultim e întrebuițat mai des în sens metaforic „trădător, ajutor al dușmanului”. Pentru acest sens e adusă paralela albaneză *bisht sëpate* [17, p. 60]. Dar paralelismul există și între cele două expresii în sensul lor primar: cf. *Mato Gruda, që porsa ishte kthyer nga partizanët, gdhendte një bisht për sqeparin në qoshe të odës* (D. Agolli, *Njeri me top, Tiranë*, 1975, f. 59). „Mato Gruda, abia întors de la partizani, cioplea o coadă pentru topor într-un ungher al casei”.

4. A. Vulpe, *Dicționar explicativ și etimologic*, Chișinău, 2007.
5. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2. überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron. Lieferung 7. *d – exoprică*, Wiesbaden, 1987.
6. A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1971.
7. I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „Cartea românească”, București, 1931.
8. A. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Trad. din sp., București, 2002.
9. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
10. *Скорт дикционар етимоложик ал лимбий молдовенешть*, Кишинэу, 1978.
11. A. Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939.
12. *Поезия популарэ а обичеюрилор календариче*, Кишинэу, 1975.
13. *Балада популарэ*, Кишинэу, 1976.
14. *Турецко-русский словарь. Türkçe-rusça sözlük*, Москва, 1977.
15. M. Gabinschi, *Etimologii-2007* // *Revistă de lingvistică și știință literară*, 2008, nr. 1-2.
16. A. Еремия, М. Косничяну, *Нуме де персоане. Личные имена*, Кишинэу, 1974.
17. Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, 1999.
18. *Dicționarul limbii române. Ediție anastatică. Tomul VI, F-I/Î*, București, 1934 (2010).
19. *Турецко-русский словарь*, Москва, 1931.
20. *Турецко-русский словарь*, Москва, 1945.
21. *Турско-български речник*, София, 1962.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Marcu Gabinschi

REPETAREA CA FENOMEN SEMIOTIC ÎN GENERAL ȘI GLOTIC ÎN PARTICULAR

Dacă facem abstracție de tautologiile tocmai infinitivale, de care ne-am ocupat special¹, prezenta lucrare, privitoare la tautologiile glotice în genere și referindu-se în primul rând la faptele limbii române, este o elaborare primară care relevă doar unele aspecte ale fenomenului în chestiune și de aceea nu pretinde să aibă un caracter cât de cât exhaustiv.

Repetarea prin mijloace glotice este, după cum se știe, un fenomen foarte răspândit, de care dăm în viața de toate zilele la tot pasul și care se identifică ușor ca atare. Totuși în cadrul acestui fenomen se lasă distinse diferite tipuri.

Astfel, repetările ce se observă cel mai des în vorbirea cotidiană, dar și la reproducerea ei în literatura artistică, sunt acelea pe care am putea să le numim insistențe și care nu adaugă la cele spuse nici un alt sens decât cel exprimat prima dată, ci doar insistă asupra lui. Acest lucru se lasă observat chiar când se repetă același fonocomplex, care, pronunțat cu altă intonație, are alt sens, nu tocmai cel de insistență. De exemplu, prin note muzicale s-ar putea exprima intonația (redată mai puțin exact prin punctuație), care îl deosebește pe *El îi alb! Alb!* și *El îi alb-alb!* În primul caz avem insistență, iar în cel de-al doilea anume tautologie (fapt despre care vezi mai jos amănunțit).

Insistența, fiind prin însăși natura sa un fenomen primar în viața organismelor vii, se manifestă și la nivel preuman. Astfel, fără să ne adâncim în acea ramură a semioticii care cercetează mijloacele de comunicare a animalelor, să ne amintim cel puțin de exemplele bine cunoscute din viața de toate zilele. Bunăoară, mâța când se apropie de ușă și miaună o dată ca să i se deschidă, dar asta nu se face imediat, mai miaună o dată și încă o dată până i se deschide ușa. Tot așa și câinele, când vrea, de exemplu, să fie dezlegat. Și o face prin sunete, s-ar putea spune, diferențiate, când latră a om străin, a mâtă, a arici ș.a.m.d. La acest nivel, adică cel al insistenței ca atare, nu există o deosebire principială între purtarea animalelor și cea a omului. Tot aici trebuie adusă în discuție semnalizarea prin repetarea diferitor sunete nenaturale, cum sunt baterea la ușă, apăsarea pe sonerie etc.

Principalele situații în care se manifestă insistențele în sensul indicat mai sus sunt următoarele (e vorba de oameni):

¹ Vezi articolele (tipărite în chirilică): M. Gabinschi, *Tautologiile infinitivale-vechi în limba moldovenească*. I. *Schiță sincronică descriptivă*, „Limba și literatura moldovenească”, 1977, nr. 4, p. 56–63 și același, *Tautologiile infinitivale-vechi în limba moldovenească*, II. *Schiță confruntativă etiologică*, tot acolo, 1978, nr. 2, p. 53–62. E vorba de tautologiile, proprii limbii vechi, dar acum folclorului și graiurilor locale, de tipul *a face fac*, descrise în confruntare cu sinonimele lor cu mult mai răspândite acum, zise „supinale”, adică neoinfinitivale, de tipul *de făcut fac*. Ce e drept, cu toate amănuntele, cu care sunt descrise acolo tautologiile în chestiune, în cele două articole nu figurează tipul cu „supinul” postpus, ca în *Pot, pot mânca de mâncat sau îl durea de durut* (K. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 277), deoarece nu le-am întâlnit nici în literatura artistică citită (inclusiv în folclor), nici în vorbirea orală.

A) Când vorbitorul nu e auzit destul de bine ori i se pare că așa este (de exemplu, când cel ce ascultă se face a nu prea auzi). Atunci se repetă, de ex., *Vino încoace! Vino încoace!* (câteodată de mai multe ori și în glas mai tare). Procedul e obișnuit în situații de audibilitate scăzută, în cazuri de defecte ale pronunțării sau ale recepționării convorbitorilor etc.

b) Când vorbitorul își exprimă emoțiile, făcând posibil subconștient în acest fel ca energia generată de ele să se consume. Acest lucru se întâmplă atât la exprimarea emoțiilor pozitive (de ex., *Minunat! Minunat!*), cât și a celor negative (de ex., *Vai de mine!, Vai de mine!*) etc. Tot la emoții se clasează exprimarea nonacordului categoric cu convorbitorul, a revoltei și asem.

Unele cuvinte, puține la număr, dar frecvente în vorbire, sunt extrem de predispuse să fie repetate, chiar dacă nu e vorba de vreo audibilitate insuficientă sau de emoții. Așa sunt prin natura lor cuvintele monosilabice, precum *Da* și *Nu*.

Insistențele, identificate în acest fel, sunt proprii, pe cât ne este cunoscut, oricărei limbi și se lasă de obicei recunoscute și de către cei ce nu știu limba în care se exprimă, nu știu nici care este ea și nici ce anume se repetă.

Un alt fel de repetări este cel care servește pentru a asigura un număr necesar de silabe în versuri, ca, de exemplu, în *Soacră, soacră, poamă acră*. Deși câteodată și asta poate fi interpretat ca insistență în adresare, procedul ca atare nu poate fi caracterizat ca având întotdeauna acest scop. Univoc este în asemenea repetări vocativul, de ex., *Codrule, codruțule....*

Încă un fel de repetări îl constituie replicile, prin care, în dialog, unul din convorbitori, înainte de a da răspunsul propriu-zis, reproduce în felul său spuselor celuilalt, adică e vorba de repetări ce trec uneori în modificări ale cuvintelor convorbitorului, adăugându-li-se ceva, ba chiar strâmbându-le etc. Din românește, putem aduce pentru acest caz tipul răspândit de contexte ca *Îmi este prieten. – Prieten – neprieten, dar trebuie să-l pui la punct*. Unele limbi, cum este, bunăoară, spaniola, posedă o gamă bogată de tipuri de replici¹. E discutabil (căci nu există criterii unice general acceptate), dacă acest fel de repetări putem sau nu putem să-l clasăm la tautologii. În tot cazul e clar că aceste repetări nu sunt libere, în sensul că implică apariția aceluiași cuvânt între cuvintele precedente ale convorbitorului. Noi însă ne vom ocupa în cele de mai jos de repetările (mai precis, tautologiile) libere, adică independente de apariția precedentă, în dialog, a cuvântului dat, altfel spus, obișnuite în afara dialogurilor.

Așa dar, repetările care nu țin de tipurile descrise mai sus le numim tautologii. Acestea sunt deci repetări libere (în sensul indicat mai sus) care introduc în cele spuse un element denotativ de sens, care nu ar fi exprimat fără ele. Tautologiile sunt un fenomen exclusiv al vorbirii umane, cu realizări specifice fiecărei limbi particulare (deși între ele există în această sferă și trăsături comune), deci nu sunt mijloace de comunicare a animalelor și prin însăși această natură a lor sunt un fenomen cu mult mai complicat din punct de vedere lingvistic².

¹ Vezi, de exemplu, T. A. Ворожищева. *Повтор и его роль в образовании нестандартных модальных конструкций (на материале испанского языка)*, «Вопросы романского и общего языкознания», Выпуск 3, Санкт-Петербург, 2002, с. 83-87.

² O precizare trebuie făcută referitor la acele limbi în care o clasă (abstracție reprezentând toate logoformele categorial identice) există ca autem (alomorf pozițional ce poate constitui un enunț eliptic aparte) și ca anatem (alomorf pozițional ce nu o poate face). Așa este tocmai limba română, genitivul (ca de altfel și infinitivul) ei realizându-se în câte două alomorfe,

Precizări ulterioare se cer făcute în scopul identificării tautologiilor din limbă spre deosebire atât de cele în sens logic, cât și de repetările din vorbire.

Ce sunt tautologiile în sens logic se știe destul de bine, ele neconstituind de aceea subiectul unei lucrări lingvistice. În cazul cel mai elementar tautologia logică se identifică ca o definiție în care determinatul se definește prin el însuși, de exemplu, când se spune că muncitorul e cel ce muncește, adică o afirmație a cărei valoare informativă e egală cu zero. Așa auzim, de exemplu, de la un elev prost care, scos la răspuns, nu știe nimic despre obiectul întrebării și repetă denumirea lui ca predicativ. Dar așa ceva are loc câteodată și la niveluri mai înalte. Bunăoară, o vreme s-a vehiculat în anumite cercuri de lingviști pe tonuri patetice deviza *Slavii sunt slavi*, care, nefiind întrebuițată în contexte ca *Legea e lege* (despre care vezi mai jos), obiectiv, nu comunică nimic despre slavi. Dar câteodată tautologia logică se ascunde în dosul unor teoretizări. Să ne amintim, de exemplu, de așa-zisa „teorie a obiectualității” («учение о предметности»), în care substantivul se definește prin „obiect în sens larg” și asem., acest ultim însuși identificându-se ca ceva denumit prin substantiv¹. Nu degeaba adepții acestei teorii ajung la acel rezultat că substantivul trebuie să se definească pe baza „obiectualității gramaticale sau a substantivității”², formulare camuflată în rusește de neasemănarea externă a cuvintelor „существительное” și „субстантивность”, dar care, tradusă în mai multe alte limbi (printre care și în română), ar suna ca „Substantivul se definește pe baza substantivității”. Acesta este deci un exemplu tipic de tautologie logică (cazul „Idem per idem”), deși adus din domeniul lingvisticii. Spre deosebire de aceste tautologii logice, cele glotice comunică o anumită informație.

Totodată, întrucât e vorba de limbă (mijloc colectiv de comunicare), nu de vorbire (aplicare a acestui mijloc), ne limităm obiectul la ceea ce e propriu limbii ca mijloc colectiv, făcând abstracție de ceea ce caracterizează modurile individuale de folosire a lui. Se știe că unele feluri de repetare verbală pot să fie proprii unor persoane, atât pur și simplu ca vorbitori în viața de toate zilele, cât și, aplicate în scopuri artistice, unor autori de opere literare. În acest ultim caz asemenea repetări, printre care tautologii, pot să fie studiate ca procedee artistice proprii cutărui sau cutărui scriitor. De exemplu, D. Matcovschi obține un efect artistic prin repetarea verbului în cazuri ca *știa manualul de fizică pedinafară, pederost îl știa sau A treia zi Eleonora din nou a găsit-o în beci, biată-moartă a găsit-o și asem.*

Acest procedeu, nu o dată aplicat de autor, este original, dar *eo ipso* nu face parte din mijloacele limbii ca mijloc de comunicare colectiv. Am adus acest fel de repetare pentru a releva contrastul cu utilizarea unei repetări asemănătoare care face parte din mijloacele

de ex., *vecinului* (ca în *casa vecinului*) și *a vecinului* (ca în – *A cui e casa? – A vecinului*). La asemenea logoforme insistența nu reproduce întocmai anautemul din textul legat, ci cere autemul lui. De ex., în dialoguri ca – *Asta-i casa vecinului* (și, dacă cel ce întreabă nu a auzit bine răspunsul și întreabă iar) – *A cui?* i se răspunde – *A vecinului* (fonocomplexul *vecinului* exprimând ca enunț eliptic, alt caz, deci nefiind potrivit aici). Totuși contrar datului fonematic nemijlocit, prezentat prin alomorfe diferite, avem în ambele cazuri o singură logoformă repetată (prezentând clasoforma respectivă).

¹ Vezi critica amănunțită a acestei teorii în: М.А. Габинский, *Очерки по основаниям грамматики*, Кишинев, 1972, с. 197-312, în special p. 22 și urm.

² Vezi О. П. Суник, *Общая теория частей речи*, Москва-Ленинград, 1966, с. 113.

limbii (nu a stilului personal al cuiva). Astfel, în limba turcă, forma verbală personală ce încheie o propoziție (topică obișnuită în limbile turcice) se repetă la începutul propoziției nemijlocit următoare. Bunăoară, ... *onu yakalamış. Yakalamış ama...* – „... l-a prins. L-a prins, dar...”

Acest procedeu menit să releve continuitatea celor descrise este în turcă mijloc de limbă (spre deosebire de română și de alte limbi în care așa ceva nu există decât ca procedeu individual).

Așadar, tautologia glotică (cea din limbă) fiind delimitată de principalele fenomene contigue, putem distinge în cadrul ei următoarele subdiviziuni:

Mai întâi de toate distingem 1) tautofonii și 2) tautosemii.

Precum reiese din acești termeni, în primul caz se repetă elementele planului formei, în al doilea cele ale planului conținutului.

Deci în cadrul 1) tautofoniilor distingem:

a) Tautomorfii, adică repetări ale uneia și aceleiași forme ale unui cuvânt. De ex., *negru-negru, gata-gata, abia-abia, iată-iată, acu-acu* ș.a.m.d. sau *dealuri, dealuri, dealuri* sau (de data aceasta avem tautomorfie complicată) *Au mers, au mers și au ajuns*, deoarece fără elementul nerepetat (cum este aici și *au ajuns*) logoforme repetate nu ar avea același sens și s-ar pronunța cu altă intonație (ca o insistență).

b) Tautotemii¹, adică repetări ale unuia și aceluiași cuvânt, dar în formele lui diferite, păstrându-se doar unitatea temei. Așa sunt, de exemplu, tautologiile infinitivale de care a mai fost vorba (vezi nota 1), cele vechi, de tipul *a auzi am auzit* și cele noi, de tipul *de auzit am auzit* ș.a.

c) Tautorizii, adică repetări ale unuia și aceluiași radical prezentat de diferite cuvinte ce-l conțin. În românește acest fenomen nu este propriu limbii vorbite, ci poeziei, în special celei populare, de ex., *Și din grai așa grăia* sau *și cu graba să grăbească*, sau *Nici cu coasa nu cosim* și asem. Acestui caz i se alătură cel cunoscut demult ca figură etimologică, adică o sintagmă ce include două cuvinte cu același etimon, deși practic se aduc asemenea sintagme doar cu același radical (cf. antologicul rus. *уымку уымумь*). Totuși în prealabil am identifica figurile etimologice ca acele sintagme în care unul din două cuvinte omorizice are doar un rol intensificativ, fiind redundant ca denotare, spre deosebire de repetarea care precizează cele spuse. După acest criteriu, *din grai așa grăia* sau *cu graba să grăbească* sunt figuri etimologice, deoarece nu se poate grăi decât din grai și nu se poate grăbi decât cu graba (deci aceste *din grai* și *cu graba* nu comunică nici o denotare nouă, fiind omisibile din punct de vedere denotativ). Tot așa stau lucrurile în cazuri ca *Nici cu coasa nu cosim*, odată ce acceptăm că unul și același proces se cheamă *a cosi*, dacă se face cu coasa, *a secera*, dacă se face cu secera, sau *a tăia* dacă se face cu cuțitul ș.a. Spre deosebire de asta, de exemplu, în *a cânta un cântec*, *a scrie o scrisoare* verbul nu implică numai decât un obiect denumit printr-un cuvânt omorizic: se poate cânta și o arie, un psalm, ca și cântece de diferite genuri, iar a scrie se poate și o carte, un articol, un demers etc.

¹ Acest fenomen l-am numit, la prima abordare preliminară a lui, tautolexie (vezi M. Gabinschi, *Pluralul nonafixal reduplicativ ca procedeu stilistic*, „Revista de lingvistică și știință literară”, 2002, nr. 1-2, p. 90), ceea ce s-a dovedit a fi nereușit, termenul fiind generic pentru tautomorfie și tautotemie împreună.

De notat că structurile limbilor determină dacă unul și același sens tautologic se exprimă prin tautomorfie, tautotemie sau tautorizie.

Astfel, cunoscuta tautologie de tipul *Legea e lege* este în românește o tautotemie, deoarece *legea* și *lege* sunt două forme diferite ale unuia și aceluiași cuvânt. În schimb în limbile fără articol același sens se exprimă prin tautomorfie: cf. rus. *Закон есть закон*.

Corespondența dintre tautotemie și tautorizie se ilustrează prin cazul următor: tipul *de făcut fac* (ca și arhaicul *a face fac* și rarul *să fac, fac*), odată ce *de făcut* (*a face, să fac*) este tot o formă a aceluiași verb *a face*, ca și orice altă formă a lui, avem aici tautotemie. Tot așa este și în mai multe alte limbi, ce cunosc acest tip de tautologii infinitivale (cf. rus. *делать делая* ș.a.). Dar iată că până și aromâna, în care infinitivul vechi a fost eliminat, iar cel nou (cf. rom. *de făcut*) nu s-a format, același sens tautologic se redă prin îmbinarea a două cuvinte omorizice, de tipul *tră adrari adar*, acest *adrari* fiind substantiv postverbal introdus de prepoziția *tră* care nu și-au pierdut calitatea inițială de cuvinte diferite. Tot așa este și în alte limbi balcanice (cf. bulg. *за правене правя*, maced. *за правене правам*; ce e drept, în albaneză situația e izomorfă cu cea din română în toate cele trei manifestări ale ei: cf. *për të bërë bëj, me ba baj, të bëj, bëj*).

2) Prin tautosemii înțelegem juxtapuneri de sinonime, ceea ce se limitează la cazuri izolate, căci nu avem în limbă paradigme cu invariante semantice eterorizice de tipul celor omorizice. De exemplu, tipul *de auzit am auzit* e universal, adică se formează de la orice verb, iar construcții izomorfe tautosemice putem găsi doar în cazuri izolate, în primul rând, din cauza că nu orice cuvânt are sinonime. De exemplu, pentru nominalul *ghiuj* (sau *moș*) *bătrân* putem aduce ca paralelă antonimul *băiat tânăr*; cf. și gerunzialul *trăind și nemurind*¹. Dar așa ceva este posibil doar în puține cazuri, nefiind vorba nicidecum de orice substantiv sau de orice verb, spre deosebire, de exemplu, de orice verb în construcții ca *de făcut fac*.

Aceasta este prima clasificare *grosso modo* pe care o facem la etapa incipientă de studiere a tautologiilor din limba română, clasificare pe care vom ilustra-o prin principalele fapte din sfera respectivă, recurgând, unde va fi necesar, la confruntări diagnostice cu fapte din alte limbi.

Luăm ca baza clasificării apartenența celor tautologizate la clasele de cuvinte („părțile de vorbire”), deși acest criteriu este relativ, tautologiile de unul și același tip caracterizând câteodată cuvinte din diferite clase.

¹ În asemenea cazuri e vorba de îmbinări consacrate de uzul colectiv și aprobate de norma literară, deci fapte de limbă. Tot odată, în vorbire întâlnim și îmbinări de același tip (determinantul repetă o semă conținută în însuși determinat) condamnate de normă, de ex.: *folclorul popular, leitmotivul principal, orchestră de fanfară, librărie de cărți* și asem., cf. și *după post factum* ș.a., tautologii la fel de redundante ca și *ghiuj bătrân* sau *băiat tânăr*, dar respinse de normă în virtutea convenționalităților stabilite. Tautologiile incorecte însă pot servi ca mijloace de parodiere, cf., de exemplu, vechea caricaturizare a definiției sofisticate, dar inutile *Regina Angliei este întotdeauna o femeie* sau mai recenta derâdere (dintr-un film) a bestseller-urilor detectiv „*Смертельное убийство*”.

Convenționalitatea aprobării colective se manifestă și în propoziții tautosemice de tipul *am văzut cu ochii mei* (de altfel cu paralele în alte limbi), care e bitautologică: nu se poate vedea decât cu ochii, și aceea doar cu ochii proprii, nu a altcuiva (avem în vedere sensul direct, căci la figurat se poate spune, de exemplu, că cineva vede lucrurile cu ochii altuia).

Unul din tipurile cele mai răspândite ale tautologiilor substantivale este cel prezentat în sentința (deja chiar frazeologizată) *Legea e lege*. Dar aceasta nu împiedică formarea liberă a acestui tip de la orice substantiv. Sensul lui este relevarea însușirii principale a denotatului adus în discuție fie în genere, fie a aceleia relevată *ad hoc*. Astfel, *Legea e lege* exprimă sensul care poate fi redat fără tautologie ca *Legea trebuie respectată*. Când din context nu este clar ce anume se relevă prin tautologie, se adaugă și comentarii, de ex., *Obiceiul-i obicei. Îi sfânt!* (C. Condrea), *viața e viață, ni se întâmplă de toate* (M. Garaz), *Miliția e miliție, respectele noastre* (P. Cărare). Câteodată în acest fel se relevă deosebirea dintre două denotate comparate, cf. *calul e cal, dar tractorul e tractor* (V. Coțofan). Uneori verbul existențial nu este *a fi*, ci *a rămâne*, ca în *Tărcat sau bălan, boul tot bou rămâne* (P. Cărare). Mai rar în același fel se tautologizează pronumele, de ex., *Noi rămânem noi* (V. Romanciuc) sau *dacă și multul e mult* (V. Teleucă) ș.a.

O tautologie analoagă are sens optativ în cunoscuta urare *Să vă fie casa casă și masa masă!*, iar un sens asemănător poate fi văzut în *ca la urmă ulmii – ulmi! / Să ne audă de pe culmi* (V. Teleucă); cf. și *Aceasta e suprema lege a omului om* (B. Istru), dar acest procedeu, pe cât știm, n-a ieșit din cadrul tropilor individuali. Câteodată însă se tautologizează nu însăși substantivul, ci forma oblică (resp. prepozitivul) a lui, cf. cunoscuta maximă *À la guerre, comme à la guerre*, tradusă în diferite limbi.

Câteodată se întâlnește în vorbire tipul de tautologii cu sens apropiat, dar conținând elementul *ca*, de ex., *Da băieții ca băieții* (D. Matcovschi), *Oamenii, de, ca oamenii* (V. Coțofan). Printr-un tip asemănător de tautologii, dar cu elementul *toți, toate* se exprimă de obicei caracterul ordinar sau normal al denotatului, de ex., *ești o femeie ca toate femeile* (V. Neagoe), sau *un teren ca toate terenurile* (Gh. Madan), iar în caz de negație, ceva neobișnuit, ca în *aceasta nu este o vulpe ca toate vulpile* (L. Butnaru).

Cineva sau ceva caracterizat ca fiind culmea calității sale e denumit prin tautologiile de tipul celor prezente în *A muncit bine? – Fruntea frunții* (P. Cărare), *Stau buchetiery – floarea florii* (B. Istru), *Minunea minunilor* (Gh. Madan), *Iată greutatea greutăților muncii dumatiale* (S. Stati). Rar întâlnim această construcție cu articolul nehotărât, ca în *și nu mai este un adevăr al adevărului* (V. Cernei).

În poezie, în special în poezia populară, sunt obișnuite tautologizările de intimitate în care se îmbină cuvântul și diminutivul lui (de ex. *Trandafir, trandafiraș / Face-m-aș călugăraș* – din textele lui J. Jarník și A. Bârseanu), *Doină-doiniță / Mândră crăiță* – A. Negriș), juxtapunerea a două diminutive diferite (ca în *Floriciță, floricea* – J. Jarník, A. Bârseanu) sau identice (ca în *Iușurelu-i iușurel* – tot acolo), tip ce include uneori articolul, ca în *cânepa cea cânepioară* (I. Vatamanu). Dar câteodată acest procedeu se întâlnește și în proză, de ex., *fără a mai putea rosti barem o jumătate de cuvânt-cuvințel* (L. Butnaru), construcție substantivală ce se apropie ca structură de adjectivalele *singur-singurel, plin-plinuț* ș.a., cu mult mai răspândite, cele mai frecvente din ele fiind lexicalizate (vezi mai jos).

Un tip de tautologii mai greu de interpretat din punctul de vedere al apartenenței clasiale este cel reprezentat de îmbinări ca *valuri-valuri, rânduri-rânduri, pâlcure-pâlcure, cete-cete*. Am adus unele exemple demult lexicalizate, ceea ce nu înseamnă că asemenea tautologii nu se mai formează, deși în limite înguste, de la alte cuvinte, inclusiv de la neologisme (am întâlnit *blocuri-blocuri, grupuri-grupuri, brigăzi-brigăzi* și chiar *biciclete-*

biciclete). Originalitatea acestor tautologii constă în faptul că ele pot fi atât circumstanțiale de mod (de ex. *Zilele trec rânduri-rânduri* – J. Jarník, A. Bârseanu; *Ne adunăm perechi, perechi* – I. Vieru; *Mă trec sudori de gheață șiruri-șiruri* – L. Rucan; *Și orele crescură clituri-clituri* – B. Istru), cât și subiecte (de ex., *Pe alei se înșiruie perechi-perechi* – B. Istru; *Și s'aprend lumini-lumini* – V. Teleucă; *Au ieșit brigăzi-brigăzi* – P. Zadnipru) sau obiecte directe (*să vadă-n juru-i cercuri-cercuri* – E. Galaicu-Păun; *ridicând din adâncuri valuri-valuri* – E. Țau). Acest tip de tautologii, se înțelege, cu manifestările proprii fiecărei limbi, este prezent în diferite limbi balcanice (nu degeaba considerându-se un balcanism), dar și în turcă ș.a.¹

Încă un procedeu cu paralele balcanice este tipul *casă de casă*, ce redă în mod tautologic ideea de „orice casă” sau „toate casele” (cf. alb. *shtëpi më shtëpi* în același sens), cf. și circumstanțialul de timp: *noapte de noapte, visez să scap trenul* (V. Neagoe), cf. tautologii cu alte prepoziții, ca *măr cu măr, bobîță cu bobîță* (V. Coțofan), *Gard în gard cu Petrea* (V. Stati) etc.

Cu mult mai specific pentru comunitatea străveche româno-albaneză este tipul de invocări emoționale ca *Feciorul mamei, fecior* (alb. *Bir i nënës, bir*), comunitate pe care am relevat-o nu odată ca un specific comun al celor două limbi (ca și cel verbal, de tipul *Lua-l-ar dracu, să-l ia*, despre care vezi mai jos). Acest tip însă a ieșit din cadrul tautologiilor lexicalizate tradiționale, realizându-se și în cazuri ca *Pământul Patriei, pământul* (A. Negriș), *Hulubașii mamei, hulubași, ați venit* (L. Hlib).

Unele tipuri de tautologii substantivale sunt atât de rar realizate, încât par fiecare unice în felul său. Așa este, de exemplu, frecventul *om de omenie*. Și totuși, dacă întâlnim și *țigan din țigănie* (D. Matcovschi), dar și *plugar din plugărie* (V. Stati), modelul se prezintă, deși în altă variantă, ca fiind în anumite limite productiv, deci putând apărea și în alte realizări lexicale. Fiind rar în vorbire, acest tip de tautologie este rar și ca tipologie (noi cel puțin nu i-am întâlnit paralele aloglote).

În schimb, e puțin originală (dacă nu este chiar universală), tautologia substantivală, exprimând ideea de mulțime sau de permanență, de repetare nesfârșită a ceva și asem. Fenomenul e și foarte frecvent în textele artistice, fiind ușor de găsit la mulți autori. De exemplu, *O sală arhiplină, / lumini, / lumini* (A. Țurcanu), dar *numai bocanci, bocanci fără-de picioare* (V. Teleucă), *Spre el – cărări, cărări – Din toate patru zări* (P. Darie) și asem., efectul intensificându-se prin mai multe repetări, ca în *Ovații și vorbe, vorbe, / vorbe* (A. Țurcanu) sau *Vânt, vânt, vânt, vânt* (T. Chiriac). Uneori în cazuri asemănătoare întâlnim și sau și tot (de ex., *Boabe și tot boabe pe ciocuri de păsări*. – I. Vatamanu). În principiu, acest și sau și tot poate fi intercalat și în tautologiile de același tip care nu le conțin, ceea ce e dovada caracterului lor tocmai de tautologii și nu de insistențe, în care aceste conjuncții nu pot fi introduse.

Ca principalele tipuri de tautologii adjectivale se pot aduce următoarele. Foarte frecvent în vorbire este tipul, menționat de acum *alb-alb*, de ex., *Alb-alb* (titlu de poezie la V. Teleucă), *albe-albe valuri* (L. Rucan), *o aureolă albastră-albastră* (A. Țurcanu) și cu alte denumiri de culori. Dar cf. și alte însușiri: *cu limba lungă-lungă* (V. Neagoe), *un soare mare-mare !* (L. Bărlădeanu), *O fetiță mică-mică* (I. Țurcanu), *Bătrân-bătrân, / Dar sare ușor* (N. Esinencu), *mândre-mândre escadroane* (A. Negriș), *O furtună de flori*

¹ Vezi mai amănunțit M. Gabinschi, *Pluralul nonafixal...*, p. 90-91.

dulci-dulci (D. Cârchelan), *stele / Luminoase-luminoase* (I. Vatamanu), *foc târziu-târziu; ceva durut-durut; în noaptea rece-rece*, toate din L. Rucan). Cf. frecventul invariabilul *gata: Gata-gata de a se pierde* (P. Darie), dar și neologisme, de ex., *în vânturi calme-calme* (D. Cârchelan) sau *Azi – liber-liber! – mă-nfășoară*. (A. Țurcanu).

Acest tip de tautologii e foarte răspândit în limbi (cf. rus. *белый-белый* și asem.), dar o modificare mai originală a lui este (dacă facem abstracție de foarte puțin productivul *vechi-străvechi* și *copt-răscopt*) îmbinarea cuvântului producător cu diminutivul lui, mai multe cazuri de acest fel fiind deja lexicalizate, ca în *E nou-nouță* (V. Severin), *cu paharul plin-plinuț; gol-goluț, ca la baie; a venit singur-singurel* (toate din P. Cărare) și asem. Despre alte îmbinări de acest fel nu putem spune că sunt unități ale lexicului, ceea ce demonstrează o oarecare productivitate a modelului, de ex., *drumul drept-dreptuț* (I. Filip), *trandafiria înflorință mărunț-mărunțică* (L. Butnaru), *grăuntele curat-curățel* (V. Severin), *că-mi sosesc dumnealor făcuți-făcuței* (V. Stati). La o distribuție completă a sferelor de aplicare a celor două subtipuri nu s-a ajuns: cf. (la *plin-plinuț*) *din cupa plină-plină ai sorbit* (C. Dragomir); cf. și (la *vechi-străvechi*) *O legendă veche-veche* (V. Romanciuc).

Tipului de dublare adjectival *alb-alb* i se alătură ca fiind același mijloc de exprimare a intensității unei însușiri, tipul pronominal, prezentat în *nimeni-nimeni nu s-a încumetat* (L. Rucan), *nu știe nimic-nimic ce să facă* (Gh. Madan), *dacă macar ceva-ceva nu-l aranjază* (V. Stati), *multe-multe flori* (A. Plopii). La substantive, așa ceva se întâlnește foarte rar, și anume la acelea, care pot exprima diferite grade a ceea ce se denotă prin ele, de ex., *se făcu liniște-liniște* (M. Zloteanu).

Tot un tip adjectival de tautologii este cel prezent, de exemplu, în *Da de frumoasă, e frumoasă* (L. Butnaru)¹.

Un tip de tautologii original, dar întâlnit în vorbire rar, este cel prezent în frazeologismul *dacă-i dus, e bun dus* și având temeuri să fie interpretat și ca unul adjectival, și ca unul verbal, de o anumită productivitate: cf.: *Unde m-am suit eu, sunt bun suit* (Gh. Madan).

Din tautologiile verbale fără îndoială primul loc ca frecvență în vorbire îl ocupă tipul neoinfinitival („supinal”), de care a mai fost vorba mai sus, *De auzit am auzit, dar de văzut n-am văzut* (vezi multiplele amănunte despre el în lucrările aduse în nota 1). Nu există limitări lexicale pentru formarea acestui tip: cf. formarea lui liberă și de la neologisme, de ex. *Dar de construit tot o să construim* (V. Stati). Cu mult mai rar se întâlnește acum sinonimul lui infinitival-vechi, prezent în unele graiuri și în textele folclorice, repetate după tradiție (cf. *A împodobi se împodobește, dar a rodi nu rodește* – dintr-o conoacărie), dar creat acolo și liber (Cf. *Tânărul a mulțumi mulțumește și dă să țină calul de frâu* – G. Botezatu). Și mai rar, dar fără vreo conotație dialectală sau arhaică se întâlnește tautologia conjunctivală atât în versuri (ca în *Altă dragoste mai mare / Să aibă în piept, nu are* – E. Bucov), cât și în limba vorbită (ca în *Nu-ți place dealul, alege-ți altă meserie, dar să îmbli așa de-a tura-vura, n-ai să îmbli* – Ana Lupan). Tautologiilor frecvente neoinfinitivale li se alătură fenomenul rar pe care odată l-am calificat ca „cvasitautologii”, dar care pare mai drept să-l numim „tautosemii neoinfinitivale”), cf., de ex. *Socoteala că-i făcea, / Și de dăruit îi da* (din folclorul păstoresc). Cf. și tautologii rare, ca *Da de lucru ce-și lucrează* (U. Jarnik, A. Bârseanu).

¹ Vezi amănunțit M. Gabinschi, *Tautologiile...*, I, p. 62-63.

Doar ca un hapax putem aduce cazul *Cu văzutul ați văzut* întâlnit de noi la V. Alecsandri.

O paralelă a tautomorfiilor nominale exprimând ideea de nesfârșit sunt cele verbale de tipul *Și ninge, ninge* (I. Vatamanu). E obișnuit însă modelul anterezultativ, des în povești, ca *Au mers, au mers și au ajuns*. Posibilitatea intercalării lui *și* (ca în *Scriu și scriu, răscolind sufletele* – V. Coțofan) confirmă că nu e vorba de simple insistențe. Tot odată, când repetarea verbului nu redă ideea de nesfârșit, procedeul pare să nu fi ieșit din cadrul tropilor individuali: de ex., *Dar ne-am bucurat, bucurat* (P. Darie). În cazul timpurilor continue (prezent, imperfect) situația e ambiguă: cf. *Să-l iubesc, iubesc* (A. Negriș), *să-l gonim, gonim și mașina zbura-zbura* (C. Partole).

Intensitatea sau repetarea celor făcute se mai exprimă prin adăugarea la verb a prefixului *răs-*, de ex., *Noi am împlinit și răsîmplinit planurile și*, mai departe, *A citit, a răsцитit* (V. Stati), ceea ce coincide în cazuri rare, cu juxtapunerea a două verbe omorizice, care rimează: *sună-răsună clopotele* (I. Vatamanu).

Un model original de tautologii verbale este cel ce include pronumele (respectiv adverbele) relative, precum în *De știu eu ce știu și văd ce văd* (Gh. Madan), adică „știu ceva și văd ceva”, *Și mai era cum era* (V. Coțofan), *Stătu cât stătu în nemișcare* (L. Butnaru), *Să nu îmble nopțile pe acolo pe unde îmblă* (N. Rusu) și asem.

Mai rar se întâlnește modul tautologic de a spune că ceva se face ori, mai des, nu se face cum trebuie ori cum se obișnuiește, de ex., *Dar n-o face cum se face* (dintr-un cântec), *Da nu plânge cum se plânge, / Făr' varsă lacrimi cu sânge* (U. Jarník, A. Bârseanu), *Și vom rămâne așa – Cum se rămâne* (I. Vieru), *Măcar de-ar vorbi cum se vorbește* (D. Matcovschi).

Mai ales în folclor se întâlnește intensificarea sensului de tipul *Dacă văzui și văzui, / Șoim de codru mă făcui* (V. Alecsandri), dar în afara perfectului simplu se întâlnesc și cazuri ca *Dacă nu va vrea și nu va vrea să meargă, o va vizita din vreme în vreme* (Gh. Madan). În schimb, exprimarea oscilațiilor, ca în *cum să procedez: să trimit mâine brigada de pietrari, să n-o trimit* (Gh. Madan), e de un tip răspândit în limbile lumii (cf. chiar bine cunoscutul *To be or not to be?*), în limbile balcanice conjunctivul corespunzând infinitivului din alte limbi.

Spre deosebire de aceasta, tipul de urări (de obicei negative), prezentat în *Bată-l Dumnezeu să-l bată sau Lua-l-ar dracu să-l ia*, original printre multe limbi, își găsește o paralelă exactă în albaneză: cf. *Ta hajë dreqi, ta hajë*; „Mânca-l-ar dracu să-l mănânce” (paralelism despre care am mai scris). În românește, modelul suferă modificări, de exemplu, *Bătu-l-ar dracu ș.a.*, cu forme de perfect simplu ce și-au pierdut sensul inițial.

Am mai scris și despre tautologizarea așa-ziselor interjecții verbale¹, care sunt de fapt manifestări inițiale ale verbalității, reproducând probabil nașterea ei în timpuri foarte vechi: e vorba de repetările formelor posibile și singure (ca *jneap! jneap! jneap!*), dar și specializate pentru repetări (cu *teleap-teleap, gogâlț-gogâlț, șontâc-șontâc* și asem.). Procedeul, propriu mai multor limbi, demonstrează, într-un mod *sui-generis* nașterea opoziției aspectuale.

Un procedeu original al limbajului poetic românesc, în special al celui popular, este repetarea părții de bază a unei forme verbale însoțită de punerea numai odată a celuilalt component al ei. Așa se întâmplă, de exemplu, cu exponentul subiectival,

¹ Vezi M. Gabinschi, *Op. cit.*, p. 89-90.

cf. *Fost-a, fost în lume odată* (V. Alecsandri), *Poruncit-au, poruncit* (U. Jarník, A. Bârseanu), *Cătănire-aș-cătăni* (ibidem); cu exponentul obiectival, inclusiv cel reflexiv cf. *Eu mă duc, codrule, duc* sau *Te cunoști, mândră, cunoști* (ibidem), *Să te bată, badeo, bată*, / *Nouă boale dintr-odată* (ibidem), *Și se duc voinicii, duc* (V. Alecsandri), *Cununa-l-aș, cununa* (U. Jarník, A. Bârseanu); cf. și prohibitivul, ca în *Nu gândi, mândră, gândi* (ibidem) și asem.

În contrast cu aceasta, deși ca fenomen dialectal, putem aduce pleonasmul „pronumelor scurte” (adică al exponenților obiectivali), frecvent, după cum se știe, la Dosoftei: cf. *Te vor înconjura-te năroade de gloate* sau *Dumnezeu l-au sporitu-l năinte să crească*.

Cât despre tautologiile adverbiale, cu toată prezența lor în vorbire, totuși dat fiind paralelismul lor cu cele adjectivale (de tipul *alb-alb*) *mutatis mutandis* cele spuse mai sus se pot repeta aici (uneori e chiar greu de spus dacă tautologia e adverbială sau adjectivală, de ex., *Împietri tăcut-tăcut înaltul* – D. Cârchelan). Cea mai frecventă din tautologiile adverbiale, pe cât am putut observa, este *încet-încet*, întâlnită la mulți autori, de ex., *Încet-încet, mărginenii s-au strâns pe la casele lor* (Gh. Madan). Cf. și *Se scufundă repede-repede în marea de spice* (M. Garaz), *strigă tare-tare* (L. Butnaru), *e departe-depart* (N. Esinencu), *demult-demult biserica e părăsită* (V. Severin), *acolo sus-sus* (V. Neagoe), *Se-antrenează bine-bine* (V. Roșca), *mă priveam atent-aten* (D. Cârchelan) ș.a.

Tot *mutatis mutandis* același lucru se cere spus despre cazul mai rar al particulelor, de ex., *iaca-iaca am să mă trec pe ceea lume* (V. Severin) sau *Viorel parcă-parcă se rușinează* (ibidem). Însă din cauza numărului redus al cuvintelor din aceste clase, aici fenomenul de tip tautologic (ale cărui multe exemple au fost descrise mai sus) trece în cel al tautologiilor lexicale răzlețe care nu reprezintă vreun tip sintactic. Pentru acest fenomen putem aduce tautologii ca: *iar(ă) și iar(ă)*; *odată și odată*; *dacă nu-i și nu-i*; *fir-ar să fie...*, tautosemii cum îi *cât om fi și-om trăi*, *Doamne-Dumnezeule* (caz de tautorie doar în sens etimologic).

În cele de mai sus, precum am spus la început, ne-am ocupat de faptele de limbă, lăsând la o parte (cu puține excepții ale unor cazuri de tranziție) procedeele din vorbirea individuală. Tautologii de acest fel, deosebit de numeroase la poeți, pot fi studiate ca fiind proprii stilului fiecăruia dintre ei, ceea ce însă nu privește limba ca atare ca o totalitate de mijloace aplicate regulat pe scară de masă. De exemplu, cât ar fi de originale figurile etimologice, precum *A mamei mă privea privirea* (P. Darie) sau *Pe acest pământ atât de pământesc* (A. Negriș) și asem., ele prezintă acte de vorbire artistică, iar nu fapte de limbă.

Cu puține excepții, pe care le-am considerat utile, n-am ieșit, din cadrul unei singure limbi, dar în încheiere unele confruntări în plus ar fi de folos spre a prezenta faptele limbii date ca un caz particular al unui fenomen glotic (resp. semiotic) în general.

Tautologiile nu pot decât să existe în orice limbă și sub acest raport confruntarea limbilor ar fi de dorit, de exemplu, în cadrul familiei, în cadrul uniunii glotice, în cadrul unei grupări teritoriale ș.a.m.d. Cercetările ar detalia acea situație, deja cunoscută în linii mari, că, pe de o parte, limbile se deosebesc unele de altele prin modurile lor de tautologizare, iar pe de altă parte, cunosc tipuri asemănătoare sau chiar identice de tautologii¹. Astfel tipul adjectival *alb-alb* e propriu multor limbi, în unele din ele chiar fiind nu mijloc emoțional,

¹ Vezi mai multe exemple în *Op. cit.*, p. 90 și urm.

ci o simplă formă de superlativ (cf. bascul *zuri-zuri* „alb-alb”). În schimb, tipul *nou-nouț* din română nu știm dacă își găsește paralele exacte în vreo limbă. Din rusă putem aduce, și aceea doar concret pentru *singur-singurel*, pe *один-одинешенек* (sau *одинехонек*), dar întrebuițat mai rar și cu o conotație emoțională mai tare. Foarte multe tipuri de tautologii cunoaște limba turcă, în care există și tipul adjectival adus mai sus (de ex., *büyük büyük* „mare-mare”, *küçük-küçük* „mic mic” ș.a.), dar tot acolo se aplică pe larg și repetarea parțială: de exemplu, *temiz* „curat” nu se repetă, ci devine *tertemiz* „foarte curat, curat-curățel”, din *boş* „desert” (> rom. *boștur*) se face *bomboş* ș.a. Dar există procedeul unei intensificări și mai intense, de ex., din *kara* „negru” se face *kara mı kara* „foarte negru” (literal „negru oare negru”) și asem.

Pentru rom. *adevărul adevărat* (tautorizie) putem aduce ca paralelă rus. *истинная правда* (tautosemie), dar există și *правда-истина* din seria de tautosemii apozitive ca *путь-дорога*, *грусть-тоска*, *ум-разум*, *старушка-бабушка*. Pentru tautosemiile românești ca *băiat tânăr*, *ghiuj* (sau *moș*) *bătrân* se poate aduce tautORIZIA *старенький старичок* (cf. și tot tautORIZICUL *на веки веков*, *на веки вечные*), dar pentru sensuri asemănătoare există și sintagma conținând cuvântul posibil numai pe lângă omorizicului lui liber: cf. *день-деньской*, ca și sp. *luna lunera*, cu *lunera* în acest sens întrebuițat numai pentru a-l dubla pe *luna*. Ceva asemănător se redă în românește, mai ales în caracteristicile negative a cuiva, prin ... și *jumătate* (deci, fără tautologie). Cf. în rusă tautolexia „nominativ + instrumental”, de ex., *болван-болваном*, *дурак-дураком* ș.a. Tot așa, nu se redau în românește prin tautologii tautORIZIILE rusești de tipul *стоном стонать*, *криком кричать*, *воем выть* (cf. și negativul *и слыхом не слышать*), iar în alte cazuri asemănătoare există adverbe legate, existente numai în aceste tautORIZII: cf. *стоймя стоять*, *сидмя сидеть*, *лежа лежа́ть*, *торчмя торчать* și alte câteva, dar cf. și *сиднем сидеть*, unicul în felul său. Ce e drept, pentru tipul *криком кричать* se pot găsi paralele în vechiul limbaj religios românesc, cf., de ex., *îmblându îmbla și plângea* (Psaltirea Șcheiană), calcuri (prin greacă și slavonă) din ebraică, în care aceste tautORIZII sunt foarte frecvente, atât în Biblie (de ex., *vayiz 'aq z 'aqá gdolá umará...* Estera, IV, 1, rom. *a ridicat strigăt amarnic*, rus. *и взывал с воплем великим и горьким*”, literal „și strigat-a strigăt mare și amarnic”), cât și în limba zilelor noastre (de ex., *qaşur qeşer haduq*, din presă, „e legat strâns”, literal „e legat legătură strânsă”) (e greu de spus dacă rus. *ненавидеть лютый ненавистью* este o imitare a expresiilor biblice sau o convergență cu ele).

În altă ordine de idei, putem constata uneori convergențe izbitoare între limbi nelegate între ele prin nici un fel de contacte. Astfel, datorită existenței sinonimelor pentru cuvântul „foc” tautosemia *a se face foc și pară* are o paralelă exactă în bască: *su ta gar egin*.

Acestea sunt deci principalele manifestări ale fenomenului de tautologie glotică în limba română, prezentate în măsura posibilului în plan lingvistic general.

Se înțelege că această abordare primară, chiar pentru limba română, poate fi continuată prin completări, precizări, corectări ș.a., trecându-se odată, pe baza lucrărilor analoge asupra altor limbi, la studierea comparată a tautologiilor ca fenomen glotic și semiotic în genere.

Inna Negrescu-Babuș

**CÂTEVA ASPECTE PRIVIND CONTACTELE LINGVISTICE
ROMÂNNO-SLAVE**

După părerea mai multor cercetători, studiul științific al contactelor și influențelor reciproce dintre limbile slave și română au început odată cu apariția lucrărilor lui Fr. Miklosich, urmat de B. Kopitar, B. P. Hasdeu, Gh. Mihăilă etc. Procedul acestor cercetători a fost acela de a prezenta elementul slav în bloc, nediferențiat.

Acest fenomen va fi depășit mult mai târziu prin desprinderea din masa elementului slav din română a fondului de origine est și nord-slavă și opunerea lui celui mai vechi sud-slav (bulgar).

O primă încercare în această problemă se datorează grupului de la Leipzig, a lui G. Weigand, care semnaleză faptul că limbile slave trebuie luate în seamă în mod concret pentru cercetarea elementului slav din dacoromană și din dialectele acestuia. Astfel, pentru dacoromană sunt precizate ca surse: bulgara, sârbo-croata, ucraineana, rusa (influența polonezii fiind apreciată ca foarte redusă).

Studiul științific sistematic al contactului cu slavii începe abia în deceniul al 3-lea, odată cu apariția importantei lucrări a lui Herman Bruske [1]. Studiul apărut în 1921 ne pune la dispoziție mai multe criterii referitoare la diferențierea elementelor slave din limba română.

Contactul romanilor de răsărit cu slavii este cel romano-bulgar și a început prin sec. al IV-lea și s-a încheiat în secolul al XIII-lea, iar consecințele lui pentru romanici vor fi extraordinar de complexe și profunde. În această ordine de idei, distingem două etape în procesul de contact romano-bulgar.

I. Sec. IX-X. Această perioadă reprezintă pentru romanici ultimele două secole ale epocii de comunitate și se caracterizează prin contactul slavilor bulgari cu populația romanică răsăriteană. Aceasta din urmă locuia mai ales în zona Iscâr-Timoc, în zona Serdicăi, în Moesia Superioară și la nord de Dunăre. Trebuie să menționăm că la acea vreme romanicii reprezentau, mai mult sau mai puțin, o comunitate destul de compactă. Argumentul principal al acestei ipoteze îl constituie fondul lexical actual. Este de remarcat faptul că asemenea elemente de vocabular sunt atestate și în istroromână, ceea ce demonstrează că, prin sec. IX-X, romanicii apuseni mai formau încă un corp comun cu celelalte grupuri de romanici.

II. Sec. XI-XIII. Se caracterizează prin dispersarea definitivă a masivului etnolingvistic romanic. La sf. sec. X aromânii, de exemplu, se aflau deja în Grecia. Graiul lor va păstra fondul de cuvinte slav-bulgar, asimilat de idiomul romanic în epoca de comunitate. De aceea numărul cuvintelor slave vechi din aromână este destul de mic. Grupul romanic dunărean (septentrional) în schimb, nu va părăsi spațiul romanic, continuând să populeze, ca și mai înainte, regiunile de deal și munte ale Podișului Carpatic.

Astfel, romanicii nord-dunăreni vor intra în contact cu slavii bulgari și în condițiile nou-apărute după sciziune, până când aceștia din urmă, prin faza de bilingvism, vor fi asimilați de populația romanică.

În această ordine de idei, amintim că slavii bulgari sunt atestați suficient din punct de vedere documentar. Primul lor stat din sec. IX-X includea jumătatea de est și unele spații sud-vestice din Peninsula Balcanică, precum și anumite teritorii nord-dunărene. Astfel, dintr-o cronică bizantină aflăm că în anul 813 Țaratul Bulgar mută (transferă) în Câmpia Valahă 40 de familii grecești făcute captive în urma cuceririi Adrianopolului. Un alt document ne relatează că prin sec. IX, mai exact în 892, Bulgaria posedă sute de sate în Transilvania. În regiunea discutată, în aceeași epocă, îi semnalează pe slavi (și pe romanici) letopisețul vechi rus al lui Nestor *Повесть временных лет*, precum și lucrarea *Gesta Hungarorum*, scrisă de un autor anonim ce avea funcția de notar al regelui maghiar Bela III. Desigur, supremația Țaratului Bulgar asupra teritoriului respectiv nu avea numai un caracter politic, deoarece în perioada respectivă populația veche slavă nord-dunăreană își mai păstra încă individualitatea etnică, romanizarea ei producându-se mult mai târziu. E. Petrovici a arătat că în aria cercetată se constată toponime create de slavi ca: *Glimboca, Dâmbova, Lânga, Zlaști, Medvejde* etc. Astfel de nume pot fi întâlnite mai ales în jumătatea sudică a spațiului romanic. Aici existau și așezări de-ale slavilor pe care unele izvoare îi denumeau „daci”.

Viața spirituală a slavilor bulgari este și ea destul de bine cunoscută. Astfel, o însemnătate mare a jucat apariția scrisului slav și adoptarea de către aceștia a creștinismului.

Cercetările efectuate arată că după contactul latino-protoslav urmează o perioadă în care legăturile dintre cele două comunități aproape că nu se mai manifestau. Începând însă cu hanul Crum (a. 802-814), Statul Bulgar va evolua vertiginos. În componența sa va intra și spațiul romanic, adică fostele provincii Moesia Superioară, Moesia Inferioară și Dacia Traiană cu teritoriile vecine de est, eventual porțiuni ale lor. Unele zone ale spațiului indicat erau populate de slavi bulgari. Totuși despre un contact dintre romanici și grupul slav dat se poate vorbi nu mai devreme de ultimele decenii ale sec. IX, când populația slavă bulgară, în ansamblu, va începe să treacă la creștinism și să adopte noua religie. Considerăm că în aceste condiții iau naștere fenomene de simbioză și bilingvism româno-bulgar. Inițial, contactul cu slavii bulgari are loc într-o perioadă când romanicii formau încă un masiv etno-lingvistic comun. Odată cu sciziunea romanității răsăritene, etapa indicată, de aproximativ un secol, se va încheia cu anumită intensitate mai ales la nord de Dunăre. Și întrucât după căderea Țaratului Bulgar (1018) această regiune nu se va mai subordona puterii hanilor de la Plisca sau Resava (care nu mai există), rolurile celor două popoare conlocuitoare se vor schimba radical. În aceste condiții, grupul romanic, fiind și cel mai numeros, se va dezvolta foarte repede. Astfel, romanicii nord-dunăreni vor începe să se afirme în istorie ca un factor politic important. Într-adevăr, potrivit cronicii ungare amintite mai sus, una dintre căpeteniile formațiunilor statale din Transilvania (supusă mai târziu de unguri), pe nume Gelu, era vlah, adică român (în original – *quidam Vlachus* „un oarecare român”). Principatul său (probabil, mai multe uniuni de obști sau „țări”) era populat de romanici și de slavi și cuprindea partea centrală a Podișului Ardelean. Notarul regelui maghiar amintește în lucrarea sa despre încă două principate – unul condus de Menumorut

(între Someș și Mureș) și altul condus de Glad (în actualul Banat). Din sursa citată aflăm că oastea lui Glad, care opunea rezistență unităților ungurești pe Timiș, era compusă din pedestrași și călărași cumani, bulgari și vlahi. Faptul că prin sec. X-XI Platoul Carpaților era populat în special de romanici și de slavi și că pe Dunăre își aveau locul de trai triburi turanice e susținut și de alte izvoare, astfel încât anelele la care ne referim redau realitatea de facto. E vorba despre perioada când Țaratul Bulgar e pe cale de a se descompune sau căzuse deja (a. 971-1018). Unii dintre principii amintiți mai sus nu întrerupseseră încă legăturile cu Bulgaria balcanică. Despre Glad, de exemplu, se spune că era originar din Vidin, iar despre urmașul acestuia, Ahtum, o altă scriere medievală – *Legenda sfântului Gerard* – relatează că a fost botezat în credința ortodoxă în aceeași localitate.

Așadar, premisele unui contact intens al romanicilor răsăriteni cu slavii bulgari se creează abia către finele sec. al IX-lea. După sciziunea comunității romanice, deci aproximativ începând cu anul 1000, legături multilaterale și profunde cu etnia slavă dată va avea mai ales grupul daco-roman. Asemenea relații, de amestec etnic și bilingvism, vor persista până către mijlocul sec. XIII, când romanizarea slavilor nord-dunăreni se va încheia. Evoluând progresiv, daco-romanii, în deceniile de mijloc ale sec. al XIV-lea, își vor organiza state proprii.

Conviețuind mai multe secole cu populația bulgară, romanicii vor prelua de la ea elemente de cultură materială și spirituală, modele de organizare a unor instituții politice etc. Totodată, așa cum am mai observat, limba romanicilor va asimila pe parcursul acestei perioade un însemnat fond lexical slav bulgar, precum și unități slave bulgare ce țin de alte niveluri. Aici ne vom opri asupra unor fapte ce reflectă condițiile speciale de pătrundere a împrumuturilor slave în idiomul romanic, ca urmare a procesului de bilingvism.

Mai întâi, vom sublinia că realitățile, diverse obiecte, ce poartă denumiri slavo-bulgare în graiul nostru, sunt foarte numeroase. Ar fi însă riscantă, chiar lipsită de temei, afirmația fără rezerve conform căreia toate noțiunile respective ne-ar fi venit de la slavii bulgari, că acestea din urmă nu ar fi fost cunoscute romanicilor până la contactul lor cu populația slavă bulgară. E necesară o interpretare a faptului lingvistic. Problema care apare este de a se face distincția între termenii care aduc obiecte de inovare în viața romanicilor și cei ce implică o altă explicație.

Investigațiile ne conduc, de fapt, la câteva constatări de ordin general. Una dintre asemenea constatări ar viza situația în care cuvântul e împrumutat pentru că, într-adevăr, reflectă ceva nou. Exemple ce ar ilustra cazul dat ne oferă terminologia feudalismului, orânduire care, după cum se știe, la romanici, inițial, va fi impulsionată de sistemul social represiv bulgar. De exemplu, domeniul pe care boierul avea drept exclusiv de a judeca, de a ridica impozitele etc., fără vreun amestec din partea domniei, la noi purta mai ales denumirea slavă *ohabă*. Dacă o astfel de moșie ar fi fost originară, lexemul corespunzător ar fi trebuit să reprezinte o formațiune internă, în orice caz, să exprime o etimologie clară. Desigur, nu rareori în noile condiții realitățile despre care discutăm atestă schimbări de semnificație. Cuvântul BO ОДА în contextul politic slav însemna în special „căpetenie militară”, în timp ce în țările române accepția lui principală e de „domnitor”². O altă categorie de cuvinte intrate în limba romanicilor era reprezentată de lexemele ce nominalizau ceva nou. Sunt situații în care acestea formau adevărate serii de cuvinte, fapt ce demonstrează interesul deosebit al populației romanice pentru obiectele respective.

Drept exemplu vom cita împrumuturi privind agricultura: *claie, grindei, plaz, potâng, tânjală* etc.

De cele mai multe ori însă lexemele slave denumeau obiecte cunoscute romanicilor. O astfel de teză este demonstrată de perechile sinonimice sau cvasisinonimice privind domeniul vieții materiale în accepție largă, formate dintr-un termen moștenit din latină, din daco-moesică și unul slav: *arat* (arom.) – *plug, căldare – vadră, curătură* (runc) – *ogor (laz), perete* (arom. *mur*) – *zid, piuă (stează) – dârstă, sărcl'edzu* (arom.) – *a plivi, secure – topor (teslă), staul – grajd*... Desigur, e vorba despre o sinonimie relativă, căci între obiectele sau acțiunile exprimate prin cuvintele moștenite și cele având denumiri slave puteau exista deosebiri sensibile: *ac – igliță, ciur – sită, inel – verigă, mai – ciocan, moară – rășniță*; serii lexicale formate din elemente moștenite și împrumuturi slave, semantic identice sau apropiate, ce reflectă domeniul culturii spirituale populare: *balaur (bală, drac, gogă) – zmeu (hală, iazmă), a fermeca (a descânta) – a vrăji (a obroci), împărat – crai, a prezice (a agura „a proroci a bine”) (înv.) – a meni (a cobî), Sânziene – Rusalii (Drăgaica), soartă – noroc (triște „soartă vitregă”), strigoi (strigă) – moroi (vârcolac), urâciune „urare” (înv.) – colindă (sorcovă), zână (Știmă) – samodivă. Cuvintele slave la nivelul conținutului, în multe cazuri, le dublează pe cele moștenite. În concluzie, ele nu constituie mărturii privind originea realităților corespunzătoare. O constatare similară ar fi valabilă și pentru termenii slavi fără echivalente (semantice) de proveniență latină.*

În acest context, care ar fi cauza pătrunderii termenilor slavi respectivi în idiomul nostru? Ce-i determina pe romanici să includă în vorbirea lor astfel de lexeme? Pentru a răspunde la această întrebare am supus examinării o serie de cuvinte slave bulgare din cea de-a doua categorie ce atestă un semantism specific, cum ar fi: *a cinsti, a clipi, drag, gânșav, gleznă, a glumi, a greși, a iubi, jale, lacom, lene, a miji, nădejde, a osteni, a pipăi, a pârî, a pomeni, a se posomori, rană, slab, a se topi* (despre zăpadă etc.), *vârștă*. În prezent vocabularul românesc nu atestă cuvinte moștenite cu astfel de accepții. Pe de altă parte, ar fi un neadevăr să credem că până la contactul intens cu slavii, bulgarii romanicii nu ar fi cunoscut obiectele menționate și respectiv denumirile lor, adică nu ar fi distins noțiunea de „dragoste”, de „glumă”, de „oboseală” etc. Fără îndoială, atât obiectele în chestiune, cât și denumirile lor erau bine cunoscute romanicilor. Substituirea denumirilor mai vechi, moștenite, ale „realităților” indicate prin cuvinte slave se datorează altor cauze. Această înlocuire de termeni se explică prin factorul bilingvism. Într-adevăr, în urma contactului dintre romanici și slavii bulgari, cel puțin zonal, romanicii asimilează idiomul bulgar până la un nivel foarte avansat, devenind astfel bilingvi. Ei continuă să utilizeze în mod curent limba primară, adică maternă, dar apelează destul de des, din diverse motive, la idiomul slav, împrumutând cuvinte, sintagme, expresii etc. Termenul slav putea fi considerat mai comod de către vorbitor fie pentru faptul că-i venea mai ușor în minte, fie pentru că era mai avantajos din punct de vedere semantic sau formal. De exemplu, lexemul polisemantic moștenit *unghie* la nord de Dunăre, cu sensul de „copită”, va înceta să mai circule, fiind înlocuit prin împrumutul slav care avea un singur înțeles. La fel va ieși din uz expresia *ope* (<opus, est), cedând locul termenului slav *trebuie*, care reflectă o organizare morfologică mai regulată. Nu ar fi exclus ca din aceeași cauză a morfologiei defective verbul moștenit *a vie* (< *vivere*) să fi fost substituit prin sl. *a trăi*.

Tot bilingvismului româno-bulgar se datorează prezența, în vocabularul nostru, a numeroase perechi sinonimice sau cvasisinonimice, diverse serii hiponimice etc., formate din unități moștenite și din împrumuturi slave bulgare. Exemple: *albie* (moșt.) – *copaie* (sl.), *arină* (înv.) – *nisip* (prund), *beregată* (cerbice, grumaz, ceafă) – *gât* (gâtlej), *boace* (reg.) – *glas*, *bour* – *bivol*, *brumă* – *chiciură* (promoroacă), *burete* – *ciupercă*, *căldare* (găleată) – *vadră*, *cale* (cărare) – *drum* (colnic, potecă), *căpătâi* – *pernă*, *cățân* (arom.) – *blid*, *ciur* – *sită*, *câmp* [agru (reg.), câmpie, runc] – *ogor*, *corp* (mezl.) – *trup*, *curte* – *ogradă*, *deșert* – *gol* (pusti), *dinte* – *zâmți*, *dor* – *dragoste*, *falce* (subst. dispărut) – *coasă*, *farmec* – *vrajă*, *față* – *obraz*, *fiară* – *dihanie* (*gadină*, *jivină*), *fuste* (înv.) – *suliță*, *gratie* – *zăbrea*, *grăunte* [*fauă* (arom.)] – *bob*, *gruie* (reg.) – *cocor* (*stârc*), *grumur* (arom.) [*agest* (reg.)] – *grămadă* (vraf), *gură* (bot, rost) – *rit*, *im* (înv.) – *noroi* (*măștină*, *mocirlă*, *nămol*, *tină*), *lac* (*bâlc*) – *baltă* (*iaz*), *lânged* (înv.) – *bolnav*, *lingoare* (s. înv.) – *boală* [*bolezna* (reg.), *boleșniță* (reg.)], *mai* – *ciocan*, *măciucă* (*ghioagă*) – *bătă*, *mănunchi* – *snop*, *moară* – *rășniță*, *muiere* (*soție*) – *nevastă*, *munte* (*coastă*, *culme*, *grui*, *măgură*) – *deal* (*grind*, *movilă*, *pisc*, *vârf*), *nap* – *gulie*, *negură* (*ceață*) – *mâglă* (înv.), *nuiă* (*vargă*) – *joardă*, *nume* – *poreclă*, *nutreț* [*vipt* (înv.)] – *hrană*, *pană* (arom.) – *cârpă*, *par* – *stâlp*, *păr* (*coadă*) – *plete* (*chică*, *cosiță*), *parângă* – *prăjină*, *pășune* – *izlaz*, *perete* [*mur* (arom.)] – *zid*, *picior* – *crac*, *piele* (*scoarță*) – *blană* (*coajă*), *piuă* (*stează*) – *dârstă*, *pâine* – *pită*, *ploaie* [*plointe*, *vreme ploioasă* (reg.)] – *bură* (*lapoviță*, *sloată*), *popor* [*gint* (înv.)] – *norod*, *preot* – *popă*, *pulbere* – *praf purcel* – *godac*, *rețea* – *mreajă*, *rândunea* – *lăstun*, *sănătos* [*sân* (arom.)], *întreg* – *zdravăn*, *sunt* (înv.) – *sfânt*, *spaimă* [*frică*, *temoare* (înv.)] – *groază*, *spate* [*ceară* (reg.)], *spinare*, *șale* – *circă* [*gârbă* (înv.)], *staul* [*căprăreață* (reg.)], *purcăreață* (reg.), *țarc*, *văcăreață* (reg.)] – *grajd* (*cocină*, *coșterează*, *coteț*, *ocol*), *strămurare* – *băț*, *stup* – *ulei* (reg.), *stupă* (reg.) – *câlți*, *stur* (înv.) – *sloi*, *sunet* [*sun* (înv.)] – *zgomot*, *șerb* – *rob*, *teară* (*bătătură*) – *natră*, *timp* – *vreme*, *trunchi* (*buștean*) – *bârnă*, *turmă* – *cireada* (*cârd*), *undă* (înv.) – *val*, *unghie* – *copită*, *untură* (*seu*) – *slănină*, *vacă* – *ialoviță*, *venin* [*toapsec* (înv.)] – *otravă*, *veșminte* – *odăjdii*, *vită* [*nămaie* (reg.)] – *dobitoc*, *vânt* (*furtună*) – *vijelie* (*vifor*, *viscol*), *zâna* [*știmă*, *șteamătă* (înv., reg.)] – *vedenie* [*samodivă* (reg.)] etc.; *a adulmea* – *a mirosi*, *a alunga* – *a goni* [*a prigoni*, *a întiri* (înv.)], *a arunca* – *a zvârli*, *a băga* – *a vârî* (*a ticsi*), *a căpăta* – *a dobândi*, *a căuta* (*de*) – *a griji*, *a certa* [*a imputa* (înv.)], *a muștra* – *a dojeni* (*a ocări*, *a propozi*, *a sfădi*), *a defăima* – *a bârfi* (*a cleveti*, *a huli*, *a ponosi*), *a* (*se*) *deștepta* – *a* (*se*) *trezi*, *a* (*se*) *feri* – *a* (*se*) *păzi*, *a frige* – *a prăji*, *a încerca* – *a ispiti*, *a închea* – *a slei*, *a întărită* [*a asmuță*, *a invita* (înv.)] – *a zădări*, *a întoarce* – *a suci*, *a* (*se*) *lăuda* – *a* (*se*) *făli*, *a lua* – *a primi*, *a lucra* – *a munci* (*a trudi*), *a mișca* – *a urni*, *a mura* (*cânepa...*) – *a topi*, *a pănăta* (înv.) – *a se tângui*, *a i se părea* – *a i se năzări* (*a i se năluci*), *a peți* – *a* (*se*) *logodi*, *a răposa* (sl. înv.) – *a se odihni*, *a râde* – *a zâmbi* (*a chicoti*, *a se hlizi*, *a rânji*, *a hohoti*), *a săpa* – *a prăși*, *a scăpa* (*de*) – *a* (*se*) *izbăvi*, *a sparge* [*a crăpa*, *a despica*, *a smicura* (înv.)] – *a zdrobi* (*a plesni*, *a strivi*, *a stropși*), *a striga* – *a răcni*, *a suferi* (*a zace*) – *a boli*, *a sughița* – *a icni*, *a tăcea* – *a o mâlci*, *a tăia* (*a reteza*) – *a teși* (*a ciopli*), *a trage* – *a târi*, *a treiera* – *a îmbiați*, *a ucide* (*a răpune*) – *a omori*, *a undeza* (înv.) – *a clocoti*, *a vie* (înv.) [*a custa* (înv.)] – *a trăi*, *a vrea* [*a deșidera* (înv.)] – *a pofti* (*a jindui*, *a râvni*) etc.

În concluzie, numărul foarte mare al împrumuturilor slave bulgare din lexicul nostru, statutul lor în diferite structuri se explică, pe de o parte, prin factorul „obiecte

de inovație”, iar pe de alta, prin situația lingvistică ce se crease în urma contactului de lungă durată al celor două etnii în discuție, prin bilingvismul româno-bulgar. Mai sus au fost citate elemente lexicale ca probe ale bilingvismului româno-bulgar. Dispunem și de câteva dovezi din domeniul vocalismului slav de natură să pună în evidență împrejurările speciale de asimilare a cuvintelor slave bulgare de către idiomul romanic. Astfel, comparând aspectul fonetic al unor împrumuturi slave din dacoromană ca *bogat*, *copită*, *rogoz*, *topor* cu cel al corespondentelor lor aromâne *bugat*, *cupită*, *rugoz*, *tupor*, constatăm că în primul caz lui *o* neaccentuat originar din prima silaba îi corespunde vocala *o*, în timp ce în cazul al doilea – vocala *u*. Această diferență de tratament ar putea reflecta o necoincidență cronologică a pătrunderii lexemelor citate în cele două idiomuri. Fonetismul aromân reflectă faza inițială a bilingvismului, când vorbitorii romanici, care nu cunoșteau încă suficient de bine limba secundară, slava, substituiau unele sunete din cuvintele împrumutate, potrivit deprinderilor lor de pronunțare. Or, după cum se știe, la acea epocă, în elementele fondului moștenit orice *o* neaccentuat trecea la *u*: *cuptor* < *coctorium*, *purcel* < *porcellus*, *ureche* < *oricla*. De aici și înlocuirea unui asemenea *o* prin *u* în cuvintele slave din aromână. Și, întrucât aromânii vor părăsi, în majoritate, relativ devreme spațiul etno-lingvistic bulgar, vocala *u* la ei se va menține și în perioadele de mai târziu.

Vocalismul *o* din formele daco-romane, din contră, fixează faza târzie, poate de încheiere, a bilingvismului, când vorbitorii, posedând bine limba secundară, nu-l mai substituiau pe *o* neaccentuat prin *u* în împrumuturile venite din ea.

În fine, o mărturie a unui fenomen de bilingvism româno-slav, local, e împrumutarea din slavă de către megleniți a morfemelor flexionare *-m* și *-s*, precum și a sufixului gerunzial *-aiki*. Ex. megl. *-aflum*, *-aflîși* (*-aflî*); *-șideaiki* (*-șezând*).

Deși dezbătută în mai multe rânduri, problema de stabilire a limitelor de contactare a celor două idiomuri rămâne în continuare destul de neclară. În studiile mai vechi întâlnim ideea că slavii au avut legături strânse cu romanitatea răsăriteană odată cu stabilirea lor pe teritoriile carpato-dunărene. Ulterior, s-a observat că fonetismul termenilor slavi din limba română, cu câteva excepții, nu e prea vechi, adică nu datează din sec. V-VII, ci dintr-o perioadă mult mai târzie, din sec. IX-XII. În opinia unor autori, cuvintele slave într-adevăr ar fi fost împrumutate mai devreme, însă în graiul romanicilor își modificau permanent aspectul fonetic potrivit schimbărilor „organice” ce aveau loc în limba slavă. Această explicație este, după părerea unor autori, inacceptabilă (vezi Raevschi N. [149]). O astfel de readaptare permanentă a elementelor lexicale slave, sub aspect fonetic, în vorbirea romanică este contrazisă de cele cinci reflectări pe care le atestă Y (ius mare) în cuvintele: *scump* < СКПЪ, *crâng* < КРАГЪ, *gâscă* < ГЪСКА (<ГУСЪ), *potecă* < ПОТЕКА (< ПУТЬ, (*valea*) *Dab* (=ului) < ДАБ/ДЪБ (< ДАБЪ). Dacă elementele lexicale slave bulgare ar fi pătruns masiv în idiomul romanic, începând cu sec. V-VII, în ele s-ar fi reflectat principalele faze atestate de fonetica slavă. Realitatea însă nu confirmă acest fapt.

Pentru o datare cât mai exactă a contactului romano-bulgar, e nevoie de o inventariere și o analiză a proceselor fonetice ce au avut loc în istoria limbii bulgare și modul în care au fost reflectate în cuvintele noastre de origine slavă. Astfel, până prin mijlocul sec. IX în ГРАДИНА, ДРАГ, ПРАГ, grupul *pa(ra)* nu fusese încă supus metatezei, termenii citați

păstrând forma *gardina, *dargü, *pargü. Împrumuturile respective din română au la bază etimoane slave cu metateza realizată, de unde și concluzia că asemenea cuvinte pătrund în ea începând cu cea de-a doua jumătate a sec. IX. Un alt exemplu: vocala scurtă *u* (ѹ) în protoslavă avea articulație plină: rom. *mătură* < protosl. *metŭla, *sută < *sŭto. În slava veche sunetul respectiv devine redus (ultrascurt), ca, mai târziu, în poziție neaccentuată, să dispară. Etimoanele cuvintelor românești de proveniență slavă bulgară atestă faza când cele două procese fonetice din urmă sunt deja încheiate: *a sfârși* < СЪВРЪШИТИ, *a slei* < СЪЛИАТИ; *dobitoc* < ДОБИТЪКЪ, *zâmboc* „cuiul de la cataramă” (reg.) < *ЗУБОКЪ. Asemenea probe și altele de felul lor demonstrează că împrumuturile slave bulgare din limba română nu pot fi anterioare celei de-a doua jumătăți a sec. IX.

Aceleași argumente pot fi invocate și în cazul limitei superioare a contactului româno-bulgar. Problema ce apare în discuție este cea referitoare la etapa de încheiere a bilingvismului, proces finalizat cu asimilarea slavilor de către romanici. Pentru clarificarea acestui subiect, E. Petrovici utilizează dovezile oferite de toponimie, adică termenii slav-bulgari nord-dunăreni din limba română prezentau faza fonetică mediobulgară ЪН (-ân) a lui Y primar. Exemple: *Câmpina*, *Dâmbova*, *Glâmboca*. Ceea ce înseamnă că slavii bulgari au fost prezenți pe acest teritoriu până spre sec. XII. Teza examinată pare a fi bine argumentată, putând fi completată și de fonetismul unor apelative de proveniență slavă, cum ar fi împrumuturile: *căș* „ciunt” (reg.) (< bulg. КЪС „scurt”), *gâscă* (< ГЪСКА), *prăjină* (< ПРЪЖИНА), ale căror etimoane au în structura lor fonetică ѣ pentru Y. Și, întrucât în bulgară procesul trecerii lui ЪН la Ъ se încheie în prima jumătate a sec. XIII, putem admite că în aceeași perioadă se finalizează procesul de simbioză și bilingvism romano-bulgar.

În această ordine de idei, legăturile noastre etnice și lingvistice cu slavii bulgari s-au întins pe o perioadă de peste trei veacuri. Ca rezultat, la nord de Dunăre, grupul slav a fost asimilat de etnia romanică majoritară.

Referințe bibliografice

1. Bruske H. *Die russischen und polnischen. Elemente des Rumanischen*. În: Jb. XXVI-XXIX, 1921, p. 56-77.
2. Lobiuc I. *Lingvistică generală*. Iași: Institutul European, 1997, 296 p.
3. Raevski N. *Contactele romanicele răsăriteni cu slavii (pe bază de date lingvistice)*. Chișinău: Știința, 1988. 288 p.
4. Rosetti Al. *Influența limbii slave meridionale asupra limbii române (sec. VI-XII)*. În: EARSR, București, 1954, p. 98-123.
5. Sala M. *De la latină la română*. București: Univers Enciclopedic, 1998. 164 p.

Note

1 Cuvântul slav respectiv – ОХАБА – etimologic e legat de verbul ОХАБИТСА – „a se abține”, „a opri”.

2 Cf. Ștefan-Voievod, – Vodă, Mihai-Voievod, – Vodă.

Anatol Eremia

**TEZAUROUL TOPONIMIC AL MOLDOVEI
STUDIU INTERDISCIPLINAR: GEOGRAFIC, ISTORIC, LINGVISTIC**

Regiunile din estul Carpaților, din inima codrilor Bucovinei până la Dunăre și Marea Neagră, timp de secole și milenii, sălășluiesc leagănul țării Moldovei. „ținuturi încântătoare, minunat de bogate, împodobite de dumbrăvi și de păduri și pline de tot felul de animale și păsări” [Cronică, sec. al XIII-lea]. Destinul istoric a făcut ca în aceste ținuturi să-și afle hotarele Republica Moldova.

Toponimia istorică și actuală a Moldovei este reprezentată în parte și de nomenclatura topică a Republicii Moldova. Principalele evenimente și fapte din trecut și de astăzi, procesele și etapele dezvoltării societății, modul de viață al oamenilor, ocupațiile, tradițiile, obiceiurile, credința, particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului – toate și-au găsit reflectare în toponimia pruto-nistreană.

Toponimia e o disciplină lingvistică, fapt recunoscut de specialiști, o disciplină lingvistică, dar strâns legată de alte domenii științifice: geografie, istorie, sociologie etc. Aceasta pentru că numele topice au apărut într-un anumit mediu geografico-natural, în anumite perioade istorice și în anumite etape de dezvoltare a societății, ele fiind create în conformitate cu legile interne specifice limbii de origine a unităților onimice.

Pentru multe dintre numele de locuri și localități actuale proveniența lor lingvistică este cunoscută sau poate fi ușor stabilită. Există însă o serie de nume topice, de regulă vechi sau foarte vechi, etimologia cărora necesită aplicarea unor principii și metode lingvistice specifice (comparativ-istorică, structural-derivatională, dialectal-teritorială etc.), precum și utilizarea unui complex de date și informații ce țin de domeniile științifice adiacente (geografie, istorie, sociologie etc.).

Studiul toponimiei unui teritoriu (țări, regiuni) presupune investigații serioase în domeniu, cunoașterea în profunzime a realităților istorice și actuale ce țin de teritoriul respectiv. Acest scop urmărește în parte prezentul articol.

Cadrul geografic. Republica Moldova ocupă cea mai mare parte a interfluviului pruto-nistrean și o fâșie îngustă din partea stângă a Nistrului, pe cursul lui mediu și inferior. Are frontiere comune cu România și cu Ucraina. Cu România se învecinează în nord-vest, vest și sud-vest, pe fluviul Prut, între localitățile Criva și Giurgiulești, iar cu Ucraina – în nord, est și sud, pe fluviul Nistru și pe uscat, de la Naslavcea până la Palanca și de aici, pe uscat, până la Giurgiulești. În partea de sud-vest dispune de o unică ieșire la Dunăre, în lungime de aproximativ 600 m.

Teritoriul republicii este plasat în emisfera nordică a globului pământesc, între paralele 45°28' și 48°29' latitudine nordică, și în cea estică, între meridianele 26°30' și 30°05' longitudine estică, la aproximativ egală distanță între Polul Nord și Ecuator. În cadrul Europei, el se află în partea central-estică a continentului, la aproximativ egală distanță dintre Oceanul Atlantic (extremitatea de vest a Europei) și munții Ural (extremitatea de est

a continentului). Centrul geografic al acestui teritoriu are coordonatele 47°17' latitudine nordică și 28°33' longitudine estică, fiind situat în zona comunei Onești din raionul Strășeni.

Poziția geografică a republicii pe continent a determinat condițiile naturale ale acesteia, în plan fizico-geografic, și a favorizat strânse legături economice și culturale cu țările dunărene și cu cele din bazinul Mării Negre, în plan geopolitic [1, p. 6, 9].

Republica Moldova are un relief variat, constituit din podișuri, coline joase și câmpii, ocupând extremitatea de sud-vest a Câmpiei Europei de Est. Teritoriul ei are înclinația de la nord-vest spre sud-est, fapt ce a determinat direcția generală a cursului apelor, altitudinea lui medie fiind de aproximativ 150 m deasupra nivelului mării. În partea de nord se află Podișul Moldovei de Nord (cu zonele colinare ale Racovățului, Ciuhurului și Căinarului), Podișul Podoliei de Vest și de Sud-Vest (cu colinele Râbniței) și Podișul Nistrului. Mai la sud sunt situate Podișul Moldovei Centrale, Dealurile Ciulucurilor, Câmpia Cuboltei, Podișul Codrilor Bâcului, Câmpia Moldovei (partea de est). Sectoarele sudice sunt formate de Podișul Moldovei de Sud (cu Colinele Tigheciului), Podișul Cogâlnicului de Mijloc, Depresiunea Săratei, Câmpia Nistrului Inferior, Depresiunea Ialpușului, Câmpia Moldovei de Sud (care include și mica Câmpie a Cahulului) [2, p. 13; 3, hartă, an. 2002].

Altitudinile de relief variază între 200 și 400 m în jumătatea de nord a republicii (maximă – Dealul Bălănești din rn. Nisporeni, 429 m) și între 150 și 300 m în cea de sud (minimă – 5 m în lunca Prutului, la vărsarea acestuia în Dunăre, lângă Giurgiulești, rn. Cahul). Tot teritoriul este străbătut de numeroase râuri, râulețe și pâraie, care și-au făcut loc de scurgere prin tot felul de văi, vâlcele și râpi.

Hidrografia ținutului este variată. Republica Moldova are 2 fluvii (Nistru și Prut), 20 de râuri relativ mari (Răut, Bâc, Botna, Ciuhur, Racovăț, Drabiște, Căinar, Bolata, Ciulucul Mare, Cula, Ișnovăț, Ichel, Nârnova, Camenca, Sărata, Lăpușna, Ialpuș, Cogâlnic, Salcia, Lunga), lungimea lor variind între 45 și 285 km, aproximativ 4 500 de râulețe și pâraie, permanente și intermitente, și aproape 3 500 de lacuri (naturale și artificiale), bălți, iezere și iazuri. Cele mai multe râuri și râulețe se găsesc în partea de nord a republicii, acestea reprezentând afluenții și coafuenții fluviilor Prut și Nistru, și mai puține -- în partea de sud, apele cărora sunt recoltate atât de Prut și Nistru, cât și de râurile ce se varsă direct în Dunăre și în Marea Neagră.

Lacurile naturale, după locul lor de formare, sunt de câmpie, de luncă și de țârm. Dintre cele de câmpie s-au păstrat în rare locuri, pe șesul văilor largi și întinse, ca cele de la Iezărenii Vechi (rn. Sângerei), de la gurile râurilor Bâc, Cuciurgan, Cahul, Ialpuș. Mai numeroase au fost lacurile de luncă, de pe cursurile inferioare ale Prutului și Nistrului, care însă au fost desecate în mare parte prin anii '60-'70 ai sec. al XX-lea, în scopul obținerii de noi terenuri agricole. Din salba lacustră de odinioară drept reminiscențe ne-au rămas lacurile Beleu, Rotundu, Dracile (în lunca Prutului), Iezerul, Tudora (pe valea Nistrului), precum și mai multe lăcușoare și iezere de pe aceleași văi. Numele lacurilor dispărute le-au preluat, de regulă, terenurile agricole apărute în locul lor.

Lacurile de țârm se găsesc la vărsarea unor râuri în mare, ele fiind despărțite de acestea prin praguri de nisip depuse de valurile mării. Pe țârmul Mării Negre s-au format mai multe lacuri de acest fel: Burgas, Sasâc, Șagan, Alibei ș.a. Apa lor este sărată pentru că sunt alimentate în fond de apele mării. Bălțile reprezintă un alt tip de bazine acvatice naturale. Ele s-au format pe locul unor depresiuni sau al vechilor albi de râuri din luncile Prutului, Nistrului, Răutului, Bâcului. Bazinele de apă artificiale (lacurile de acumulare,

iazurile) au apărut în număr considerabil în perioada postbelică, ele fiind construite pentru asigurarea cu apă a așezărilor omenești, pentru necesitățile întreprinderilor industriale, pentru irigații, pescuit. Cele mai mari lacuri de acumulare sunt cele de la Costești (Costești-Stânca), Dubăsari, Vatra (Ghidighici), Ialoveni, Comrat, Congaz. În aceeași perioadă au fost construite și numeroase iazuri, acestea în scopul asigurării cu apă a unor anumite localități.

Caracterul apelor curgătoare a fost determinat de relieful și clima regiunii. Cele mai multe râuri bogate în apă se întâlnesc în partea de nord a republicii și mai puține – în partea de sud și sud-est. În partea de nord, unde precipitațiile atmosferice sunt mai bogate și frecvente, râurile au un debit mai mare de apă, în comparație cu cele de sud, unde precipitațiile sunt mai sărace și rare.

Clima este, în general, temperat-continentală: temperată pentru că republica noastră e situată în zona temperată a globului pământesc și continentală datorită poziției sale geografice, în mijlocul continentului Europa.

Odată cu constituirea landșafturilor și statornicirea climei a apărut și a evoluat vegetația, aceasta variind după zone de relief și regiuni climaterice (de pădure, de stepă, de silvostepă), s-a îmbogățit și s-a diversificat după genuri și specii regionale. Predomină vegetația silvică și de silvostepă, pădurile de foioase (stejar, carpen, fag, frasin, tei, ulm etc.) și de luncă (zăvoaie de plopi, sălcii etc.).

Repere istorice. În Antichitate, teritoriul dintre Prut, Nistru și Marea Neagră a fost locuit de triburi ale geto-dacilor (tirageți, carpi, costoboci etc.). Regiunile nord-pontice, împreună cu orașul Tyras de la gura Nistrului, fondat de coloniștii greci milesieni, cunoscut mai târziu cu denumirile *Maurocastron* și *Cetatea Albă*, au făcut parte din regatul lui Burebista (60-55 î.Hr.). În sec. II-III d.Hr., aceste pământuri, atașate provinciei romane Moesia Inferior, s-au aflat sub stăpânirea Imperiului Roman [4, p. 20 și urm.]. La Tyras au staționat unități ale Legiunilor I-a Italica, a V-a Mecedonica și a XI-a Claudia. Pentru apărarea hotarelor de nord-est ale Imperiului, pe Dunăre și pe țărmul de nord al Mării Negre, au fost durate castru și așezări fortificate militare, în adâncul interfluviului au fost construite puternicele valuri de pământ – *Valurile lui Traian (de Jos și de Sus)*. Întreaga provincie istorică de la est de Prut s-a aflat sub influența romanilor, între populația băștinașă și administrația romană stabilindu-se anumite relații economice, comerciale și culturale. Orașele nord-pontice au continuat să se dezvolte și să înflorească și în Evul Mediu.

Mileniul I este marcat de numeroasele invazii ale popoarelor migratoare, care, în drumul lor spre apus, au trecut prin această regiune, iar unele au și poposit temporar aici: sarmații, goții, hunii, gepizii, avarii, bulgarii (protobulgarii), maghiarii, pecenegii, cumanii ș.a. După invazia tătarilor mongoli (1241) și izgonirea lor de pe pământurile cotropite, teritoriul dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră intră în componența Țării Moldovei, întemeiată la mijlocul sec. al XIV-lea. Domnii Moldovei, începând cu Bogdan I și continuând cu Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș ș.a., iau măsuri de fortificare a frontierei de răsărit a țării, construind puternicele cetăți Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă ș.a.

În 1484, turcii ocupă cetățile Cetatea Albă și Chilia, iar în 1538 și cetatea Tighina, transformând aproape întreaga parte de sud a teritoriului într-o provincie a Imperiului Otoman. După războiul ruso-turc din anii 1806-1812, prin tratatul de pace de la București (28 mai 1812), provincia istorică de la est de Prut (45 000 km², cu o populație de 500 000 locuitori, marea majoritate români -- 86%), este anexată de Imperiul Țarist. Noua administrație atribuie denumirea de *Basarabia* (care anterior se referea doar la partea de sud a teritoriului) întregii provincii, aceasta primind mai întâi statut de regiune, iar din

1873 de gubernie rusească. Basarabia este supusă colonizării forțate cu ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, populația autohtonă românească continuând să rămână totuși majoritară. Autoritățile țariste au impus localnicilor un regim de deznaționalizare și rusificare, prin lichidarea școlilor de limbă română, prin interzicerea tipăririi cărților în limba băștinașilor, prin introducerea obligatorie a limbii ruse ca mijloc de comunicare în toate domeniile și sferile de activitate umană (administrație, școală, biserică etc.).

În 1856, Rusia se vede nevoită să retrocedeze Principatului Moldovei județele sudice Cahul, Bolgrad și Ismail, dar în 1878, după Congresul de la Berlin, le anexează din nou. În 1917 este proclamată autonomia teritorială și politică a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia), care, în 1918, prin votul suprem al parlamentului (Sfatul Țării) și voința majorității populației, se unește cu România. Prin tratatul de la Paris, din 28 octombrie 1920, Franța, Marea Britanie, Japonia și Italia recunosc unirea Basarabiei cu România.

La 28 iunie 1940, în urma protocolului adițional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop, URSS ocupă cu forța armelor Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța. După formarea RSS Moldovenești, la 2 august 1940, Basarabia este inclusă în componența acestei republicii a URSS. Printr-o hotărâre de nivel unional, din 4 noiembrie 1940, Bucovina de Nord, județele Hotin, Ismail și Cetatea Albă sunt încorporate în RSS Ucraineană. În perioada 1941-1944 Basarabia a făcut parte din teritoriul României, dar în 1944 este reocupată de trupele sovietice și reanexată la URSS.

La 27 august 1991, Republica Moldova, cu această nouă denumire, adoptată la 25 mai 1991, își proclamă independența de stat. Acestui eveniment istoric i-a precedat Marea Adunare Națională din 27 august 1989, care a impus autorităților de atunci recunoașterea identității lingvistice moldo-române, legiferarea limbii române ca limbă de stat, în veșmântul ei firesc – grafia latină (31 august 1989).

La 2 martie 1992, Republica Moldova devine membru al ONU, iar la 25 iunie 1995 este admisă în Consiliul Europei.

Particularități lingvistice. Toponimia basarabească reprezintă un microsistem onimic, un ansamblu de nume de locuri și localități, care s-a format și a evoluat timp de secole și milenii în cadrul sistemului toponimic românesc general. Unitatea toponimiei românești din întreg spațiul dacoromân se manifestă sub toate aspectele limbii: etimologic, lexical-semantic, gramatical, derivațional. Această unitate rezidă în comunitatea de factori de ordin general și particular: istorici, social-economici, geografici, psihologici. Aceleași evenimente, fenomene și stări din societate, aceleași condiții fizico-geografice și naturale, același mod de viață al oamenilor au generat apariția acelorași tipuri și modele de nume topice.

Toponimia dintre Prut și Nistru, în ansamblul ei, prin conținut și formă, este românească. Autohtone se consideră numele de locuri și localități create de o populație românească și formate pe baza lexicului și a mijloacelor derivate ale limbii române. Aceste nume alcătuiesc fondul principal al toponimiei basarabene (aproximativ 90 la sută din totalitatea denumirilor geografice locale), ele datând din diferite perioade istorice.

Românești trebuie considerate și hidronimele preistorice, moștenire de la populația geto-dacă: *Dunărea, Nistru, Prut*. Aceste nume au fost atribuite pe nedrept iranicienilor, fiind explicate prin elemente lexicale scito-sarmatice. Or, denumirile respective, după cum susțin specialiștii, sunt de origine preindoeuropeană, și, întrucât limba geto-dacilor reprezintă unul dintre vechile idiomi indo-europene, cuvintele etimoane corespunzătoare au putut exista și în limba băștinașilor geto-daci. În mediul lingvistic geto-dac și apoi în cel dacoromân ele

au circulat secole la rând și deci au putut fi asimilate și adaptate fonetic și structural.

Prezența triburilor trace în spațiul nord-pontic este confirmată de vestigiile arheologice care datează încă din sec. al VI-lea î.Hr. Geto-dacii din cuprinsul interfluviului pruto-nistrean sunt atestați frecvent în sursele documentare de la începutul erei noastre.

Hidronimul *Dunărea* reproduce forma traco-dacică *Donare* (*Donaris*), la bază având radicalul indo-european *dan* „râu” și sufixul *-re* (*-ris*) [5, p. 125-137]. Pentru cuvântul etimon să se compare: v. ind. *dhana* „apă”, „râu”, v. iran. *dana* „râu”, scit. *dan/don* „apă”, „râu”, iafet. *dhen* „curent de apă”, „râu”. În scrierile vechi numele râului apare menționat cu formele: lat. *Danuvius* (*Danubius*), v. slav. *Дунавъ* (*Дунави*), bulg. *Дунавъ*.

Din Antichitate este atestat și numele râului *Nistru*: lat. *Danaster* (*Danastris*), v. slav. *Дньстръ*. Acesta, pe lângă radicalul *dan-*, mai conține elementul lexical verbal, tot de origine indoeuropeană, *is(t)ro* „a năvăli”, „a curge repede”. Deci, *Nistru* ar fi însemnat la origine „râu care curge repede”. Din același component *is(t)r-* este dedus numele străvechi al cursului inferior al Dunării – *Istra* (gr. *Istros*, lat. *Ister*) [6, p. 19-20].

Radicalul în discuție poate fi recunoscut în verbul din limba greacă *rheo* „a curge”, în lat. *rivus* „râu”, în germ. *Strom* „curent de apă” (de aici denumirea curentului marin *Golfstrom*), în termenii din limbile slave: rus., bg. *струя* „șuvoi, curent de apă”, pol. *strumien* „pârâu, râuleț”.

În graiul viu al populației românești din localitățile nistrene numele celui mai mare râu de pe teritoriul Basarabiei circulă cu forma *Nestru*, care, sub aspect fonetic, reproduce denumirea protoslavă *Дньстръ*, preluată de strămoșii noștri romanici și păstrată din generație în generație până astăzi. Iată încă o mărturie a vechimii și continuității românilor la Nistru din cele mai vechi timpuri. Varianta *Nistru* prezintă tratamentul fonetic *e > i*, specific limbii ucrainene, fenomenul având loc doar prin sec. XII-XIV. Deci forma *Nestru* este anterioară variantei *Nistru*, care și-a găsit o mai largă răspândire, probabil, pe cale livrescă. Grecii denumeau râul *Tyras*, nume preluat apoi și de alte populații, cu forme modificate, adaptate (*Turlo*, *Turla*), inclusiv de romanicii băștinași, reprodus și în expresia românească *S-a dus pe Turlă în jos*, adică „s-a dus pe apa sâmbetei”, „s-a pierdut”. Deci suntem în prezența unei alte dovezi toponimice în sprijinul vechimii, caracterului autohton, sedentar și succesiv al vieții romanicilor în această zonă.

Prutul nu are o explicație etimologică satisfăcătoare. Rămân deocamdată controversate și insuficient motivate versiunile: gr. *porata* „vad”, gr. *pyretos* (*puretos*) „zbugiat” ș.a. Un radical geto-dacic *proth-* „pârâu”, „râu”, de origine indoeuropeană, e de presupus la baza acestui hidronim.

Nume de localități geto-dacice nu ni s-au păstrat. Triburile invadatoare ale nomazilor asiatici au prădat și au ars în calea lor satele și orașele băștinașilor, din care cauză li s-au uitat și numele pe care le-au purtat. Doar inscripțiile și vechile scrieri mai amintesc de denumirile lor. Urmele multor așezări autohtone din sec. I-IV d. Hr. au fost descoperite pe întreg teritoriul dintre Prut și Nistru.

Din a doua jumătate a mileniului I datează cultura materială *Dridu*, ai cărei purtători au fost protoromânii. Reminiscente ale acestei culturi au fost găsite pe teritoriul actualelor localități: Crihana Veche, Vulcănești, Cișmichioi, Etulia, Caplani, Purcari, Răscăieți, Olănești, Tudora [7, p. 36-46].

În sec. X-XIII, la est de Carpați sunt menționate mai multe formațiuni politice teritoriale, specifice perioadei anterioare formării statului Moldova, cunoscute cu denumirile *tiverții* (*tolcovinii*), *iasii*, *berladnicii*, *brodnicii*. Aceste formațiuni erau atribuite de către diferiți cercetători diverselor etnii (slavi, alani etc.), nu însă și românilor. După toate dovezile existente, nucleul lor îl constituiau anume băștinașii acestor pământuri – românii.

Constituite din comunități teritoriale și cete de neam (patronimii), ele au avut un rol decisiv în organizarea vieții sociale a populației, sub aspect economic, juridic, militar. În baza lor s-au format ulterior micile comuniuni politico-militare ce aparțineau ținuturilor Greceni, Tigheci, Lăpușna, Orhei, acestea dând naștere în cele din urmă Țării de Jos a Moldovei. În virtutea acestor situații și împrejurări social-istorice s-a menținut peste veacuri și a evoluat în continuare comunitatea etnică românească în spațiul pruto-nistrean.

Au dispărut în negura vremurilor și denumirile latinești ale orașelor și castrelor romane, deși urmele lor persistă încă, mai cu seamă în sudul Basarabiei, de-a lungul Dunării și țărmurilor Mării Negre, la Tyras (Cetatea Albă, azi Belgorod-Dnestrovski), Cartal (azi Orlovka), Satul Nou (azi Novoselskoe) ș.a.

Valurile de pământ, atribuite romanilor, în special împăratului Traian, poartă în prezent nume livrești, deci și onimele respective sunt de dată relativ recentă: *Valul lui Traian de Jos*, *Valul lui Traian de Sus*. Numele lor mai vechi va fi fost *Troian*, termenul entopic *troian* însemnând în limba noastră „îngrămădire mare de zăpadă”, dar și „întăritură străveche, constând dintr-un val lung de pământ, cu un șanț de apărare”, iar într-o perioadă mai veche sau inițială pur și simplu „val de pământ”.

Toponimele românești propriu-zise, cunoscute astăzi, datează documentar din epoci mai târzii. Pentru Basarabia s-au păstrat mărturii scrise, în fond, de la începutul sec. al XV-lea. *Tighina* dispune de una dintre cele mai vechi mențiuni documentare – 6 octombrie 1408. Documentele însă întârzie să fixeze realitățile istorice. În genere, vechimea romanității în spațiul carpato-nistrean urmează a fi stabilită încă, pe baza de surse istorice autentice și cu aplicarea celor mai riguroase metode științifice, pentru că teoria migraționistă și cea a descălicatului legendar, susținute și promovate cu insistență până nu de mult de pseudoistorici, dar și prin unele opere literare, nu rezistă nici celei mai elementare critici.

Numeroase denumiri au existat și în primul mileniu al erei noastre, ele referindu-se la așezările romanicilor răsăriteni descoperite de arheologi în văile râurilor Prut, Nistru, Răut, precum și în regiunile codrilor Tigheciului, Lăpușnei și Orheiului. În aceste zone cultura materială autohtonă apare deosebit de evidentă, ea aparținând, după cum precizează arheologul Ion Hâncu, dacoromanilor în sec. V-VII, protoromânilor în sec. VIII-IX și românilor în sec. X-XIV. Reminiscente ale acestei culturi, calificate de specialiști ca fiind autohtonă, au fost descoperite pe locul sau în preajma a 800 de localități existente astăzi: Hansca, Tighina, Orheiul Vechi, Durlăști, Chișinău, Saharna, Butuceni, Costești, Pererita, Rașcov, Camenca, Brânzeni, Nisporeni, Cornești, Drăgușeni, Cărpineni, Florești ș.a. [7, p. 36-46].

Sunt numeroase de asemenea și așezările românești din sec. XV-XVII, acestea fiind localizate pe întreg teritoriul pruto-nistrean, în preajma satelor de azi: Lopatnic, Pererita, Șirăuți, Vișoara, Brânzeni, Bădragi, Corpaci, Izvoare, Cuconești, Trebujeni, Mașcăuți, Sîpoteni, Iurceni, Bujor, Bardar, Costești, Gura Bâcului, Zaim ș.a. După cum se poate observa, ariile lor de răspândire acopereau toate zonele interfluviului pruto-nistrean.

Regiunile de codru, cu văi adânci și dealuri înalte, acoperite cu păduri seculare greu de pătruns, acestea constituind un obstacol serios în calea triburilor nomade năvălitoare, au adăpostit și cele mai vechi și numeroase așezări ale românilor băștinași. Pe multe dintre acestea, cu nume românești, le găsim atestate în actele cancelariei domnești din sec. al XV-lea: *Arionești* (1463), *Bezin* (1436), *Biești* (1430), *Boghiceni* (1489), *Borzești* (1452), *Brănești* (1429), *Brătușeni* (1431), *Chîperceni* (1430), *Călinești* (1441), *Cărlani* (1470), *Cristești* (1429), *Căpriana* (1429), *Criuleni* (1494), *Cornești* (1420), *Costești* (pe Ciuhur, 1499), *Cotiujeni* (1470), *Cozărești* (1436), *Dumești* (1420), *Gangura* (1470), *Găureni*

(1490), *Geamăna* (1470), *Hirova* (1443), *Hlăpești* (1483), *Horjești* (1473), *Ignăței* (1470), *Iurceni* (1430--1431), *Lăvrești* (1420), *Lăsloani* (1490), *Lucani* (1443), *Mănești* (1436), *Mârzești* (1470), *Mereni* (1475), *Micleușeni* (1420), *Miroslăvești* (1448), *Negoiești* (1490), *Pereni* (1470), *Petricani* (1489), *Poiana* (1471), *Râspopeni* (1437), *Scorțești* (1482), *Scuturiceni* (1490), *Sinișeuți* (*Cinișeuți*, 1495), *Strâmbeni* (1482), *Toceni* (1489), *Țigănești* (1420), *Unchitești* (1483), *Vărzărești* (1420), *Voloseni* (1448), *Vorniceni* (1420), *Vrănești* (1429), *Zârnești* (1494) ș.a. (8, p. 15 și urm.).

E posibil ca unele dintre aceste localități să continue viața românilor străvechi, din sec. VIII-IX și X-XIV, fiind întemeiate pe locul sau în preajma celor anterioare. Altele, probabil, cele mai multe, datează din perioade mai târzii, făcându-și apariția în urma mișcărilor de populație dintr-o regiune în alta sau a strămutărilor locale. Deplasările de populație românească pe teritoriul Moldovei s-au produs în trei direcții: (1) de la vest spre est, (2) din nord spre sud și sud-est, (3) din sud-vest spre nord și nord-est. Primele două, după cum afirmă Al. Philippide, au fost principalele și cele mai influente în procesul de repopulare a teritoriului [9, p. 390, 404-407]. Din regiunea Carpaților, prin văile râurilor mari, precum și din nordul Moldovei, coborau în permanență noi și noi valuri de populație românească sau grupuri separate de țărani plugari și crescători de vite, în căutarea pământurilor libere, prielnice vieții, și a locurilor bune de fâneță și de pășunat. În urma acestor strămutări au apărut noi așezări umane, acestea fiind situate în văile râurilor de câmpie (Ciuluc, Ciuhur, Răut, Botna) și în regiunile de stepă și silvostepă (câmpiile Bălților și Bugeacului).

Hrisoavele moldovenești din sec. XV-XVI ne arată că pământurile sudice dintre Prut și Nistru, inclusiv cele din preajma Nistrului inferior, se aflau pe atunci în stăpânirea Moldovei și cuprindeau numeroase sate și târguri (Căușeni, Lăpușna, Sărata, Troian), cu toate că în stepele nord-pontice hălăduiau încă triburile turanicilor nomazi. Nu mai vorbim de străvechile orașe-cetăți din centrul și nordul ținutului (Hotin, Soroca, Orheiul Vechi, Tighina), precum și de cele din sud, de pe litoralul pontic și dunărean (Cetatea Albă, Chilia) care, prin populația lor reprezentativă, continuau să rămână românești, făcând parte, aproape în toate timpurile, din componența Țării Moldovei. Mențiuni toponimice documentare din sec. XVI-XVII: *Alboteni* (1570), *Andrieș* (*Andrușu*, 1502), *Avrămeni* (1618), *Azăpeni* (1517), *Bălăurești* (1619), *Bălăbănești* (1617), *Bălășești* (1602), *Berești* (1587), *Biliceni* (1586), *Bisericieni* (1541), *Bobletici* (1598), *Bubuiogi* (1518), *Căpoteni* (1555), *Cățeleni* (1565), *Căzânești* (1617), *Chirileni* (1598), *Ciobruciu* (1528), *Cobusca* (1528), *Cotiujeni* (pe Draghiște, 1603), *Cucuieți* (1624), *Dănceni* (1617), *Dragomirești* (1597), *Drăgușeni* (1616), *Fălești* (1614), *Ghermănești* (1601-1605), *Giurgiulești* (1593), *Greblești* (1622), *Grozești* (1599), *Heciu* (1588), *Horilcani* (1607), *Ionășești* (1616), *Joldești* (1588), *Lărgești* (1604), *Leușeni* (1609), *Lupșești* (1623), *Mădoiești* (1502), *Mălăiești* (1517), *Mărculești* (1588), *Mărtinești* (1560), *Miclești* (1602), *Mihuleni* (1609), *Morozeni* (1624), *Negrești* (1606), *Nicorești* (1603), *Nisporeni* (1618), *Obileni* (1540), *Oieșeni* (1502) ș.a. [8, p. 15 și urm.].

Numele de localități, atestate în hrisoavele din sec. XVI-XVII, dovedesc că Basarabia dispunea pe atunci de o veche populație românească sedentară: *Onești* (1607), *Pașcani* (pe Lăpușna, 1554), *Pănășești* (1616), *Piperceni* (1609), *Săbieni* (1602), *Sărăteni* (1620), *Sinești* (1529), *Socola* (1586), *Stodolna* (1550), *Sturzești* (1617), *Șendreni* (1601-1602), *Șolcani* (1619-1620), *Tălăiești* (1606-1607), *Telenești* (1611), *Tomești* (1529), *Troienești* (1533), *Trușeni* (1545), *Unghiul* (*Ungheni*, 1587), *Văleni* (1543), *Visterniceni* (pe Răut, 1588), *Vulpești* (1617), *Zberoaia* (1621), *Zubrești* (1622) ș.a.

După cum se poate observa, nu toate denumirile menționate documentar s-au păstrat până în prezent. Unele dintre ele au dispărut odată cu desființarea localităților, altele

pe parcursul timpului au fost substituite cu nume „noi” sau prin denumirile satelor cu care așezările în discuție au fost comasate. Dintr-un document din 1553, de exemplu, aflăm că Alexandru Lăpușneanu, când a lărgit scutăria domnească de pe Răut, a strămutat de aici vreo 16 sate: Hâncestii, Joldeștii, Coluneștii, Prajilele, Drojdieștii, Nemțenii, Mărculeștii, Prideanii, Puiceștii ș.a. Populația unora dintre aceste sate, după 18 ani, s-a întors la vechile lor vetre și a făcut să continue istoria acestora (Heciu, Prajila, Mărculești). În altele, viața nu a mai reînceput și, astfel, satele au dispărut [10, p. 39].

Cele mai multe așezări însă au fost părăsite de băștinași în timpul războaielor, care au fost multe și îndelungate pe acest pământ, precum și din cauza năvălirilor devastatoare ale triburilor barbare, care și ele n-au fost puține. Au avut de suferit mai ales satele de câmpie, cu locuri deschise, cărora natura nu le-a hărăzit stavile și scuturi de apărare. Dintre vechile localități atestate documentar în sud-vestul ținutului nu le mai găsim astăzi pe următoarele: Balintești (1502), Boiștea (1502), Călinești (1441), Fărceni (1502), Leușteni (1495), Mădoiești (1502), Mănești (1436), Mirosălvești (1441), „sate unde au fost” Cergașă (1443), Fălcin (1502), Oană Albu (1436), Oancă (1493), Zorilă (1492), precum și Singureni (1473), Șcheia (1502) ș.a.

Din diverse motive și-au întrerupt existența și unele sate din zonele centrale și nordice: Azăpeni, țin. Lăpușna (1552), Alboteni, țin. Soroca (1570), Borzești, țin. Tigheci (1452), Buzești (1519), Glăvășani (1429) și Dobreni, țin. Lăpușna (1500), Furduiești, țin. Orhei (1766), Hulpești, țin. Soroca (1617), Petrești, pe Bâc (1521-1522), Potlogeni, țin. Soroca (1617), Pulbereni, țin. Lăpușna (1655), Scuturuceni, nelocalizat (1490), Ușărești, țin. Lăpușna (1584) ș.a.

După cum se știe, din sec. al VII-lea până în sec. al XIII-lea, regiunile din nordul Dunării și Mării Negre au fost invadate de numeroase triburi migratoare, care, pornind din stepele asiatică și de pe Volga, s-au revărsat peste Nistru și Prut, făcându-și drum spre țările din sud-estul Europei. Unele s-au aflat numai în trecere pe teritoriul pruto-nistrean (protobulgarii, ungurii, uzii), altele s-au așezat aici pe o anumită perioadă de timp (pecenegii, cumanii, tătarii mongoli etc.). Aceștia din urmă au ocupat, mai întâi, stepele Bugeacului, apoi și câmpiile râurilor din centrul și nordul teritoriului. În cele din urmă, tătarii mongoli s-au retras peste Nistru, triburile pecenego-cumane răzlețite au fost asimilate de populația băștinașă. De pe urma lor ne-au rămas unele nume de râuri și lacuri (*Cahul, Ialpuș, Ciuhur, Ciuluc* ș.a.).

Românii băștinași nu și-au părăsit locurile de trai nici atunci când tătarii nogaici au inundat stepele sudice, în sec. XVI-XVII. Ei au continuat să trăiască în vecinătatea turanicilor, cu toate că aceștia le creau în permanență condiții de viață insuportabile. Drept mărturie a continuității românilor în sudul Basarabiei sunt numele de râuri: *Lunga, Lunguța, Saca, Sărata, Salcia, Schinoasa* ș.a., precum și numeroasele nume de localități din această zonă: *Căușeni, Olănești, Purcari, Palanca, Slobozia, Sălcuța, Colbăriș, Reni, Vulcănești, Giurgiulești, Văleni, Brânza, Frumoasa, Zărnești, Lucești, Roșu, Gotești* ș.a. Și hidronimele, și oiconimele locale sunt menționate în hrisoavele moldovenești, în cele mai vechi lucrări cartografice, în cronicile timpului, în notele călătorilor străini.

După strămutarea tătarilor nogaici din Bugeac (sfârșitul sec. al XVIII – începutul sec. al XIX-lea), populația românească a repopulat pământurile libere, așezându-se în vechile lor sate sau întemeind noi localități. Și-au găsit adăpost aici țărani români din Moldova de Nord și din Bucovina, dar și de peste munți, din Transilvania, precum

și din Muntenia și Dobrogea. Astfel au luat ființă localitățile: *Bulboaca, Buzoaia, Catargiu, Căprioara, Frumușica Veche, Grădinița, Halilești, Petriceni, Plop, Roșia, Valea Perjei, Vulcănești* ș.a.

S-au așezat cu traiul și în fostele cășle tătarești, păstrându-le în parte denumirile turanice: *Caracui, Cupcui, Orac, Mingir, Tartaul, Sadac, Tocuz*. Treptat, în limba română, aceasta devenind prioritară în zonele sudice, au fost adaptate fonetic și structural toate toponimele străine: *Baimaclî – Baimaclia, Kiat – Căietu, Musa Murza – Samurza, Taraclî – Taraclia* etc. Mișcările de populație și întemeierea de noi sate au durat, în fond, până la sfârșitul sec. al XIX-lea.

Nume topice românești se întâlnesc în număr considerabil și peste Nistru. Transnistria, pământurile dintre Nistru și Bug și de dincolo de Bug, sunt meleaguri de permanentă viață strămoșească, populate încă de străbunii noștri geto-daci. Documentele vremii mărturisesc că teritoriul nord-pontic ucrainean era considerat „o prelungire a Moldovei de Sud-Est”, numindu-se și *Moldova Nouă (Noue Moldavie)* și *Basarabia*, iar mai târziu și *Ucraina Moldovenească*.

Numele românilor băștinași, trăitori la est de Nistru, poate fi recunoscut în denumirea țării Bolohovenilor, care reproduce vechiul termen etnic *boloh (voloh/valah „român”)*, formațiune statală, organizată în principate (cnezate), situate pe teritoriile actualelor regiuni Kamenet-Podolski și Kirovograd [11, p. 10-14; 12, p.11]. Sate cu o populație românească au existat aici și pe vremea domnitorilor mușatini: Petru I (1374-1392), Alexandru cel Bun (1400-1432), Ștefan cel Mare (1457-1504), Petru Rareș (1541-1546), Ioan Vodă cel Viteaz (1572-1574).

Demnitarii și boierii moldoveni aveau proprietăți de pământ în stânga Nistrului. Moșiile lor erau lucrate de țărani basarabeni veniți din diferite ținuturi. În Transnistria, românii se strămutau și întemeiau așezări ca în provinciile lor din țară. Astfel au luat ființă cele mai vechi sate de peste Nistru: Butor, Ghidirim, Caragaș, Coșnița, Cocieri, Lunca, Mălăiești, Ocna, Pietra, Roghi, Zăzuleni ș.a.

Mulți români moldoveni s-au așezat pe pământurile dintre Nistru și Bug în timpul războiului ruso-turc din anii 1735-1739, refugiindu-se de teama răzbnării turcilor, care controlau nu numai teritoriul Basarabiei, dar în mare parte și pe cel din dreapta Prutului (ținuturile Iași, Fălciu, Tecuci ș.a.).

Conform unor calcule statistice, în 1792, olatul tătareșc bugo-nistrean avea 345 de localități stabile, acestea fiind repartizate în cele patru districte precum urmează: Tiraspol – 79, Ananiev – 84, Odesa – 97, Nikolaev – 85. Populația lor era aproximativ de 150 de mii de locuitori. Elementul etnic preponderent, după cum recunosc mulți dintre cercetătorii istorici, îl constituiau românii moldoveni.

După războiul ruso-turc din 1787-1791 (Pacea de la Iași, 1792), Rusia ajunge cu hotarele sale până la Nistru și, după cel din 1806-1812 (Pacea de la București, 1812), până la Prut. Din olatul tătareșc dintre Bug și Nistru nogaicii sunt evacuați în Crimeea. Conform ukazului Ecaterinei a II-a, teritoriul acesta a fost dat spre așezare locuitorilor din guberniile învecinate. În sec. al XIX-lea, din Moldova au fost strămutate forțat în aceste locuri câteva mii de familii de țărani, scopul administrației țariste fiind în genere deștrădăcinarea elementului etnic românesc de pe meleagurile străbune [13, p. 29].

Între timp, spațiul geografic transnistrean se completa cu noi și noi sate de români și cu nume românești: *Budăi, Bușteni, Butor, Căprița, Chetrosu, Chiscul Lung, Chiștelnița, Găvănoasa, Glodosu, Holmu, Lunca, Malul Roșu, Ocna, Ponoru, Rediu, Strâmba, Teiu, Troianu, Ulmu, Valea Adâncă*. Inițial, purtau nume românești și obiectele topografice minore (râurile mici, pâraiele, văile, dealurile, movilele etc.), acestea păstrându-se în mare parte

până astăzi [14, p. 1-16]. Toponimiei transnistrene îi sunt caracteristice tipuri și modele lexicale și derivaționale similare sau identice cu cele de răspândire generală în întreg spațiul etnolingvistic românesc.

Specificăm în concluzie că, în baza datelor și informațiilor de ordin geografic, istoric și lingvistic, identitatea toponimică din întreg spațiul dacoromân rezidă în unitatea de limbă, istorie și cultură românească, în modul de viață comun al românilor de pretutindeni, în afinitatea condițiilor geografice și naturale locale.

Referințe bibliografice

1. N. Râmbu, *Geografia fizică a Republicii Moldova*. Chișinău, 1997.
2. *Republica Moldova. Atlas. Geografia fizică*. Chișinău, 2002.
3. *Republica Moldova. Harta fizică*. Autor N. Boboc. Chișinău, 2002.
4. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*. București, 1899.
5. Gh. Ivănescu, *Origine pre-indo-europene des noms du Danube // Contributions onomastiques*. Bucarest, 1958.
6. A. Eremia, *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*. Chișinău, 2001.
7. I. Hâncu, *Soarta băștinașilor din spațiul pruto-nistean în antichitate și în evul mediu timpuriu // Revistă de istorie a Moldovei*. Chișinău, 2003, nr. 1-4.
8. A. Gonța, *Documentele privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*. București, 1990.
9. Al. Philippide, *Originea românilor*. Iași, 1923, vol. II.
10. A. Eremia, *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*. Chișinău, 1970.
11. I. Nistor, *Istoria românilor din Transnistria*. Galați, 1995.
12. A. Boldur, *Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei*. Chișinău, 1991.
13. N. Iorga, *Românii de peste Nistru*. Olt, 1990.
14. A. Eremia, V. Răileanu, *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc // Buletinul Institutului de Lingvistică*. Chișinău, 2003, nr. 1.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Svetlana Stanțieru
Aurelia Codreanu

STATUTUL XENISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Resumé: Dans cet étude on constate et on fait l'analyse du phenomene des xenismes dans la langue romaine actuelle. Le terme *x e n i s m e* est, relativement, nouveau dans la litterature de specialité en étant individualisé et graphiquement. A ce moment, la quantité d'information specifique de l'époque contemporaine, réalisée par de diverses méthodes, peut provoquer un afflux de nouveaux mots.

Mots-clés: Le xenisme, l'interférence, le mot nouveau, l'emprunt, l'adaptation, l'individualisation graphique, l'asimilation morphologique, la typologie.

E axiomatic faptul că în lume totul se schimbă. Aceste schimbări au loc în permanență, uneori brusc, vizibil, alteori lin, imperceptibil, dar în niciun moment mișcarea nu încetează. Și o limbă „în tot timpul cât trăiește, este în permanentă schimbare” [1, p. 256].

În prezent cantitatea enormă de informație specifică epocii contemporane, determină, în mod firesc, o avalanșă de cuvinte noi. S-a discutat mult că, după 1989, țara noastră a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare, și anume cea de globalizare. Acest fenomen s-a manifestat în toate domeniile de dezvoltare (economic, științific, artistic, social etc.) și, ca urmare, o serie de termeni noi de origine engleză au pătruns și continuă să pătrundă în lexicul românesc [2, p. 243-244]. Așadar, în linii mari, în acest context al globalizării, „limba română își reafirmă ospitalitatea și creativitatea”.

Astfel, e bine cunoscut că multe împrumuturi, denumind realități nou apărute, care nu au corespondent în limba română, având avantajul unui corp fonetic mai redus și al caracterului internațional, devin/sunt necesare, în timp ce altele dublează inutil cuvinte românești, fiind marcă a snobismului, a dorinței de a epata. Cu alte cuvinte, în interiorul împrumuturilor unei limbi se disting, în mod tradițional, din punctul de vedere al utilității, împrumuturi „necesare” și împrumuturi „de lux” [3, p. 371].

În literatura de specialitate, împrumuturile, după gradul de asimilare, se încadrează în:

1) termeni integral adaptați (fonetic, grafic, morfologic): *lider, miting, a agreea* etc.;

2) termeni în curs de adaptare (anglicisme și americanisme): *board, briefing, congressman/ congressmen, lobby, speaker/spicher, speech/spici, staff, summit, yankeu* etc.;

3) *xenisme*¹ („străinisme”): *cash, jogging, leadership, shadow* etc.

În această ordine de idei, Adriana Stoichițoiu-Ichim menționează că „deși în bibliografia românească referitoare la problematica în discuție se operează, de regulă, cu trei categorii de termeni (*împrumuturi propriu-zise; anglicisme și americanisme; xenisme*), realitatea lingvistică actuală nu permite, în opinia noastră, o delimitare precisă între *anglicisme/americanisme* (cuvinte în curs de asimilare) și *xenisme* (cuvinte neadaptate, numite și *barbarisme*², *cuvinte aloglote* sau *străinisme* ori, pur și simplu, *cuvinte străine*)” [5, p. 83].

În cele ce urmează ne propunem să analizăm fenomenul xenismelor în limba română actuală și impactul lor asupra sistemului limbii.

Conform DȘL, xenismul este „cuvânt neologic *recent*, preluat cu forma intactă a etimonului și neadaptat încă la sistemul limbii române, simțit de vorbitori ca aparținând unui sistem lexico-gramatical străin de limba română” [8, p. 574]. În definițiile oferite de DEX, NODEX, DOOM, MD, Marele Dicționar de neologisme, *xenismul* este conceput ca un străinism, cuvânt străin împrumutat de o limbă, fără a-l fi adaptat la propriul sistem, iar în opinia unor cercetători, xenismele sunt „împrumuturile care sunt păstrate intenționat cu forma și sensul din limbile împrumutătoare” [7, p. 10]. Alți cercetători includ în categoria xenismelor „numite și (cuvinte) aloglote, adică acele substantive³ străine simțite ca atare de vorbitori, deci simțite ca aparținând unui sistem lexico-gramatical străin de limba română, sentiment care se manifestă, atunci când cuvântul este folosit în scris prin individualizarea lui grafică” [6, p. 117].

Modalitățile de individualizare grafică a cuvintelor străine sunt:

– **scrierea cu caractere cursive**: „au acceptat transformarea unei tragedii în *comic-book*” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 7), „Nimic nu se compară cu un scriitor britanic, *right?!?*” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 10), „pelicula are toate ingredientele unei „povești psihanalitice” *cool*” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 11), „tipologia personajelor de tip *the keepers*” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 13), „pentru cei obișnuiți cu fina dezvoltare a corespondențelor dintre *spleen* și aglomerările urbane...” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 33), „... un roman care se termină prost și din care copiii vor învăța că nu e totul *glamour* ca în reviste sau ca la Hollywood și că nu toate poveștile au *happy-end*” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 40) etc.

¹ Termenul *xenism* în prezent este întâlnit frecvent în literatura de specialitate, fiind cercetat de mulți savanți în diverse lucrări de referință: Mioara Avram [4], Adriana Stoichițoiu-Ichim [5], Gabriela Pană-Dindelegan [6] ș.a.

² Vom remarca în acest sens că unii cercetători fac totuși o delimitare între conceptul de xenism și cel de barbarism. Barbarisme sunt „împrumuturile neadaptate normelor fonetice, grafice și morfologice ale limbii române – cele care nu s-au diferențiat prin nicio trăsătură semantică de sinonime ale lor din limba noastră” [7 p. 10].

³ Firește, e adevărat că, din punct de vedere morfologic, cea mai mare parte dintre xenisme aparțin clasei substantivului, însă pot fi întâlnite și împrumuturi neadaptate din clasa adjectivelor, adverbilor etc. Prin urmare, nu putem reduce xenismele doar la clasa substantivelor.

– **încadrarea în ghilimele:** „convingerea că e mai «cool» să citești în engleză” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 6), „Acum, zeci de tipi din toată lumea dau 1.000 de euro pentru un training intensiv («boot camp»)” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 12), „Acești adevărați guru ai vieții sentimentale, supranumiți «dating coach»” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 12) etc.

– **încadrarea în ghilimele și scrierea cu caractere cursive:** „Îmi amintesc cum, corectând versiunea franceză a unei cărți de aforisme pe care am scris-o, m-a sfătuit în mod hotărât să elimin anumite fragmente despre care credea că ar putea să-mi dăuneze pentru că erau, cum s-ar zice acum, «politically incorrect»” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 90) etc.

– **scrierea tuturor literelor sau a inițialelor de cuvinte cu majusculă:** AFC (Average Frustrted Chump), AMOG, acronim pentru bărbatul Alpha al grupului (Alpha-Male of the Group), PUA (Pichup Artist), LJBF („sindromul” Let’s just be friends) etc. (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 13).

– **legarea prin cratimă a desinențelor:** „*Mouse*-ul, altă invenție străveche, din anii 60” (Academia Cațavencu, nr. 5, 2-8 februarie 2011, p. 20), „Comparativ, *clubbing*-ul bucureștean era o lume nouă” (Dilema veche, nr. 363, 27 ianuarie-2 februarie 2011, p. 18), „Mama sau tata intra în cameră exact când era *feeling*-ul mai încins” (Dilemateca, februarie 2011, p. 78) etc.

Intruziunea cuvintelor menționate și a altor împrumuturi numeroase este susținută de mijloacele de comunicare în masă. Ele circulă nestingherit, atât în vorbirea curentă, cât și în scris, „în lipsa unui organism care să legifereze poziția vorbitorilor față de acestea, ca și statutul lor în limbă” [9, p. 1011]. Observăm, de asemenea, că forma împrumutului este păstrată neschimbată, pentru că acesta este considerat „un necesar tehnic, la modă ori de circulație internațională” [10, p. 9]. Dacă unele xenisme sunt individualizate totuși grafic (a se vedea exemplele supra), cititorul astfel recunoscând forma străină a cuvântului împrumutat, întâlnim frecvent și cazuri când cuvintele străine nu se deosebesc grafic prin nimic de cuvintele proprii limbii române: „un job bun” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 12), „are mare grijă ce-și comandă de la catering pentru pauza de prânz” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 12), „profesioniștii fac adevărate traininguri personalizate” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 12), „specialiștii în dating” (Adevărul, nr. 28, 10 februarie 2011, p. 13), „costul serviciilor de ticketing” (Adevărul, nr. 37, 23 februarie 2011, p. 16) etc. Prin urmare, anume aici apar dificultățile, căci știm că o caracteristică esențială a limbii române este caracterul ei fonetic, care înseamnă corespondență aproape perfectă între modul de scriere și de pronunțare a cuvintelor, spre deosebire de limba engleză, care are la bază principiul etimologic, cu mari diferențe între modul de scriere și de pronunțare a cuvintelor. Absența unor decizii academice ferme referitoare la statutul acestor împrumuturi în limbă provoacă multiple fluctuații de pronunțare și de ortografiere. Deși „simpla includere în dicționare nu garantează stabilitatea termenului și nu-i precizează statutul” [11, p. 237], aceasta, în fine, constituie un pas în adoptarea unei forme recomandate a acelor termeni ce cunosc mai multe variante de utilizare.

Deși „ca formații foarte recente, xenismele sunt lipsite, prin ele însele, de flexiune, neavând ca dat inerent un anumit tipar flexionar statornicit în limbă” [8, p. 574], observăm, din exemplele menționate, că asimilarea morfologică a xenismelor totuși are loc. În același context, atestăm că, din punct de vedere morfologic, cea mai mare parte a xenismelor aparține clasei substantivului. În consecință, „pentru majoritatea substantivelor comune de origine engleză, exprimarea categoriilor flexionare (de număr, caz și determinare) se organizează în funcție de genul atribuit împrumutului, exprimându-se prin mărci solidare de gen, număr, caz și, uneori, de articulare” [12, p. 12].

Sub aspectul genului, cea mai mare pondere revine în româna actuală criteriului formal – al desinenței. Astfel, majoritatea xenismelor care desemnează entități inanimate se încadrează în categoria genului neutru, cu pluralul în *-uri* sau *-e*: „... Președintele CJ Argeș Constantin Nicolescu (PSD) a fost arestat preventiv pentru luare de mită, ceea ce, ca de obicei, în cazul arestărilor de orice culoare politică, s-a lăsat cu atac de cord, *bypass-uri* și alte complicații medicale” (Academia Cațavencu, nr. 5, 2-8 februarie 2011, p. 24), „... e interesat doar de mașini rapide, *gadget-uri*, alcool, femei și nu pierde nicio ocazie să-i tragă un chef” (Academia Cațavencu, nr. 5, 2-8 februarie 2011, p. 24), „la sfârșitul mileniului și la începutul celui de pe urmă, *player-ele* mp3 se chinuiau din greu să convingă publicul” (Academia Cațavencu, nr. 5, 2-8 februarie 2011, p. 20) etc.

De asemenea, merită relevat și statutul semantico-funcțional al xenismelor-componente ale structurilor-tip de exprimare a nominației aproximative. Astfel, xenismele, îndeosebi cele substantivale, *volens-nolens*, devin „creații” inedite de redare a aproximației lingvare, tocmai prin capacitatea / abilitatea vorbitorului de a descoperi similitudini între cuvântul existent în limba română și xenismul propriu-zis, care, se pare, ar avea o mai mare relevanță și precizie în vederea denominării entității. Astfel, confruntând realitățile cunoscute cu cele vag sau parțial cunoscute, vorbitorul, prin analogie, denumeste diverse entități prin xenisme, dar utilizând structuri de tipul: *un fel de...*, *un soi de...*, *un tip de...*, *ceva în genul...* etc.: „M-am înghesuit și eu pe un colț de prici și totul a devenit un chef soldățesc, *pe-un soi de man's land*, într-o noapte în care niciuna dintre tabere n-are ordine de atac” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 68); „O asemenea poezie trăiește, în fapt, dintr-*un soi de zapping* mental proiectat într-un discurs destrămat” (Dilemateca, februarie 2011, p. 20), „În pofida acțiunii narative minime, romanul are *un fel de dublu happy end...*” (Contrafort, nr. 9-10, septembrie-octombrie 2010, p. 9); „...am organizat *ceva de genul fundraising-ului* american, dar «de tip rusesc» ...” (Jurnal de Chișinău, nr. 136, 12 iulie 2002, p. 10); „Veți recunoaște câteva lucrări care alcătuiesc *un fel de «must see»* al impresionismului românesc, peisaje venețiene sau «impresii» trecute pe pânză la Balcic...” (Academia Cațavencu, nr. 29, 22-28 iulie 2009, p. 22) etc.

Mulțimea de împrumuturi preluate din limba engleză privește și clasa adjectivelor, având drept consecință „o «subminare» a caracterului flexionar al limbii române prin (1) creșterea numărului adjectivelor invariabile și (2) ștergerea granițelor dintre părțile de vorbire” [22, p. 101]: „Un «prof *cool*» are, dacă nu blog, măcar un ID de mess (unul care nu știe să folosească computerul e clar «de pe altă planetă» ...” (Dilema veche, nr. 275,

21-27 mai, 2009, p. 10), „Site-urile *quality* de știri pierd venituri importante din publicitate din cauza site-urilor care agregă știri” (Dilema veche, nr. 275, 21-27 mai, 2009, p. 19), „Pe e-bay, unul dintre cele mai mari site-uri de licitație *online*...” (Dilemateca, nr. 55, decembrie 2010, p. 5); „Puteți învăța orice din cărți. Sau cel puțin asta vă promite industria de cărți *self-help*” (Dosar Dilema veche, nr. 363, 27 ianuarie-2 februarie 2011, p. II), „... strategiile de *marketing* pentru cărțile sale...” (Dilemateca, februarie 2011, p. 8) etc.

Concluzionând, vom remarca faptul că invazia cuvintelor străine, în special a anglicismelor, este un fenomen firesc, în mare, imposibil de evitat, dat fiind că nu există o limită la care împrumuturile se opresc, dar, evident, atât mass-media, cât și vorbitorii ar trebui să fie mai rezervați în utilizarea xenismelor, căci folosirea corectă, adecvată a limbii reprezintă cartea de vizită a oricărui vorbitor.

Referințe bibliografice

1. Alexandru Graur. *Introducere în lingvistică*. București, Editura Științifică, 1965.
2. Oana Badea. *Privire bibliografică asupra anglicismelor în limba română*. În: *Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice. Lingvistică*. 2009, nr. 1-2.
3. Sextil Pușcariu. *Limba română. I. Privire generală*. București, Editura Minerva, 1976.
4. Mioara Avram. *Anglicismele în limba română actuală*. București, Editura Academiei Române, 1997.
5. Adriana Stoichițoiu-Ichim. *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*. București, ALL Educațional, 2001.
6. Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*. În: *Limba română*, București, 1999, nr. 1-2.
7. Doina Marta Bejan. *Neologia în limba română contemporană*. Galați, 2010.
8. Angela Bidu-Vrânceanu *et alii. Dicționar de științe ale limbii*. București, Editura Nemira, 2001.
9. Nicoleta Petuhov. *Împrumuturile „recente” și statutul lor în limba română actuală*. În: *Strategii discursive, Vol. VIII, partea II, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugen Coșeriu”*, Chișinău, CEP USM, 2006.
10. Ștefania Isac. *Dezvoltarea competențelor comunicative vs. Anglicismele recente în limba română*. Chișinău, CEP USM, 2004.
11. Valeria Guțu-Romalo. *Corectitudine și greșeală*. București, Humanitas Educațional, 2000.
12. Adriana Stoichițoiu Ichim. *Observații privind pluralul anglicismelor (I)*. În: *Limba și literatura română*, 2006, nr. 1.

Universitatea de Stat „Al. Russo”
din Bălți

Stela Spînu

TERMINOLOGIA VASELOR DE CONSERVAT VINUL

Studiul de față este destinat cercetării terminologiei vaselor de conservat vinul. Descrierea se întemeiază, în principal, pe materialul faptic extras din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR. Bas.)*, dar și din alte surse (atlase, glosare, dicționare, texte dialectale). La analiza microsistemului terminologic am ținut cont de criteriul răspândirii geografice a lexemelor, de vechimea acestora și de aspectele semantico-onomasiologic și etimologic.

Termeni referitori la *cada* (pentru strugurii striviți)

Pentru desemnarea vasului mare din doage de lemn, cu cercuri de fier, înalt până la doi metri, întrebuințat pentru poama zdrobită, dar și pentru prepararea vinului au fost înregistrați termenii: *cadă, cean, puțină, butoi, poloboc, antal, ton, vană, bazin* etc. (ALRR. Bas., h. 260; ALRM sn., vol. I, h. 132, ALRM II, vol. I, h. 317; TD. Oltenia).

Cadă (< v. sl. *cadī*) este cea mai veche unitate lexicală din acest șir de termeni (*Au făcut în două cade chiselite, iară în a treia cadă mursală de miare...*[1; p. 168]), păstrată și în dialectul aromân (DER, p. 132). Alături de *bute*, acesta formează arii întinse în Moldova, Banat și Transilvania; în Muntenia notăm glosemul *puțină*:

tocăm p^uoâma/ sî împli căda (TD, III (I), p. 41, pct. 37); *prigătést^î butoâili/ căđili și-nșép^î a culézi p^uoâma* (TD, III (I), p. 63, pct. 43); *ș-o_u puném în căz* (TD, III (I), p. 93).

În graiurile modovenești, *cadă* este concurat de *cean*, termen tehnic, preluat din limba rusă (< *чан* „cadă”), înregistrat, în special, în graiurile periferice și izolate, extinzându-se și asupra zonei graiurilor centrale (*čan* – pct. 22, 26, 69, 75, 80, 83, 99, 101, 106, 112, 117, 119-122, 127, 131-133, 137, 142, 146, 148, 150, 152, 154, 157, 158, 160, 162-164, 166-169, 173, 175, 177, 179, 184, 189, 194, 197, 200, 202, 204, 205, 213, 218, 224, 226-228, 233-235, 236).

Putină (var. fon.: *pútini* – pct. 19, 22, 34, 48, 98, 225, 229) este un cuvânt vechi în română. Drept argument ne poate servi conservarea acestuia în dialectele aromân (*butin*), meglenoromân (*butin, puțină*) [DER, p. 649], dar și înregistrarea glosemului în documentele vechi slavo-române, datate cu 1374-1600 [3, p. 197]. Termenul vizat este moștenit din lat. *putina* „sticlă împletită cu lozie” și formează, în prezent, câteva arii semantice înrudite în graiurile moldovenești: 1. „vas făcut din doage, în care se strânge laptele de oaie pentru brânză”; 2. „vas făcut din doage, în care se mulg oile”; 3. „căldare”. Prin extindere de sens, *puțină* desemnează realia *vas din doage, la gură mai strâmt decât la fund (pentru strugurii striviți)* (DD, IV, p. 32).

Din românescul *putină* provin sb. *putunja*, ceh. *putina*, rut. *putyno*, *putna*, pol. *putnia*, *putzra*, mag. *putina*, *putton* (DER, p. 649).

În graiurile oltenești, termenul *putină* desemnează și „vasul în care se culeg strugurii” (NALR. Olt., IV, h. 680).

În s. Slatina, reg. Transcarpatică, vasul întrebuițat pentru poama zdrobită și prepararea vinului este numit *butóĵ*, *bútĵe*. În reg. Cernăuți (pct. 6, 8, 14), pentru aceeași realie, a fost semnalat termenul *poloboc* (< bg. *polobok*, cf. rus. *polubočca* „jumătate de poloboc”).

În Oltenia, Dobrogea, semnalăm o specializare a termenilor *butoi* și *putină*. Astfel vinul este pus în *butoi*, iar tescovina – în *putină*.

avem o robicuare ... de zdrobi strúguri...îĵ băgă la teásc... scóátem vínu/ íl băgăm la butóáĵe/ iar tescovína ... la pútină (TD. Oltenia, p. 86); *...dăci n-are vin íl calc ím butóĵ* (TD. Dobr., p. 193).

Termeni pentru *butoi*

Pentru denumirea vasului cu două funduri și cu o capacitate de vreo 200-300 litri, în care se păstrează vinul, am notat termenii *poloboc*, *butoi*, *barel*, *ton*, *bocică* ș. a. (ALRR. Bas., h. 259; NALR. Munt. și Dobr., III, h. 374; ALRR. Maramureș, II, h. 487; NALR. Olt., III, h. 489, TD. Oltenia).

Poloboc (< bg. *polobok*; cf. ucr. *polubočok*, rus. *polubočka* – DLRM, p. 639) este un cuvânt vechi, de uz general, specific graiurilor moldovenești. Drept argument al vechimii termenului ne servește atestarea acestuia în opera lui Ion Neculce (*Deci împăratul au poruncit la moldoveni să le care apă cu ploște, cu fedeleșe, cu poloboace, cu ce ar pute...* [6, p. 225]) și în vechiul studiu al lui Frederic Damé *Încercare de terminologie poporană*, datat cu anul 1898.

Prezintă interes evoluția semantică a cuvântului. Inițial *poloboc* denumea vasul folosit pentru păstrarea lichidelor, a murăturilor etc., apoi, prin extensiune semantică, și vasul în care se păstra vinul. În prezent, acest termen are o circulație largă în graiurile moldovenești (aria ALRR. Bas. – pct. 7, 10, 12, 15, 18, 23, 30, 71, 75, 78, 79, 84-86, 90, 91, 93-96, 100, 111, 117, 118, 121, 123, 125, 126, 128, 129, 138-140, 147, 151, 153, 155, 156, 160, 163, 173, 175, 178, 183, 184, 186-189, 199, 206, 214, 216, 220, 222-224, 227, 228, 236), extinzându-se în Muntenia (*boloboc* – DER, p. 619) și Dobrogea (*polobóc*). Pentru același vas, dar de o dimensiune mai mică, am notat forma diminutivală *poloboșel* (< *poloboc* + suf. diminutival -el).

dac-l-aĵ pitroșít/ ál puĵ ínr-un polobóc curát (TD, I (II), p. 37); *polobócu curát treb sí șĵĵi upărít...* (TD, I (II), p. 37); *...sí fac polobócu bun* (TD, I (I), p. 238, pct. 153); *am pus-^o ínr-un polobóc curát* (TD III (I), p. 92, pct. 70).

Termenul *butoi* (derivat de la *bute* + suf. -oi) este dominant în Muntenia, Dobrogea, Oltenia și în estul Maramureșului. În aria ALRR. Bas. este notat, în principal, în zona de nord-vest și în cea de sud-vest. Termenul vizat reprezintă un cuvânt vechi în română, datat cu anul 1596 [3, p. 29]. În graiurile moldovenești *butoi* pare a fi mai recent decât *poloboc*, drept argument servindu-ne și afirmațiile informatorilor: „spun úni, nu dimúlt úo ĵĵít ásta vórbĵ *butoi*; *polobóc* spuneau mai înainte”.

vînu-l pînem la butóĭ (TD. Oltenia); *o culéž/ strîmș/ în carđînș/ o duș acási/ o fărîn*
într-un butóĭ (TD, I (II), p. 36); *turnám žínu-n but ʰoáĭ* (TD, III (I), p. 41, pct. 37).

În graiurile teritoriale, termenul *butoi* este înregistrat și în expresia frazeologică *vorbește ca din butoi* „vorbește cu glas înfundat, lipsit de sonoritate”.

Deși aria cea mai întinsă în graiurile moldovenești din stînga Prutului aparține termenului *poloboc*, în unele localități din aria cercetată (pct. 8, 26, 105, 129, 144, 161, 162, 169, 174, 176, 179, 217, 219, 221) este înregistrată coexistența lexemelor *butoi* și *poloboc*, ceea ce servește ca argument că unul din termeni (*butoi*) ar fi mai recent, iar altul (*poloboc*) – mai vechi.

Termenul *bute* circulă în Oltenia, Banat, Crișana, Transilvania, Maramureș (ALR, II, sn, h. 245; NALR. Olt., h. 489). În Transilvania *bute*, pe alocuri, este concurat de *butoi*, fiind subliniat faptul că „butea e mai mare”. Cuvântul analizat a fost înregistrat în documentele vechi slavo-române din 1550 [3, p. 29] pentru realia *butoi mare de 100-150 de vedre*. Cităm și din opera lui Ion Neculce *O bute de vin am neguțat și n-am bani să o plătescu...* [6, p. 71].

Cercetătorul H. Mihăescu, referindu-se la etimologia cuvântului *bute*, afirmă că acesta nu a luat naștere în chip nemijlocit din βουττις, ci s-a dezvoltat din latinul *buttis*, care a lăsat în urmă numeroase forme romanice cu înțelesul de „vas, bute, puțină” [5, p. 54]. În albaneză s-a păstrat în formele *but*, *bute* „putină, poloboc”. Deoarece în Grecia veche poloboacele și putinele de lemn erau necunoscute, se presupune că atât cuvântul latinesc, cât și cel grecesc au venit de undeva din Alpi, din domeniul lingvistic galo-iliric. Latinescul *buttis*, susține T. Teaha, are descendenți, cu același sens, în toate celelalte limbi romanice: it. *botte*, sard. *botto*, v. fr. *bout*, prov. *buto*, cat., sp., pg. *bote* [8, p. 170].

Drept argument al vechimii cuvântului *bute* ne poate servi fixarea acestuia în dialectele aromân (*bute*) și meglenoromân (*buti*).

Baler (var. fon.: *barîl* – pct. 48; *barél* – pct. 132, 134, 135, 137, 143, 145, 148, 149, 152, 154, 157, 164) este un împrumut direct din graiurile ucrainești, pătruns în română în urma unui strâns contact dintre români și ucraineni (< ucr. *barilo*). În reg. Zaporojie și Ismail, termenul *baler* coexistă cu vechiul termen *poloboc*.

Izoglosele formațiilor diminutivale *butoiaș* (< *butoi* + suf. diminutival -aș), *baleraș* (< *baler* + suf. dim. -aș) creează arii mici, nesemnificative în dacoromână pentru realia vizată: *butoiaș* în s. Coștangalia (rl. Cantemir), *butoieș* în localitățile Larga, Caraușenii Vechi (rl. Briceni), *balerăș* în satele Gradiște (rl. Cimișlia) și Abaclia (rl. Basarabeasca).

Cuvântul vechi *balercă* (var. fon.: *balérci* – pct. 6, 14, 40-42, 46, 51, 58, 64-68, 70, 73, 74, 76, 80-83, 88, 92, 97, 99, 102, 106, 113, 119, 146, 213, 230) < rut., rus. *barylka* și derivatul diminutival *balercuță* (*balercúfi* – 35, 39, 53-56, 60, 61, 63, 69, 103, 108, 109, 114-116, 122, 127), notați și în Moldova de peste Prut și Bucovina (DLR, I, p. 190), desemnează „butoiașul”.

aiș tre-balérs di prigătít... (TD, III (I), p. 69, pct. 50); *căutám ʰo balérci bîmî* (TD, III (I), p. 183, pct. 147).

Izolată, în localitățile Moșeni (rl. Rîșcani), Cobani (rl. Glodeni) și Sărata Veche (rl. Fălești) notăm coexistența termenilor *balercă* și *butoi*.

Ton (pct. 1-4) este un cuvânt impropriu realiei date, fiind notat izolat în Moldova și în nordul Maramureșului.

Prezintă interes originea acestui cuvânt. După opinia lui G. Giuglea, înțelesul primordial al lexemului *ton* a fost înregistrat în graiurile din Săcele, unde înseamnă „butoi”. Pentru formele romanice corespunzătoare (fr. *tonne*, it. *tonnello*) se dă ca prototip lat. *tūnna*. Cercetătorul atenționează că forma românească trebuie derivată din *tonna* pentru că altfel ar trebui să avem *tună*. A existat în latina vulgară forma *tonna* și e indiferent pentru noi dacă e un împrumut celtic, după cum spune lingvistul german Körtling. Lingvistul român G. Giuglea susține că dicționarele limbii române dau alte înțelesuri, care posibil derivă tot din acesta [4, p. 39].

Izolată, în zona graiurilor moldovenești, pentru denumirea vasului cu două funduri și cu o capacitate de vreo 200-300 litri, notăm variantele lexicale, preluate din graiurile est-slave *bocionoc* < ucr. *бочонок* „butoiaș” (în satele Sirova, Alexandrovka (reg. Nikolaev), Novoukrainka (Kirovograd), *bocică* < ucr., rus. *бочка* „butoi” (în localitățile Bolșaiia Serbulovka (Nikolaev), Voloșkoe) și *sacală* < tc. *saka* „saca” (în Vorniceni (Strășeni)).

În sudul Olteniei, pentru noțiunea butoi notăm regionalismul *acov* (< scr. *akov*).

Termeni pentru vrană la butoi

Pentru noțiunea vrană la butoi în dacoromână circulă unitățile lexicale *vrană*, *cep*, *dop*, (*a*)*stapuș*, *stupătoare*, *șpunt*, *preduf*, *acov*, *canea* (ALRR. Bas, III, MN, Pl. 31; NALR. Olt., h. 683; ALRR. Maramureș, II, h. 312; NALR. Mold. și Bucovina, II, h. 770; ALRR. Munt., Dobr., II, h. 224; DLR, I, p. 389).

Aria cea mai largă de circulație în graiurile moldovenești o formează termenul *vrană* (< sl. *vrana*; cf. bg. *vrană*, sb. *vranja*, pol. *wrona* – DER, p. 844), care suferă modificări la nivel fonetic, în urma închiderii vocalei finale *ă* (var. fon.: *vrâni* – pct. 35, 37, 38, 40, 42, 43, 45-47, 50, 51, 53-56, 58, 62, 64-68, 70, 71, 73, 76-79, 84-91, 93-95, 100, 102-105, 107-112, 114-116, 121, 122, 125-134, 138-142, 144-148, 151, 156, 158-164, 166-171, 173-180, 182-189, 193-200, 202-207, 209, 211-213, 215, 219, 221-223, 227, 228, 236; *vrână* – Slobozia Mare, Vulcănești), fenomen fonetic particular graiurilor de tip nordic.

Pe alocuri, *vrană* este concurat de alți termeni, cu arii reduse de circulație în graiuri: *dop*, *bórti* (s. Criva, s. Lipcani, raionul Briceni, s. Costești, raionul Rîșcani), *râni* (etimologie populară); *dop*, *cep* (consecință a asocierii prin contiguitate – s. Grimăncăuți, raionul Briceni). În reg. Transcarpatică, prin asociere, e notat cuvântul de întrebuițare generală *gaură* (var. fon.: *găuri* – Dibrova (pct. 1, 4; *găuură* – pct. 2, *găurî* – pct. 3), iar în reg. Cernăuți (pct. 6, 8, 10, 13) – glosemul *bortă*.

pi urmă-i-dăm si curgî cât p^uoati si scurgî pin șep (TD, III(I), p. 41, pct. 37).

În Oltenia circulă unitățile lexicale *vrană*, *dușnic* (< scr. *dušnik*) și *produf* (var. fon. *preduf*) < v. sl. *produhŭ*. Dicționarele mai vechi îl înregistrează pe *produf* și cu valoarea semantică „gaură mică, făcută lângă vrana unui butoi pentru aerisire sau pentru evacuarea gazelor în timpul fermentării vinului. Prin extindere de sens, *produf* desemnează și realia *vrană la butoi*.

În graiurile munteneste, pentru noțiunea vrană la butoi, e înregistrat termenul *canea* (< ngr. *kanella*) [7, p. 197].

Variantele fonetice *stupuş* (< (a)astupa + suf. diminutival -uş), *astupuş* „dop” sunt vechi regionalisme, care apar sporadic în Moldova, Bucovina, Maramureş, fiind atestate şi în aromână cu sensul „cep la butoi”.

Termeni pentru (butoiul) sună a dogit

În graiurile moldoveneşti, pentru realia analizată, au fost înregistrate expresiile (*sună a) săc*, ~ *deşért*, ~ *boştír*; ~ *râsíkít*, ~ *hârb*, ~ „odorožít, ~ *farmát*, (*cínt-a*) *spart*, (*sună maî*) *supţîri*, *draŋcanéşti*, (*sună a*) *corožít*, ~ *duágî* etc. (DD, II, p. 23).

Aria cea mai largă de circulaţie o formează expresia (butoiul) *sună a deşert* (var. fon.: *dişárt* – pct. 32, 58, 70, 79, 105, 162, 167, 198, 201, 209). Cuvântul *deşert* (< lat. *děšertus*) este păstrat în aromână (*dişertat*), meglenoromână (*dişort*) şi istroromână (*deşort*) (DER, p. 287).

Referindu-ne la aspectul fonetic al acestuia, constatăm evoluţia medialei *e* la *ă* în urma pronunţiei dure a consoanei *ş*, specifică tuturor graiurilor dacoromâne, cu excepţia celor munteneşti: *deşert* < *dişárt*.

Termenul *drăncăneşte* (var. fon.: *draŋcănéşti* – pct. 8, 65) este derivat de la vechea interjecţie *drâng*, păstrată şi în aromână *sdring* (DER, p. 302). În prezent, creaţia expresivă *drăncăneşte* formează arii izolate în graiurile moldoveneşti (s. Ropcea, regiunea Cernăuţi şi s. Pârliţa, rl. Făleşti).

Varianta lexicală *dărdăieşte* (var. fon.: *dîrîjéşti*¹ – pct. 98, 118, 210) este veche în limbă, fiind păstrată în aromână (*dărdărire* „a pălăvrăgi”) şi meglenoromână (*dărdăreş* „taifas”) (DER, p. 293). Glosemul analizat reprezintă o creaţie expresivă în limbă.

Expresiile *sună a boştir* (pct. 29, 31, 33, 36, 183) şi *sună a risipit* (var. fon.: *súnî a rîsíkít* – pct. 71, 150, 160, 173) formează arii izolate în graiurile moldoveneşti.

În medii aloglote înregistrăm vechea expresie *sună a hârb* (pct. 75, 146, 226, 229). Cuvântul *hârb* „ciob” (< sl., cf. *hărb*) este vechi în limbă (ca argument servindu-ne atestarea acestuia în aromână *hrub* şi meglenoromână *ărb*, *herb* – DER, p. 398), cunoscând o arie largă de circulaţie în Moldova, Banat şi Transilvania încă de pe timpuri îndepărtate. Drept exemple ne pot servi următoarele fragmente de text:

Şi-i zdrobi ca neşte hârburi (Dosoŋtei). *Luo lui un hârbu pentru ca să-şi rază puroile* (Biblia).

În Moldova istorică circula derivatul *hârbuit* „cioplit, spart”: *Scoice tăioase, hârbuite...* (Dosoŋtei) [2, p. 148].

În expresia *sună a hodorogit* (var. fon.: *súnî a ŋodorožít* – s. Dikovka, reg. Kirovograd), cuvântul *hodorogit* este un derivat de la interjecţia *hodoronc* şi reprezintă o creaţie expresivă.

Izolat înregistrăm expresiile: *sună a fărâmat* (var. fon.: *súnî a fărâmát* – pct. 15, 18, 142), *sună a spart* (var. fon.: *súnî a spart* – pct. 1, 4), *sună a doagă* (var. fon.: *súnî a duágî* – pct. 16).

Numeroasele variante înregistrate pentru realia (butoiul) *sună a dogit* au valoare expresivă şi sunt vechi în limbă.

Termeni pentru *putină*

Pentru denumirea vasului cu două funduri, cu o capacitate de vreo 100-300 litri, în care se păstrează vinul, atlasele lingvistice înregistrează termenii *poloboc*, *putină*, *cadă*, *butoi*, *barel*, *tonă*, *bocă* ș. a. (ALRR. Bas., h. 258-259; ALRR. Maramureș, h. 331, h. 487; ALR.sn., II, h. 190, NALR. Munt. și Dobr., III, h. 374; TD. Oltenia).

Ariile cele mai întinse în graiurile moldovenești îi aparțin termenului de uz general *poloboc* (pct. 6,8, 10-20, 22-24, 32, 33, 36, 37, 40, 43-46, 50, 51, 53-55, 58, 59, 61-64, 66-70, 73, 74, 76-86, 89-91, 93-100, 105, 106, 111, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 126, 130, 138, 155, 160, 176, 177, 183, 187, 189, 196, 199, 206, 223, 236), care este concurat în zona graiurilor centrale și din sud-vestul Republicii Moldova de variantele lexicale *putină* (var. fon.: *pútini* – pct. 21, 25, 26, 31, 34, 35, 39, 48, 56, 75, 87, 88, 92, 101, 112, 113, 118, 120, 128, 129, 132, 136, 137, 139, 142, 143, 146, 147, 149, 150, 153, 156-158, 164, 169, 173, 174, 186, 201, 202, 205, 209, 210, 216, 217, 219-222, 224-226, 228-235) și de vocabula *cadă*, notată în special în sud-vestul Basarabiei (var. fon.: *cádi* – pct. 30, 42, 47, 60, 71, 102, 122, 127, 133, 135, 140, 141, 145, 148, 151, 152, 161, 163, 175, 179, 188, 195, 204, 207, 212, 213, 215). Termenii notați, prin asociere de formă, desemnează și „vasul mare din doage, întrebuițat pentru poama zdrobită și prepararea vinului” (ALRR. Bas., h. 260; TD. Oltenia).

Pentru realia *putină*, termenii *butoi* (*butóĭ* – s. Zăbriceni, raionul Edineț; s. Pelinei, raionul Cahul), *baler* (*balér* – Puținței (Orhei), Gura Galbenei (Cimișlia), Batir (Căinari), Abaclia (Basarabeasca), Lărguța (Cantemir), Taraclia de Salcie (Cahul) și *balercă* (var. fon.: *balérci* – s. Bumbăta, raionul Ungheni) formează arii restrânse în graiurile moldovenești.

...*éu sî vă spun/ cum gătım barélili di žin și polob^uoášili* (TD, I (II), p. 231, pct. 146).

Termeni pentru *balercuță*

Pentru noțiunea *butoi* mai mic au fost înregistrate o serie de derivate diminutive, ca *balercuță* (var. fon.: *balercúți* – pct. 9, 11, 19, 22, 35, 36, 38, 41, 45, 46, 51, 53-56, 58-67, 69, 70, 73, 74, 77, 79-84, 87, 90, 92, 97, 99, 111, 113-123, 125-131, 135, 137, 148, 152, 155, 160, 161, 170, 173-177, 179, 180, 182-187, 189, 193, 195, 198-202, 205, 223, 227, 230, 232; *balercúța* – pct. 124; *barelcúți* – pct. 132, 137, 145, 154, 157, 159, 163, 164), *polobocel* (var. fon.: *polobočél* – Țețina (Cernăuți), Horbova (Herța), *polobošél* – Tuzla (Tatarbunar); *bolobošél* – Moldovanovka (Krasnodar) și *butoiaș* (var. fon.: *butojés* – Clocușna (Ocnița) – ALRR. Bas., II, MN, Pl. 2. În graiurile teritoriale, utilizarea frecventă a derivatelor diminutive este proprie, în special, limbajului afectiv.

În mai multe localități din împrejurimile Odesei, izolat, la Briceni a fost notată coexistența a doi termeni:

- *polobocel* și *balercă* (var. fon.: *polobočél*, *balérci* – Kazațkoe (Odesa);
- *balercuță* și *putinică* (var. fon.: *barelcúți*, *putinici* – Lipcani (Briceni);
- *botă* și *balercă* (var. fon.: *bótí*, *balérci* – Kamâșovka (Ismail).

Tabelul 1

**Corelația dintre denumirile microsistemului terminologic vase de conservat vinul și
frecvența opozițiilor după numărul de puncte anchetate**

Termeni pentru „cadă”	Termeni pentru „butoi”	Termeni pentru „putină”	Punctele anchetate	Frecvența
1	2	3	4	5
butie	ton	ton	pct. 2	1
ton	ton	ton	pct. 3	1
–	ton	ton	pct. 3	1
–	butoi	butoi	pct. 5	1
poloboc	balercă	poloboc	pct. 6	1
–	poloboc	butoi	pct. 7	1
poloboc	butoi, poloboc	poloboc	pct. 8	1
poloboc	poloboc	poloboc	pct. 18	1
poloboc, cadă	balercă	poloboc	pct. 14	1
cadă	butoi	butoi	pct. 9, 27, 28, 180, 182	5
cadă	butoi	poloboc	pct. 11, 17, 24, 37, 44, 45, 62, 77	8
cadă	butoi, poloboc	poloboc	pct. 105, 176	2
cadă	butoi, poloboc	putină	pct. 129, 219, 221	3
cadă	butoi poloboc	cadă	pct. 160	1
cadă	butoi	putină	pct. 21	1
cadă	poloboc	poloboc	pct. 23, 78, 79, 84, 85, 86, 91, 93, 95, 96, 123, 125, 126, 138, 155, 187, 199	17
cadă	poloboc	putină	pct. 118, 128, 139, 156, 186, 214, 216, 220, 222	9
cadă	polobocel	putină	pct. 136	1
cadă	polobocel	butoi	pct. 211	1
cadă	poloboc	cadă	pct. 30, 71, 140, 188	4
cadă	polobocel	cadă	pct. 141	1
cadă	balercă	cadă	pct. 42, 102, 135, 145	4
cadă	butoi	cadă	pct. 47, 195	2
cadă	butoi	barel	pct. 159, 198	2
cadă	butoi	butoi, poloboc	pct. 38	1
cadă	butoiaș	poloboc	pct. 196	1
cadă	butoiaș	putină	pct. 25	1
cadă	balercă	poloboc	pct. 40, 43, 46, 51, 58, 64, 66-68, 70, 73, 74, 76, 81, 82, 97	16
cadă	balercă	poloboc, putină	pct. 65	1
cadă	balercă	butoi	pct. 41	1
cadă	balercă, butoi	poloboc	pct. 43, 59	2
cadă	balercă, sacală	poloboc	pct. 130	1

cadă	baleraș	butoi	pct. 170	1
cadă	baleraș	poloboc, baler	pct. 110	1
cadă	baleraș	baler	pct. 185, 193	2
cadă	balercuță	putină	pct. 39	1
cadă	balercuță	poloboc	pct. 53-55, 61, 63	5
cadă	balercuță	cadă	pct. 60, 108	2
cadă	balercuță	cadă, cădușcă	pct. 114, 116	2
cadă	balercuță	baler	pct. 109	1
cadă	balercuță	balercă, dejă	pct. 103	1
cadă	balercă	putină	pct. 88, 113, 143, 149	4
cadă	baler	bacionoc	pct. 134	1
cadă	botă	cadă	pct. 215	1
cadă, cean	barel	cadă	pct. 148, 152	2
cadă, cean	butoi	putină	pct. 218	1
cadă, cean	balercuță	cadă	pct. 127	1
cean	butoi	cadă, putină	pct. 197	1
cean	butoi, poloboc	putină	pct. 26, 169	2
cean	butoi, poloboc	cean	pct. 179	1
cean	butoi, poloboc	baler	pct. 162	1
cean	barel	barel	pct. 154	1
cean	baler	putină	pct. 120, 132, 146, 157, 158, 164, 167, 168, 233, 234	5
cean	baler	cadușcă	pct. 200	1
cean	baleraș	putină	pct. 142	1
cean	balercă	poloboc	pct. 80, 83, 106, 119	4
cean	balercă	cadă	pct. 213	1
cean	balercuță	poloboc	pct. 69	1
cean	balercuță	cadă	pct. 122	1
cean	poloboc	poloboc	pct. 117, 121, 160, 178, 189, 223, 236	7
cean	poloboc	găleată	pct. 184	1
cean	poloboc	cadă	pct. 163, 175	2
cean	poloboc	putină	pct. 75, 166, 173, 224, 227, 228	6
cean	poloboc, balercă	cadă	pct. 133	1
cean	poloboc, baler	putină	pct. 137, 150	2
cean	poloboc, baler, butoi	poloboc	pct. 177	1
cean	polobocel	balercă	pct. 131, 194	2
cean	balercă	putină	pct. 101, 226	2
cean	bocică, baril	putină	pct. 235	1
vană	poloboc	poloboc	pct. 10	1
–	poloboc	poloboc	pct. 12, 15, 90, 94, 100, 111, 183	7
–	butoi	poloboc	pct. 13, 20, 33	3

Prin urmare, pentru realia vas mare din doage de lemn, cu cercuri de fier, înalt până la doi metri, cu gura de două ori mai largă decât fundul, întrebuințat pentru poama zdrobită și prepararea vinului predominant, prin frecvență, termenul *cadă*; pentru noțiunea vas cu două funduri și cu o capacitate de vreo 200-300 litri, în care se păstrează vinul înregistrăm variantele lexicale *butoi*, *poloboc*; pentru vasul cu două funduri și cu o capacitate de vreo 100-200 litri, în care se păstrează vinul notăm termenii *putină*, *poloboc*.

Analizând frecvența termenilor care desemnează în graiurile din stânga Prutului obiectele *cadă*, *butoi* și *putină*, constatăm în mai multe puncte anchetate utilizarea aceluiași termen pentru două sau trei realii, în baza unor asocieri. Drept exemple ne pot servi unitățile lexicale *ton*, *poloboc*, *butoi*, *barel*, *cean*. Înregistrarea aceluiași termen pentru realii înrudite are loc, în special, în cazul noțiunilor *butoi* și *putină*.

În funcție de mărimea obiectelor, notăm derivatele *polobocel*, *butoiaș*, *balercuță* etc.

Cea mai largă arie de circulație în masivul dacoromân aparține termenilor *butoi*, *poloboc* și *cadă*. În ariile laterale și cele izolate atestăm, de regulă, împrumuturi lexicale din ucraineană sau rusă: *cean*, *vană* etc.

În baza studiului comparativ al termenilor excerptați din atlase lingvistice și texte dialectale constatăm denumiri vechi și mai puțin variate pentru obiectele vizate, ceea ce constituie o dovadă a vechimii acestor realii în dacoromână.

Referințe bibliografice

1. Costin M. *Opere*, Chișinău, 1989.
2. Costinescu M., Georgescu M., Zgardan F. *Dicționarul limbii române literare vechi*, București, 1987.
3. *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374-1600)*. Redactor responsabil Gh. Bolocan, București, 1981.
4. Giuglea G. *Cuvinte românești și romanice*, București, 1983.
5. Mihăescu H. *Influența grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, București, 1966.
6. Neculce Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Fiile de cronici*, Chișinău, 1983.
7. T. Teaha. *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, 2005.
8. *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984.

Surse bibliografice

- ALR.sn.* Petrovici, E. *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a, serie nouă/
Redactor principal: Pătruț, I., București, 1956-1972. Vol. I-VII.
- ALRR. Bas.* *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei*,

- Transnistria*, Chișinău, vol. II de Pavel, V., 1998.
- NALRR. Munt. Dobr.* *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* de Teaha, T.; Conțiu, Mihai; Ionică, Ion; Lăzărescu, Paul, București, 1996-1997, Vol. I-II.
- ALRR. Mar.* *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, vol. II de Neiescu, P.; Rusu, Gr.; Stan, I. Cluj, 1971.
- DER* *Dicționarul etimologic al limbii române* de A. Ciorănescu, București, 2005.
- NALR. Olt.* *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*. Vol. IV de Teaha, T.; Ionică, I.; Rusu, V., Cluj, 1980.
- TD* *Texte dialectale*. Sub redacția lui Udler, R., Chișinău, vol. I, 1971; vol. II, 1981; vol. III, 1987.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Tatiana Mîrza

**STRUCTURI SINTACTICE SEGMENTATE
ÎN UNELE OPERE ARTISTICE***

Modul de construire a frazelor trebuie să corespundă necesităților de redare sugestivă a conținutului operei literare, mai mult decât oricare alt aspect al stilului. Scriitorul alege din varietatea tipurilor de frază pe cele mai compatibile cu scopurile sale estetice. El pledează pentru câteva tipuri structurale distincte care materializează individualitatea expresiei sale literare ajutându-l să-și creeze un stil propriu în cadrul literaturii artistice. Astfel, modul de alcătuire a frazei reflectă personalitatea și concepția artistică a scriitorului.

Cercetările asupra stilului lui Barbu Delavrancea impun în primul rând necesitatea de a analiza tehnica artistică a scriitorului care, prin originalitatea sa, a atras atenția cercetătorilor, fiind considerată ca una dintre cele mai însemnate particularități ale măiestriei sale scriitoricești. Observațiile acestora sunt însă variate și contradictorii.

B. Delavrancea, preocupat de felul de construire a frazei, vedea în folosirea unor construcții cât mai variate o condiție esențială a stilului capabil de a reda expresiv fondul de idei. O scriere de valoare nu se poate realiza, în concepția lui Delavrancea, decât impunându-ți o mare rigoare a scrisului, ca una din cheile succesului spre o limpede și profundă exprimare a gândurilor, a ideilor. În 1913, el recomandă într-o scrisoare unei tinere scriitoare: „Să scrii mai limpede, mai deslușit și mai concentrat. E o mare influență a scrisului asupra gândirii... Scriind mai ordonat, parcă ordinea în scris se revarsă asupra voinței, o disciplinează și îi dă forma cuvenită...” [1, p. 205] Arareori scriitorul se confesează însă asupra laboratorului intim de creație. Deși n-a lăsat posterității nici o carte de teorie literară, Delavrancea se manifestă sporadic ca un adevărat teoretician. Chiar solicitat, el preferă să dea sfaturi de ordin general ori să-și exprime puncte de vedere generale și mai puțin aplicat asupra unor chestiuni fundamentale pentru arta scrisului său. În acest sens, el îi scria lui A. Lupu-Antonescu într-o scrisoare din 1885: „Stilul trebuie să varieze cât se va putea mai mult, după situații; să varieze: a) ca noțiuni; b) ca frază; c) ca muzică” [idem, p. 206]. Indeciziile estetice ale lui Delavrancea încep să se elimine prin a imprima celor mai valoroase nuvele și povestiri ale sale linia dominantă a realismului critic, cu o bună tehnică a portretului (*Hagi-Tudose, Paraziții*).

Structura frazei lui Delavrancea este o problemă complexă, în funcție de o serie de coordonate, obiective și subiective, a căror determinare ne va permite să stabilim

* Ne vom referi, în special, la opera lui B. Delavrancea.

contribuția scriitorului la dezvoltarea frazei artistice românești.

Una din cele mai evidente particularități ale stilului lui Delavrancea este folosirea frecventă a frazelor segmentate, acestea constând din fraze simple, alcătuite prin coordonare sau juxtapunere, din propoziții scurte, independente ca structură sintactică [2, p. 206]:

Întuneric beznă. Plouă. Mă întorsei la perete. Închisei ochii.” (O. A., p. 354)

Trece drumul. În praful de pe uliță se văd urmele pașilor ei mărunți. Își dau mâna. Se uită unul la altul. Tac. Privirile lor s-aprind de bucurie. (D.V., p. 186)

Aceste propoziții sunt formate de obicei din principalele părți sintactice, subiectul și predicatul, însă uneori se reduc, eliptic, chiar la un singur cuvânt. Ele apar în grupuri mai mici sau mai dezvoltate, despărțite în interior prin punct, punct și virgulă sau virgulă. La realizarea efectelor stilistice contribuie în mare măsură și structura eliptică sau segmentată a propozițiilor.

În această categorie se încadrează, în primul rând, propoziții juxtapuse care înfățișează, în narație, acțiuni dinamice, întâmplări surprinzătoare, emoții puternice:

Ușa de la odaie se deschide. Irinel apără în prag. (O. A., p. 358)

Tresării. Îmi tâcăia inima. (S., p. 117)

Mă oprii cu mâna pe clanță. Nimic. Desigur visase cineva. (S., p. 128)

La un moment dat cuvintele devin de prisos. Construcția elementară a frazei dă narațiunii sobrietate și reticență. Prin câteva fraze scurte scriitorul relatează sec faptele:

Ne suirăm în căruță. Căii sorbeau depărtarea gonind; iarba se uscăse; un nor de praf ne învăluia... Căii plesniră. Căruța se sfărâmă. Pe noi ne azvârlă unul peste altul. (D.V., 187)

Laconismul mărește însă valoarea emoțională a expresiei. Aceste construcții apar mai ales în scene tragice atunci când este nevoie de a exprima cât mai natural un puternic stres psihologic. Un exemplu este deznodământul povestirii „Răzmirița”: turcii ucid o tânără fată, dar se îndură să plece la rugămințile iubitului ei.

Îl iertară. Întoarseră caii. O tuliră ca vântul. (S., p. 57)

Două trei propoziții scurte, independente, juxtapuse pot simplifica mult narațiunea. Aceasta este metoda preferată a scriitorului B. Delavrancea, de a simplifica lucrurile. El schițează sumar câteva fapte, neavând intenția unei prezentări ample. Iată de ce găsim deseori astfel de construcții acolo unde se relatează în câteva cuvinte acțiuni ce au avut loc într-un interval de timp foarte mare.

La bătrânețe găitănăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia. Vându tot. (S., p. 77)

Expresivitatea acestor construcții se datorează nu în ultimul rând și descrierilor insuficiente. Ele nu dezvăluie realitatea completă, ci lasă expresia într-o îndeterminare poetică provocând suspansul acțiunii. Prin această calitate ele devin întru totul potrivite stilului descriptiv. Scriitorul evită detaliile. El schițează în fuga de condei doar câteva elemente din decor:

Cald. Caișii înfloriseră. Vrăbiile ciripeau în merii cu boboci rumeni. (S., p. 122)

Era albă. Buza de jos îi tremura. Lumina ochilor i se întunecase. (O. A., p. 359)

Aceleași mijloace de expresie sunt utilizate pentru redarea unor stări de incertitudine și neclaritate. Scriitorul aduce în prim-plan câteva trăsături fizice și morale suficiente pentru a pătrunde în esență:

Slab și galben. Liniștit. Ascultam. Mă mișcam încet. (S., p. 119)

Trăsătura definitorie a acestor descrieri este economia procedeelelor artistice. Cu material extrem de sumar, selectat din realitatea directă, arbitrară, Delavrancea conturează schița generală a unui portret sau tablou. Efectul stilistic derivă deci nu din exprimare, ci din sugestia exprimării. Pe de altă parte, lipsa legăturilor sintactice între propoziții transformă expresia în una liberă, ușoară, descătușată. Tabloul lui Delavrancea există mai mult prin spațiile albe.

Juxtapunerea frazelor scurte apare și în fragmente mai mari. Chiar dacă aici scriitorul dispune de mai mult spațiu pentru a-și expune și ordona ideile, el recurge la aceeași tehnică a schiței libere, ușoare, notând la întâmplare impresii senzoriale (vizuale sau auditive) extrase din realitatea imediată:

Tăcere și cărări albe cotite pe după copacii fumurii. În spatele meu cineva... Un stol de vrăbii speriat se împrăștie în toate părțile. Era omul cu chef ca la o zi mare. Un bătrân cu nasul roșu, adus în barba lui albă. Vorbea singur. M-am dat la o parte. S-a dus bombănind: Ei, viață grea, ani grei... Un glas blând. Simții că e om bun. (S., p. 231)

Asemenea descriere surprinde prin diversitatea elementelor adunate într-un ansamblu: construcții nominale, propoziții complete cu predicatul la timpuri diferite, formează aspectele particulare ale tabloului. „Modul de compoziție a descrierii, menționează acad. Al. Niculescu – ne amintește de tehnica picturii pointilliste: tabloul e o alăturare de pete de culori, strident diferite, al căror sens artistic reiese din percepția simultană a întregului ansamblu. Delavrancea pictează cu propoziții”. [2, p. 208]

Însă în alte fragmente mai mari, scriitorul amplifică modul de prezentare a realității. El notează mai multe elemente ale imaginii printr-o descriere detaliată.

Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ștergar. Pe ștergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O aripă galbenă iese din zeama presărată cu stelute de grăsime. Pe buzele străchinii o lingură de cositor. Alături clondirul cu două degete de vin, cu dop de hârtie. (S., p. 79)

Mă apropiai de pat... Se culcase. Adormise cu o mână sub obraz. Îi pipăii fruntea. Ardea; tresărea. Era slabă, străvezie; urechile lustruite; zgârciul nasului îi albea pe sub pielea subțire; mânușițele deșirate; pieptul îngust și cilindric. (S., p. 112)

În asemenea cazuri construcțiile scurte, independente, au rolul de a accentua fiecare detaliu al descrierii. La fel, prin juxtapunere, scriitorul ignoră ordonarea gândului transpus. De aceea tabloul se transformă într-o îngrămădire de detalii ne semnificative. Descrierea devine rigidă, obositoare chiar.

Alteori, scriitorul simte totuși nevoia de a-și ordona narațiunea. În locul unei îngrămădiri haotice de elemente descriptive, deseori inutile în conturarea acțiunii, Delavrancea își ordonează viziunea artistică, deplasând elementele tabloului pe mai multe planuri. Aceste descrieri conțin câteva trăsături cu rol generalizator asupra imaginii. Concentrate în ultima propoziție, aceste trăsături pot deplasa tabloul într-un cadru mai mare. Iată o zugrăvire a iernii:

A dat Dumnezeu zăpadă cu nemiluita; și cade, puzderie mărunță și deasă, ca făina la cernut vânturată de un crivăț care te orbește. Muscelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile în depărtare cu tulpini fumurii par cercelate cu flori de zarzăr și de corcoduș. Vuiet surd se încovoie pe după dealuri și se pierd în văi adânci. Cerul e ca leșia. Cărduri de corbi, prididite de vânt, croncăie, căutând spre păduri. Viscolul se întetește. Vârtejle trec dintr-un colnic într-altul. Și amurgul serii se întinde ca un zăbranic sur. (S., p. 11)

Ordonarea viziunii artistice se reflectă și în construirea frazei. Scriitorul insistă asupra valorii stilistice deosebite a unor propoziții introduse prin *și*, drept dovadă sunt o serie de fragmente în care notează impresii senzoriale (vizuale și auditive):

Ne-am așezat pe treptele pridvorului din curte. Soarele scăpăta, întinzând brâul roșu al apusului. Căinii se goneau. Puii de curcă piuiău a culcare. Și în depărtare se auzeau clopotele vitelor care porniseră spre vatra satului. (S., p. 205)

Viața se deștepta. Mugurii crăpau. Vrăbiile stoluri pe moliștul din fața bisericii, ciripeau cearta lor obișnuită. Și zoriți la trai de aerul căldicel, cocoșii s-auzeau cântând să-și rupă beregata. (S., p. 25)

B. Delavrancea accentuează preferința sa pentru acest tip de construcție a frazei, în special în cadrul narațiunii. Aici ordonarea fluxului de propoziții este mult mai liberă, deoarece ordinea lor este în concordanță cu desfășurarea acțiunii. Fragmentele mai dezvoltate alcătuite din propoziții scurte, juxtapuse, oferă posibilitatea ca narațiunea să reflecte acțiunea în profunzime. De aceea, ele apar în faza de tensiune a povestirii, când scriitorul vrea să accentueze fiecare moment al narației:

Deschide ușa tinzii; o încuie grabnic; intră într-o odaie mică și întunecoasă; aprinde o lumânare de seu; se așează pe pat; își ia capul în mâini și-și reazimă capul de genunchi. (S., p. 75)

Vecinul meu se opri iarăși din vorbă. Era alb ca varul. Oftă. Se sculă în picioare. Se uită pe fereastră și zise răstit. (S., p. 114)

Propoziția introdusă prin *și* deseori este plasată în momentul deznodământului narațiunii. Ritmul derulării narațiunii se diminuează deoarece scriitorul are drept scop intensificarea emotivității fiecărei acțiuni și pregătirea punctului culminant al acțiunii:

Un țipăt ascuțit străbătu dâmbul. Boaca țipa ca din gură de șarpe. Onea se hotărî. Se trase un pas înapoi; închise ochii; își luă vânt, se repezi și izbi cu ciocanul. (D. V., p. 199)

Astfel de fraze prin care scriitorul dezmembrează acțiunea descoperind în interior stadii intermediare ale desfășurării ei apar și sub alte aspecte. Pentru a evidenția și mai mult legătura dintre secvențe, Delavrancea abandonează separarea propozițiilor prin mijloace de punctuație care accentuează prea mult independența fiecărei părți a ansamblului [3, p. 30] și trece la punctuația prin virgulă. Așa se transformă un fragment de propoziții independente într-o frază lungă, constituită din propoziții principale coordonate.

Sorbi de pe fundul paharului ceaiul rece și gălbui ca chilimbarul, își trecu mâna peste fruntea asudată, oftă, făcu de câteva ori pe nas „hî, hî, hî” și dădu din cap. (S., p. 103)

Irina lăsă făcălețul în mâna mă-sei, se strecură pe prispa din jurul pereților până la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt și sări pe vatră. (S., p. 252)

O astfel de frază demonstrează că observația scriitorului este extrem de meticuloasă, pătrunzând în cele mai subtile zone ale realității. Prin urmare, frazele de acest gen pot fi doar narrative. Prin acest procedeu însă, acțiunea pierde în dinamismul ei. Momente ce în realitate se produc cu o viteză amețitoare sunt prezentate alene, așa ca într-un film ce se derulează cu o viteză mai mică decât cea normală. Cititorul poate distinge din acest șir fiecare etapă a mișcării. B. Delavrancea descompune prin coordonare acțiunea în tablouri separate, mai mult sau mai puțin independente unele față de altele, la fel cum, în descriere, analizează fiecare trăsătură a obiectului. El este în aceste cazuri un descriptiv al narației. [2, p. 209]

Înrudite îndeaproape din punct de vedere formal cu aceste construcții sunt frazele care iau naștere prin multiplicarea verbelor într-una din propoziții, atunci când scriitorul are de zăgrăvit situații pe care nu le poate defini printr-un singur termen:

Ai voi să-l sorbi și te îmbată, te farmecă, te pătrunde, te atrage și deslușit nu știi cu ce se aseamănă aceste miresme. (S., p. 84)

Sucesiunea termenilor coincide uneori cu treptele gradației sentimentelor, mai ales atunci când scriitorul reflectă atitudinii sufletești.

Mulțumirea ei adâncă o slăbea, o moleșea, o așeza pe scaun ca și cum ar fi fost amețită de friguri. (S., p. 98)

Obrajii lui galbeni și fără pic de viață se deschiseră, se luminară, se rumeniră puțin, dar așa de repede, că înțelesei că acea căldură nu le era firească... (S., p. 87)

Acest procedeu oferă frazei lui Delavrancea un aspect aparent liber, chiar neglijent. Avem impresia că scriitorul ezită în exprimare, că n-a găsit încă termenul cel mai potrivit. El nu ne oferă ultima variantă a redactării sale, ci procesele chinuitoare ale elaborării expresiei. Scriitorul vrând să reflecte cu precizie complexe stări sufletești, evită exprimarea directă printr-un singur termen care ar simplifica fenomenul, preferând să circumscrie ideea printr-o țesătură de sinonime aproximative, gradat nuanțate, capabile să sugereze complexitatea simțirii umane.

În stilul lui B. Delavrancea întâlnim și fraze în care scriitorul caută să întărească importanța părții finale a frazei și în acest scop așează aici o propoziție regentă, ale

cărei subordonate se găsesc înaintea ei. Sunt frazele formate prin inversiune. „Cu cât inversiunea este mai îndrăzneată, cu atât și atenția se îndreaptă mai mult către cuvintele într-un loc nemaîntâlnit sau rar întâlnit... De fiecare dată, inversiunea este însoțită și de o schimbare a intonației, iar acest fapt îngăduie poezilor, adesea și prozatorilor, să obțină prin reșezarea cuvintelor nu numai rimă și ritm, ci și scoaterea în prim-plan a cuvintelor sau propozițiilor, precum și a părților de propoziție pe care ei le socotesc importante în ce spun” [5, p. 135]. Iată un exemplu:

Sultănichii îi este dragă curățenia ca lumina ochilor, că, chiar de n-ar avea sprâncenile trase ca din condei și buze rumene ca bobocul detrandafir, tot n-ar da pe față cu foiță și muc de lumânare. (S., p. 13)

În finalul frazei se găsește o propoziție consecutivă subordonată propoziției principale, așezată la început prin conjuncția *că* și legată printr-un sistem de adverbe corelative cu o propoziție concesivă. Deși compusă din trei unități, ideea frazei este enunțată încă din prima propoziție. Celelalte membre ale ansamblului nu fac decât să întărească începutul frazei, adăugând nu amănunte de ordin secundar dar real, ci elemente ipotetice ireale (*chiar de n-ar avea sprâncene trase ca din condei... tot n-ar da pe față cu foiță și muc de lumânare*). Rolul propozițiilor corelative inversate este așadar de a accentua tonalitatea stilistică a frazei, exprimând date de natură subiectivă. De aceea partea finală a frazelor de acest tip servește spre a exprima aprecieri, calificări sau comparații exagerate, care au rolul de a dezvolta proporțiile enunțării inițiale.

Azi așa, mâine așa, că Sultănichii, când prinse de veste, i se păru așa de veche treabă, că, d-ar fi fost de când lumea, ar fi fost mai de curând. (S., p.18)

Tolopan, Cănuță și Deliu poartă pe umeri sarcină ce, d-ar fi mai mare decât pământul, nu l-ar strivi mai greu. (S., p. 209)

Asemenea fraze apar ca o manifestare a stilului oral, în care, după cum se știe, inversiunile abundă datorită tendinței vorbitorului de a anticipa elementele cele mai expresive ale comunicării. Ele apar mai ales în limba poveștilor populare, unde participarea autorului la cele povestite caută o expunere cât mai vie.

B. Delavrancea manifestă deseori o adevărată preferință față de acest tip de fraze care dau posibilitate exprimării atitudinii subiective a autorului față de cele înfățișate.

Constatările făcute până aici cu privire la valoarea expresivă a frazelor lui Delavrancea ne impun sarcina de a cerceta stilul scriitorului și din punctul de vedere al realizării unor efecte poetice deosebite. Delavrancea nu este numai un prozator. El trebuie considerat un artist, prozator, poet, muzician și pictor deopotrivă.

De la cele mai simple propoziții monomembre până la vastele perioade retorice, scriitorul a fost preocupat să dea frazei sale calități artistice care să se adreseze nu numai minții, dar și ochilor și urechilor lectorului. Fraza lui Delavrancea se aude și se vede; ea este făcută spre a picta și a reprezenta melodic cele exprimate. Scriitorul a știut să pună

în valoare mijloacele pe care le oferă limba vie: lungimea frazei, conexiunea propozițiilor în ansambluri sintactice mai mari, intonația, ritmul. Unitățile sintactice scurte dau frazei o cadență accidentată, întreruptă, iar mijloacele sintactice se asociază cu cele ritmice. Acestea sunt particularitățile segmentării, în termeni moderni (parcelării, sacadării) [a se vedea: 2, 4, 6 ș. a.], fenomen sintactic semnalat de majoritatea cercetătorilor, semnificativ prin importanța sa în crearea originalității stilului. Incursiunile în cercetarea fenomenului sunt numeroase, dar niciodată nu s-a ajuns la adoptarea unei poziții comune din partea cercetătorilor. [7, p. 130]

Scriitorul B. Delavrancea poate sugera euforia contemplativă utilizând construcția segmentată prin coordonare și multiplicarea părților propoziției:

Lungit cu fața la cer, cuprins de liniștea senină de sus, gândurile încep să-mi tresară în creier, și se înmulțesc, se înșiruie ca un cârd înalt de cocori și se duc pe alte tărâmură, peste nouă mări și peste nouă țări. (S., p. 90)

Prin dezvoltarea treptată a proporțiilor unor sintagme marcate de virgule și de conjuncția și (*lungit cu fața la cer // cuprins de liniștea senină de sus // gândurile încep să-mi tresară în creier // sau: se înmulțesc // se înșiruie ca un cârd înalt de cocori // și se duc pe alte tărâmură, peste nouă mări și nouă țări*), fraza capătă o succesiune de cadențe ritmice din ce în ce mai mari care ne dă impresia îndepărtării treptate de realitate în sferele reveriei.

Astfel de construcții cer o profundă cunoaștere a structurii ritmice și melodice a vorbirii. Delavrancea a cercetat mult acest fenomen. Scriitorul avea aptitudini artistice în direcția literară, plastică și muzicală, dar era mai presus de toate orator. În această calitate, el știa să fie atent la cele mai însemnate variații de tonalitate ale debitului verbal, notând cu fidelitate pauzele ce apar în cursul vorbirii spre a o **segmenta** în tranșe ritmice de proporții mai mici sau mai mari. De aceea, Delavrancea mânuia cu abilitate cele mai variate mijloace grafice, care merg de la simpla punctuație prin virgulă, până la dispoziția alineatelor în pagină.

Interesat de linia melodică a folclorului românesc, fiind temperamental un liric, scriitorul cultivă în același timp o proză realistă a observației vieții, cu o expresie crudă, adoptată ca formă de renunțare la formele idilice ale existenței, toate transpuse în muzica frazei sale. Delavrancea respinge „naivitățile romantice“, în numele unei preferințe pentru „autenticitatea” naturalistă, care n-a dispărut nici în ultima etapă a creației sale. În întreaga sa activitate literară, scriitorul a demonstrat o mare prețuire pentru valoarea umană, omul naturii, față de țaranul cu întreaga sa zestre spirituală, cu imaginalia sa ingenuă, pe care, de altfel, în discursul de recepție la Academie și în articolul necrolog despre Ispirescu o va aprecia într-un mod deosebit.

Temperament cu fond romantic, oscilând între realitate și fantezie, prin bogăția problematicii operei sale, Delavrancea reprezintă una din cele mai puternice prezențe literare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Fără a avea adâncimea satirică și arta neîntrecută a lui Caragiale, proza creatorului lui *Hagi-Tudose* se înscrie în buna tradiție a nuvelisticii românești înregistrate până în acest moment, în pofida unei interesante oscilații între diversele curente și metode literare.

Referințe bibliografice

1. Constantin Cubleșan. *Opera literară a lui Delavrancea*. – București, Editura Minerva, 1982.
2. Alexandru Niculescu. *Structura frazei în stilul lui Barbu Delavrancea*. // Contribuții la 3. istoria limbii române contemporane I. – București, 1956.
3. Anatol Ciobanu. *Punctuația limbii române*. – Chișinău, Editura Universitas, 2000.
4. Anatol Ciobanu. *Sintaxa și semantica*. – Chișinău, Editura Știința, 1987.
5. Ion Coteanu. *Gramatică. Stilistică. Compoziție*. – București, 1990.
6. Valeria Guțu Romalo. *Sintaxa limbii române*. – București, E.D.P., 1973.
7. Emilia Șt. Milicescu. *Barbu Delavrancea*. – Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.

Surse și abrevierile lor

D.V.	1. Barbu Delavrancea. <i>Domnul Vucea și alte nuvele</i> . – București, Editura Coresi, 1990.
O.A.	2. Barbu Delavrancea. <i>Opere alese I</i> . – Chișinău, Editura Știința, 1994.
S.	3. Barbu Delavrancea. <i>Sultănica</i> . – Chișinău, Editura Lumina, 1993.

Institutul de Filologie
(Chișinău)

Olga Grădinaru

CONSTITUIREA PERSONAJELOR MALEFICE ÎN BASMELE POPULARE RUSEȘTI

Aspecte mitologice în formarea personajului Baba Yaga

Fiind precedate cronologic de bâline și diverse mituri, basmele populare rusești îmbină atât elemente epice, cât și mitologice, pendulând între mit și raționalitate. Constituindu-se de-a lungul timpului, basmele au înglobat elemente din cotidianul și practicile slave alături de aspecte mitologice, dând naștere astfel unor personaje specifice, impregnate de structurile arhaice ale societății (nu întâmplător personajul masculin cel mai des întâlnit este fiul mai mic, leneș și prost, iar femeia este cea care îl ajută să-și schimbe statutul, fiind superioară bărbatului și posedând puteri magice) și unor personaje malefice cu rădăcini mitologice, dificil de plasat temporal, ca în cazul Babei Yaga, sau cu rădăcini livrești, asemeni lui Kascei Bessmertnyj (Nemuritorul).

Problema mitologiei corelate cu folclorul a constituit preocuparea unor cercetători ruși ce s-au focalizat pe folosirea basmului ca mijloc de reconstituire a primelor mituri, cercetând mitul din perspectiva poeziei și semanticii. Rolul intermediar al folclorului între mitologie și artă prin transformarea sau dezvoltarea paradigmatelor semantice mitologice a fost reliefat de către I. M. Tronski, I. G. Frank-Kamenski.

V. I. Propp a fost cel care pendulând între diacronie și sincronie a formulat un nou tip de cercetare ce îmbină analiza diacronică cu sincronia, punând bazele folcloristicii structurale și aplicându-le basmelor populare rusești cu pretenția aplicării acestora oricăror basme populare. Perspectiva istorică este cea care relevă continuitatea sau discontinuitatea motivelor de basm și a reprezentărilor mitologice în raport cu obiceiurile, ritualurile slave. Perspectiva sincronă a fost însă evitată de O. M. Freidenberg, susținând funcția gnoseologică a mitului și condiționarea sa social-istorică, aliniindu-se cercetătorilor europeni, cum ar fi Ernst Cassirer, Lucien Lévy-Bruhl.

Aspectele mitologice ce au stat la baza apariției și constituirii unui personaj de basm – Baba Yaga – în spațiul slav pot fi reliefate în mare măsură datorită viziunii lui V. I. Propp și cercetărilor sale etnografice și antropologice. Deși perspectiva cercetătorului suferă uneori de supralicitarea constantă a liantului diacronic și sincronie prin servirea scopului ultim de explicare a unui obicei sau ritual slav din vechime ca reminiscență mitologică, detaliile de acest gen completează tabloul traseului acestui personaj pitoresc, lăsând deschis câmpul de cercetare altor abordări și perspective.

Rezultat al antropomorfismului, puternică reminiscență a concepției matriarhale asupra lumii sociale, cu origini în arhetipul unui animal totemic ce asigura vânătoare bună reprezentanților societății slave precreștine, deținând controlul asupra întregii păduri, apartenență a divinităților slave dinaintea creștinării, reminiscență a demonologiei populare,

ființă htoniană, Baba Yaga devine, după procesul creștinării slavilor, un simplu personaj de basm, însă cu multiple roluri, funcții și caracteristici. Deși este una din reminiscentele demonologiei populare dinaintea secolelor creștinării, aparținând mai degrabă divinităților subpământene (lucru evident mai ales din aspectul fizic descris în povești), personajul are mai multe roluri, conform viziunii lui Propp, printre care, paradoxal, unul de ajutor, agent care deține înțelepciunea, informația despre lumea de dincolo și are puterea de inițiere a personajelor pentru intrarea lor în lumea de dincolo, căpătând astfel o alură aparent pozitivă.

Majoritatea cercetătorilor încearcă stabilirea unor posibile etimologii ale termenului „Yaga”, precum și originea unui personaj atât de complex cu rădăcini mult mai vechi decât al ipostazei masculine din poveștile rusești, Kascei Nemuritorul. Sunt mai multe variante ce încearcă a stabili originea personajului, însă majoritatea tind spre originea clasică slavă a Babei Yaga. Printre posibilele etimologii amintim următoarele: *Yama* – zeul morții la unele popoare; *ahi* din sanscrită – „șarpe”; *Baba* – „femeia principală în multe culturi, mama celor vii”; *jaga* din ariană – „foc” (în slava veche a existat verbul *jagat* care desemna strigătul în care se concentra toată energia vânătorilor sau a femeilor care nășteau); *yagya* în indiana veche – „sacrificiu”; *aga* în țările asiatice este adresarea respectuoasă pentru un om în vârstă, iar *akka* în finlandeză înseamnă „bătrână”.

Baba Yaga are corespondent în basmele populare ale altor popoare, fiind aceeași stăpână a pădurii, florei și faunei, stăpâna meșteșugurilor feminine (ipostază prezentă și în basmele rusești, deținând acul, foarfeca sau fusul după care este trimisă fiica vitregă sau nora altei babe, soră cu Yaga), deținătoarea focului (fiica este trimisă de surorile vitrege sau mama vitregă pentru a aduce foc în vatră), deține și dăruiește obiecte fermecate pentru a-l ajuta pe eroul principal să-și găsească și să-și elibereze iubita, fiind și stăpâna celor trei călăreți cu trei cai (reprezentând dimineața, ziua și noaptea) sau stăpâna cailor năzdrăvani de unde atât Kascei, cât și Ivan Țarevici își au caii (ipostază prezentă și în basmele românești).

Natura ambivalentă a Babei Yaga ține de imaginea stăpânei pădurilor ce trebuie îmbunătățită și de ființa răutăcioasă cu un sălaș zoomorf (izba pe labe de găină) ce își pregătește captivii în cuptorul încins, imagine cu ecouri clare ale funcției de inițiatore a adolescenților în viața adultă. Caracterul ambivalent al acestui personaj malefic poate fi explicat însă și prin alte practici sau mituri slave, cum ar fi cel al răpirii copiilor de către ajutoarele Babei Yaga – găște sau lebede, iar ceea ce urmează poate fi interpretat ca un act de canibalism sau ritual de vindecare a copiilor bolnavi, răspândit la slavi. Cuptorul era încălzit (probabil de o bătrână ce avea faima de vraci sau vindecător), copilul era învelit în aluat dospit, așezat pe lopată și pus în cuptor, apoi scos și dezvelit, iar aluatul aruncat câinilor, obicei ce contribuia la redarea sănătății copilului. Privit din această perspectivă, rolul Babei Yaga este unul de vindecător, rol uitat pe parcursul timpului, odată cu uitarea utilizării acestui obicei și apariția altora noi, rămânând însă acțiuni fără sensul inițial, fapt ce a transformat personajul basmelor în unul malefic.

O altă variantă a originii personajului malefic feminin susține împrumutul personajului din Siberia de către soldații aflați acolo pentru o vreme, lansând ca argument faptul că prima mențiune istorică despre personaj datează din 1588¹ și faptul că „Yaga” ar avea o acoperire

¹ Флетчер, Ж., *О государстве русском* в главе *О пермяках, самоедах и лопарях*, 1588.

morfologică în obiectul care desemna o haină cu guler, cusută cu blana¹ în afară, având și diminutivul „Yagushka” ce însemna o haină cu guler îngust, purtată de femei atunci când porneau la drum².

Sușinătorii originii slave a Babei Yaga invocă legende despre trecerea personajului în lumea de dincolo sau „Împărăția a treizecea” (*tridesjatoe tsarstvo*), legende în care Baba Yaga, poziționată la granița dintre lumi, slujește drept inițiator, conducător al eroului ce permite acestuia penetrarea lumii morților prin împlinirea unor ritualuri specifice. O altă variantă a prototipului babei din povești poate fi considerată tradiția ridicării unor păpuși (*kukly-ittarmy*) îmbrăcate în haine de blană pe izbele de cult sau în ele împreună cu cei decedați, cu același rol de păzire, protecție a unui spațiu. Un aspect important al originii slave a personajului este apartenența la două lumi în același timp – lumea celor vii și a celor morți, astfel încât izba pe labele de găină a Babei Yaga este situată fie în centrul unei păduri, fie la marginea acesteia, însă cu fața spre pădure, spre lumea de dincolo.

Particularitatea aceasta a izbei cu labe de găină pare a avea mai multe explicații, printre care cea istorică ce explică sintagma *kur 'ih nojkakh* prin transformarea de la *kurnye*, adică stâlpi sau trunchi de copaci arși pe care slavii așezau „izba morții” și în ea un vas cu cenușa mortului (un astfel de obicei exista la slavi în secolele VI-IX) pentru ceva timp până în momentul în care cel decedat își găsea drumul spre lumea de dincolo. Unele izbe de acest fel erau umplute și cu produse alimentare de orice tip pentru a sluji mortului de hrană în drumul său, aspect ce apare oglindit în povești prin abundența mâncării din izba Babei Yaga, ea însăși fiind un fel de „mort viu”, stând întinsă, nemișcată, fără a vedea pe cel ce venea din lumea celor vii, însă simțindu-l după miros – „miroase a duh rusesc”. Izba putea fi înconjurată de un gard cu craniile umane în care ardea câte o flacăra, având o poartă fioroasă³ ce accentua aspectul intrării în alt tărâm la marginea vieții.

Noul venit era inițiat în lumea de dincolo fiind îmbăiat, apoi hrănit cu merinde specifice (mortificat și obișnuit cu altfel de mâncare) și apoi sfătuit pentru lungă sa călătorie. Un alt mod de a ajunge în lumea de dincolo ar consta în mâncarea personajului de către Baba Yaga, pregătindu-l în cuptor, întins pe o lopată, căpătând apoi proprietăți speciale, capacități și pregătire în a înfrunta pericole și încercări ce-i vin în cale în a-și recupera logodnica, soția și a deveni apoi țar.

Datorită basmelor populare se poate reconstitui sensul ritualic al obiceiurilor practicate de slavi, iar Baba Yaga este o sursă aproape inepuizabilă de descoperiri ale practicilor slave, precum și ale sensurilor acțiunilor eroului principal. Cercetătorul imaginii Babei Yaga pe baza masei etnografice și mitologice a materialului, Propp, susținătorul ideii că orice poveste sau motiv are un mit la origine, atrage atenția asupra ritualului prin care se poate regăsi realitatea istorică (sub forma unor obiceiuri și ritualuri

¹ În unele povești eroul principal se coase în interiorul unei blăni sau piei de animal pentru a ajunge în lumea de dincolo, comprimând așadar întreg ritualul inițiat al Babei Yaga la un act de voință.

² O explicație asemănătoare este dată și de Даль, В. И., *Толковый словарь*, том 4, Москва, Русский Язык, 1982, стр. 672.

³ Афанасьев, А.Н., *Русские народные сказки*. Том 1, *Василиса Прекрасная*, стр. 127-132.

ca expresii religioase) din spatele unor gesturi sau acțiuni întreprinse în basme, existând diverse tipuri de interacțiuni sau corespondențe – directe, aproximative, cu deformarea realității istorice (reutilizarea ritualului în basm cu un rol asemănător, însă cu un fond diferit, astfel încât abia se poate distinge originea)¹, transformarea esenței, a rostului ritualului (din unul sacru la început, cum ar fi sacrificarea unei fete pentru asigurarea unui an rodnic la negarea acestuia prin salvarea fetei de către eroul principal ca efect al neutilizării ritualului). În anumite cazuri detaliile unor activități din povești au fost sursa principală pentru stabilirea unor obiceiuri și ritualuri necunoscute până atunci cercetătorilor etnografi și folcloriști. Chiar și detaliul acoperirii urmelor Babei Yaga cu mătura își are originea în practicile slavilor atunci când duceau mortul pe ultimul drum, acoperind sau împrăștiind urmele săniilor sau căruțelor pentru ca cel decedat să nu poată găsi drumul spre lumea celor vii, deranjând astfel rudele sau cunoștințele. În acest sens, am putea concluziona că indiferent care este originea reală a personajului din basme, toate atribuțiile și caracteristicile reliefează legătura personajului cu lumea de dincolo, cu spațiul de „peste treizeci de mări și țări”, din a „treizecia împărăție”, unde este răpită sau pierdută logodnica sau soția fugară a lui Ivan.

Detaliul părului abundent și nepieptănat al Babei Yaga pare a-și avea corespondența în faptul că femeile slave aveau părul desfăcut atunci când erau înmormântate; același păr lung și dezordonat o împiedică să-i vadă pe cei vii, ghidându-se după miros (reminiscență din stadiul zoomorf, necesară determinării prezenței celor vii în universul ei). Nasul încovoiat al personajului pare a fi un detaliu cu efect comic, fără corespondențe simbolice sau istorice, explicându-se prin spațiul strâmt al izbei ce a contribuit la formarea acestuia.

Baba Yaga este de obicei înfățișată în basme ca fiind culcată în izbă, ocupând întreg spațiul acesteia nu datorită mărimii sale, ci datorită dimensiunilor reduse ale izbei: „În față capul, într-un colț un picior, în alt colț altul”; „Pe cuptor stă întinsă dintr-un colț în altul Baba Yaga cu piciorul de os și cu nasul până în tavan scos”, detalii ce întăresc ipoteza conform căreia Baba Yaga este un cadavru cu reminiscențe animalice², un reprezentant al lumii de dincolo³.

¹ Acesta este cazul menționat de Propp în poveștile în care eroul se învâluie sau este cusut într-o blană sau piei de animal pentru a pătrunde în lumea de dincolo sau în a „treizecia împărăție”, obiceiul fiind ca cei morți să fie cusuți în piei de animale pentru a le asigura trecerea în lumea de dincolo.

² Transformarea Babei Yaga ca persoană ce inițiază ritualul fiind la jumătatea celor două lumi – a viilor și a morților, precum și a lumii umane și a celei animale pare a fi reminiscență a faptului că șamanul sau șeful tribului inițiază ritualuri asemănătoare (trecerea din adolescență la maturitate sau pregătirea pentru căsătorie) îmbrăcat fiind cu piei, blănuri de animale; Propp explică prezența unui personaj feminin ca agent ce oficiază inițierea prin încărcătura matriarhală a triburilor și prin faptul că inițierea era oficiată, cel puțin în cazul căsătoriei, din partea tribului fetei, ba mai mult, chiar dacă oficiatorii ritualului erau bărbați, șamanii erau îmbrăcați în femei bătrâne, eventual purtând măști. – Пропп, т. III, стр. 97-102.

³ În basmele altor popoare un erou similar are și alte caracteristici specifice unui cadavru pe lângă piciorul de os – fie spatele cu viermi, fie carnea în descompunere, fie alte detalii de acest gen. Давыдов, И. П., стр. 6.

Funcții și ipostaze

În economia modelului sintaxei subiectului în basm Propp analizează importanța și activitatea personajelor sub forma unor funcții, reducând însă de multe ori basmul ca gen la desemnarea mitului sau ritualului ce stă la baza basmului, pledând pentru un rol schematic, explicativ al acestuia, contribuind totuși la dezvoltarea unor aspecte importante mitologice și ritualice. În cele ce urmează vom trece în revistă funcțiile și ipostazele Babei Yaga din perspectiva pionierului folcloristicii structurale, exemplificând prin câteva basme populare.

Propp menționează că cel mai dificil personaj de analizat este tocmai Baba Yaga, dat fiind faptul că detaliile din mai multe povești nu formează un tot unitar, ci reprezintă aspecte diferite în principal din cauza funcțiilor diferite îndeplinite de personaj în basme: „dăruitoarea” (*yaga-daritel'nitsa*) la care vine eroul pentru calul năzdrăvan sau alte ajutoare în drumul său; cea care răpește copii, încercând să-i pună în cuptor (*yaga-pohitel'nitsa*) și cea care acționează, vătămând eroul (*yaga-voitel'nitsa*). Davydov menționează mai multe tipuri de personaje Baba Yaga: sfătuitoarea (*yaga-sovetchitsa*) (de regulă trimite la sora¹ ei mai mare pentru ajutor); cea care dă porunci (*yaga-povelitel'nitsa*), deținând puterea asupra naturii și a lumii animale; protectoarea eroului (*yaga-pokrovitel'nitsa*), urmărindu-i mișcările și ajutându-l cu ajutorul bufniței, farfuriei sau a altor obiecte fermecate; Yaga cu mai multe fiice sau nepoate (*yaga-praroditel'nitsa*). De reținut ar fi faptul că în basmele în care apare și Baba Yaga, și Kascei Nemuritorul², Baba Yaga are rolul de protectoare și ajutor prin darurile acordate, iar Kascei este cel care răpește iubita sau mama și se luptă cu eroul.

Uneori Baba Yaga are înlocuitori, preluând unele funcții ale acesteia: Jagishna, vrăjitoarea, bătrâna, bătrânică, iar uneori chiar și înlocuitori-analogi masculini, cum ar fi: vrăjitorul, Leshyi, Morozko, Idolisce sau „bătrânelul mic cât o unghiuță, cu barba cât un cot mic”.

În calitate de ajutor, „dăruitoare”, Baba Yaga își primește eroul în izbă, îl găsește datorită mirosului de om viu, chiar dacă exclamația ei pare a avea legătură cu naționalitatea („Fu, fu, miroase a duh rusescl”), spălându-l de mirosul omenesc, lovindu-l conform specificului băii rusești cu mățuri speciale pentru baie și scoțând astfel sufletul din el, mortificându-l, făcându-l asemeni morților, adică de neidentificat pentru dușmanii săi și în special pentru Kascei, care i-a răpit iubita. Baba Yaga îl servește pe erou cu mâncarea specifică celeilalte lumi, făcându-l consubstanțial cu ea, asemeni ei, culcându-l alături de ea, acoperindu-l ca pe un mort și apoi purtând conversa și oferind sfaturi și ajutoare fermecate pentru călătoria lui Ivan. Acestea sunt de regulă acțiunile Babei Yaga în ipostaza ei de „sfătuitoare”, „dăruitoare”, însă în majoritatea cazurilor povestitorul omite anumite detalii,

¹ Propp menționează că, de cele mai multe ori, amintirea de „soră” sau înrudire cu vreun apropiat al eroului, sau cu alte babe trebuie interpretată ca apartenență la același trib sau tagmă – Propp, В., *Исторические корни волшебной сказки*, гл. III, стр. 98.

² Kascei Nemuritorul (Касей Бессмертный) este un alt personaj malefic cu o altă traiectorie, fiind mai degrabă un personaj livresc cu rădăcini etimologice clare.

fără a menționa baia, mâncarea și celelalte aspecte, trecând direct la discuția dintre cei doi – păsul spus de erou și ajutorul acordat de bătrână, astfel încât se creează impresia unei ființe blajine, corespondentul unei zâne bune.

Dat fiind faptul că două ipostaze ale Babei Yaga nu pot fi nicidecum unite – una fiind cea care răpește și se luptă cu Ivan, alta fiind cea care inițiază eroul și îl ajută cu sfaturi – nu putem decât concluziona că aceste ipostaze împărtășesc doar același nume în urma unei probabile confuzii și aglomerări de funcții preluate din istoria șamanică a ritualurilor de inițiere și din reminiscențele mitologice precreeștine. Totuși, Propp¹ evidențiază faptul că circulația motivelor asemănătoare celor din basmele ajunse până la noi pare a data din perioada înlocuirii unor mentalități, obiceiuri și ritualuri care aveau în centru pădurea și ritualurile șamanice cu o cultură agrară ce tindea să demonizeze pădurea, ordinea matriarhală, practicile șamanice, aspect ce unifică oarecum rolurile disparate, comico-grotești și aparent opuse atribuite personajului Baba Yaga.

Deși atât Baba Yaga, cât și Kascei Nemuritorul sunt considerate personaje malefice, acestea nu împărtășesc aceleași funcții decât în cazul în care doar unul este prezent în basm ca având funcția de element negativ ce declanșează acțiunea, ce dezechilibrează starea de fapt a lucrurilor de regulă prin răpirea iubitei, mamei sau a copilului, copiilor, fraților mai mici în cazul Babei Yaga. Totuși există și excepții, și una dintre acestea este basmul complex *Oron cel credincios*² în care par a se aglomera aceleași funcții pentru două personaje malefice: Baba Yaga și Kascei. În acest basm rolul ajutorului, sfătuitorului, apărătorului este jucat de către prietenul credincios, cei doi – Ivan și Oron – fiind de neînvingători în lupta cu Kascei și Baba Yaga, salvându-se reciproc de la moarte în repetate rânduri. Sunt destul de rare cazurile unor basme atât de complexe, cu scheme și funcții complicate atribuite mai multor personaje cu rol negativ, fiind mai degrabă rezultatul fuziunii a două povești mai vechi în care rolul prietenului credincios este un motiv de importanță secundară, amplificat însă ca rezultat al mărimii maleficului și neputinței eroului de a face față pericolului fără „dăruitor” și „sfătuitor”. Observăm însă prezența mai multor ipostaze caracteristice Babei Yaga, cum ar fi cea de *yaga-praroditel'nitsa*, având două fiice și cea de *yaga-voitel'nitsa*, luptând pentru pieirea eroului și *yaga-povelitel'nitsa*, deținând controlul asupra lumii vegetale și animale, având în subordine șerpi, cât și a lumii umane prin amenințările terifiante de a transforma pe oricine îndrăznește să-l protejeze și să-l prevină pe Ivan cu privire la pericolul din împărăția sa.

În ce privește rolul de „dăruitor” menționat de Propp ca funcție importantă în schema derulării acțiunii basmelor rusești, acesta este jucat nu doar de Baba Yaga în ipostaza ei mai blândă, ci și de alte ajutoare, cum ar fi mama sau tatăl decedat, sau animalele, deținuții eliberați, datornicii sau condamnații la moarte salvați de eroul principal. Nu atât personajele, ce au diverse funcții, sunt importante, acestea putând fi înlocuite de altele în schema conceperii basmului, ci funcția în sine, fără de care basmul nu este complet și este văduvit de frumusețea și plinătatea sa, fapt care vine în susținerea ideii că nu vom

¹ Пропп, В., *Исторические корни волшебной сказки*, гл. III, стр. 101-102.

² Афанасьев, *Русские народные сказки*, гл. 1, *Верный Орон*, Москва, 1985, стр. 403.

întâlni funcții divergente atribuite aceluiași personaj în același basm, fie acesta cazul Babei Yaga cu multiplele sale ipostaze, fie a oricărui alt personaj de sorginte malefică.

Kascei Nemuritorul – traseul cristalizării unui nou personaj

Un alt personaj pitoresc al basmelor populare rusești are parte de un traseu diferit de cel al Babei Yaga, fiind mai mult decât ipostaza masculină a forțelor malefice, mai mult decât complementul acesteia în lumea de dincolo. Și aceasta în mare parte din pricina unui traseu diferit de formare ca personaj, mult mai recent și cu rădăcini clare etimologice.

Kascei Nemuritorul este considerat țarul malefic și conducătorul puterilor din lumea de dincolo, caracterizat de lăcomie și zgârcenie, de răutate și reavoință. S-a conturat ca personaj în universul basmelor populare rusești prin câteva etape clare, devenind dușmanul personajelor pozitive abia la mijlocul secolului al XX-lea. Termenul ce-l va desemna mai târziu pe răpitorul de țarine și fete frumoase apare pentru prima dată în letopisețul kievean al secolului al XII-lea, desemnând un rob, sclav, întemnițat care prețuia viața foarte puțin. În același sens de întemnițat, om de nimic, nevolnic este folosit și în *Cuvânt despre oastea lui Igor*, dar și în sensul de om viclean, nevrednic, josnic. De aici pare a proveni și numele de familie Kosceev, urmașii robilor ruși, fapt care a dus la înființarea multor sate cu numele de Kosceevo sau Kosceevka, nume păstrate până în ziua de azi în multe regiuni ale Rusiei.

În bâlinesele rusești ale secolului al XIX-lea Koscei era un întemnițat slab și cu oasele proeminente, fără a fi existat aluzii la atributele puterii sau aspecte supranaturale ale personajului, cu atât mai mult la nemurirea acestuia. Subiectul poveștilor¹ din acea perioadă era asemănător: Ivan Țarevici se însura cu Maria Morevna și se muta în castelul ei, primind interdicția de a intra în temniță sau într-o anumită cameră din castel, interdicție de care Ivan nu ține cont și descoperind un om slab și neajutorat prins în lanțuri îl eliberează. Acesta odată eliberat și recăpătându-și puterile o fură pe Maria Morevna și fugi cu ea, însă este prins și omorât de Ivan Țarevici sau îi este sfărâmat capul de copita calului năzdrăvan, apoi ars pe rug și cenușa împrăștiată în toate cele patru vânturi.

Unele bâline ce sunt atribuite secolului al X-lea menționează prezența unor puteri supranaturale, ce se îndreaptă împotriva lui Kascei: una dintre aceste bâline este *Ivan Godinovici*, iar Kascei este căpetenia pecenegilor sau a poloveților, întemnițat în beciul cnezului cernigovean. Kascei o seduce pe cneajna Nastasia, o convinge să-l elibereze și evadează împreună cu ea și deși un văr al lui Ivan Godinovici luptă cu el, Kascei îi leagă de un copac cu ajutorul Nastasiei. Puterile supranaturale intervin și un corb îi prezice lui Kascei o moarte grabnică; sulița ce trebuia să răpună corbul se îndreaptă spre Kascei, omorându-l, iar Ivan Godinovici îi răsplătește trădarea nevestei sale într-un mod crud – tăind-o în bucăți.

Imaginea bătrânului slab și infernal care-și are moartea într-un ou sau într-un ac aflat într-un ou apare odată cu poveștile în versuri scrise de A. S. Pușkin, care l-a ridicat pe acest „om de nimic”, „nevolnic” la rangul de țar. Apoi V. Jukovski scrie în

¹ Și Afanasiev notează o poveste cu același titlul și subiect asemănător – Афанасьев, А. Н., *Русские народные сказки*, том 1, *Марья Моревна*, стр. 300-305.

1831 povestea despre țarul Bedendei, fiul său Ivan Țarevici și viclesugurile lui Kascei Nemuritorul, despre înțelepciunea Mariei Țarevna, fiica lui Kascei. Se deplasează accentul și în formarea personajului feminin cu înțelepciunea nefirească, dar și în ceea ce privește personajul malefic masculin, imaginea lui Kascei fiind inspirată din bâlbele despre Sadko, stăpânitorul lumii apelor.

Abia în 1855 apar poveștile populare rusești adunate de folcloristul A. N. Afanasiev din gubernia Perm, printre care și o poveste despre Kascei Nemuritorul¹. Popularitatea acestor povești a șters din memoria poporului celelalte aspecte și originea personajului, brodând tot mai mult pe atribuțiile malefice și supranaturale ale acestuia, preluând câteva caracteristici de la Baba Yaga², mai ales fizice – același păr dezordonat în unele ilustrații sau, din contra, chel (așa cum a fost înfățișat de regizorul Alexandr Rou mai târziu, imagine devenită consacrată a eroului), același nas încovoiat și aceeași privire absentă. Kascei preia și câteva motive inițiatice de la Baba Yaga, elemente ce țin de baie, de simțul olfactiv, dar și unele aspecte ce țin de creativitatea povestitorului, cum ar fi o doză de naivitate, crezând mai degrabă pe țarina sau domnița răpită decât propriul său simț olfactiv. Spre deosebire de Baba Yaga, Kascei amenințat cu moartea încearcă să negocieze, propunându-i lui Ivan bogății și putere: „Nu mă bate, Ivan Țarevici, vom trăi ca niște prieteni buni și întreaga lume ne va fi supusă”³, ispită neglijată de Ivan, restabilind apoi ordinea în împărăția tatălui, recuperându-și mireasa și pedepsind pe frații săi răuvoitori.

Imaginea malefică a lui Kascei a fost canonizată de regizorul Alexandr Rou prin lansarea filmului Kascei Nemuritorul în 1945, încercând să prezinte imaginea parodiată a lui Hitler și recunoscându-l pe acesta ca sursă de inspirație pentru constituirea personajului malefic. Acest personaj are corespondent în personaje malefice masculine din alte culturi: la francezi există o ființă asemănătoare numită Fără Suflet, la norvegieni un uriaș în corpul căruia nu este inimă. Este adesea comparat cu diavolul, dat fiind faptul că în epocile precedente era imaginea asemănătoare morții, iar moartea era reprezentată în sec. XIII-XIV ca o mumie, o formă de schelet acoperită de piele, imagine păstrată în multe ilustrații ale basmelor. Din această perspectivă menționăm faptul că etimologia populară a făcut legătura dintre numele Kascei și cuvântul *kost`* (os), ce vine din mai vechiul *kosc`*, desemnând termenul de slab, slăbănog (*toscii*). Are puterea de a transforma în stane de piatră, arbori sau bușteni groși alți eroi, atribuție specifică și Babei Yaga. Kascei este imaginat uneori ca „un monstru saurimorf (un șarpe fioros sau un balaur cu mai multe capete)”, jucând rolul paznicului avar al unor comori nemaivăzute⁴.

¹ În volumul I al poveștilor culese și publicate de Afanasiev, A. N., *Русские народные сказки в 3 томах*, Москва, Наука, 1984-1985, sunt trei povești cu titlul de *Kascei Bessmertnyi*, deși în prima dintre ele numele este modificat în Kosh.

² Una dintre ele este simțul olfactiv dezvoltat pentru sufletul celor vii, spunând: „Fu-fu! Os rusesc nu poți vedea și nu poți auzi, dar osul rusesc a venit singur în curte! Cine a fost la tine? Nu cumva fiul tău?” sau „Fu-fu! Os rusesc nu poți vedea și nu poți auzi, dar aici miroase a Rusie!”, Афанасьев, А. Н., *Русские народные сказки*, том 3, *Кащей Бессмертный*, стр. 286, 287.

³ Афанасьев, А. Н., *op. cit.*, стр. 287.

⁴ Ilie Danilov, *Dicționar de mitologie slavă*, Iași, Polirom, 2007, p. 130.

Kascei are preocupări diferite, însă cea mai importantă pare cea de a răpi fete sau femei frumoase, întemnițându-le în castelul său sau în mai multe castele, devenindu-le soț și zburând de la un castel la altul. Are o strânsă colaborare cu Baba Yaga, căci de acolo și-a obținut calul năzdrăvan, după ce i-a păscut herghelia de cai trei zile și trei nopți fără a pierde vreun cal. Își petrece timpul colindând pământul, adesea zburând deasupra lui, fiind probabil în căutarea de noi victime frumoase de origine nobilă care să-i devină soții în regatul său.

Așa cum este înfățișat în multe povești, Kascei nu are inimă sau moarte, acestea fiind echivalente, iar moartea acestuia este ascunsă fie la rădăcina unui stejar, fie în vârful acestuia într-o ladă, într-un iepure, într-o rață sau pește și apoi într-un ou care ascunde un ac în interior. Oul raței ascunde moartea personajului malefic, iar rața se află uneori în fântâna de lângă o biserică de pe o insulă îndepărtată. Animalele și păsările contribuie la găsirea morții lui Kascei, ajutând personajul ce dorește să-și elibereze mama sau iubita. Moartea lui Kascei poate surveni și în urma unei lovituri date de calul lui Ivan, adus din herghelia Babei Yaga și mai puternic decât calul lui Kascei.

În unele băline Kascei apare ca un amestec al mai multor personaje – Tugarin Zmeevici, Batyga Kalina și Idolisce (Odolisce) Poganoie, preluând astfel atributele lor, asemănătoare atributelor Babei Yaga. Idolisce (Odolisce) Poganoie este un bogatâr ce reprezintă forțele întunericului, denumit și „*nehrist*” sau „*tatarscina*”, „nebotezat”, „jidov”, „tătar blestemat”, fiind învins în luptă de Ilia Muromeț, salvând astfel Kievul (sau Țarigradul conform altor variante) de puterea străină¹. Idolisce (Odolisce) Poganoie are un cal dus de douăzeci de persoane și a străbătut Elveția, Turcia, Kazanul, Riazanul și Astrahanul². Tugarin Zmeevici este dușmanul bogatârilor ruși, personajul fiind constituit la confluența mai multor straturi de tradiții epice, având fondul mitologic asemănător Babei Yaga datorită înfățișării cu elemente de șarpe, prezente și în eposul slavilor de sud. Relațiile sale cu femeile și patima de a le răpi îl aseamănă cu iubitul-șarpe din cântecele populare sârbești. Din punct de vedere istoric se pare că rădăcinile acestui personaj vin de la hanul Tugorkan, însă majoritatea cercetătorilor susțin prezența ecourilor eposului bizantin prin traducerea termenilor grecești *drakon* și *drakontopula* în *zmei* (zmeu) și apoi *Zmei Gorynyci* (Zmeul Munților)³. Ilie Danilov menționează că Tugarin a devenit „simbolul stepelor sălbatice și al pericolelor ce veneau dinspre ele în Rusia Kieveană în epoca luptelor cu popoarele migratoare”⁴ putem conchide că acest personaj este reunirea a două personaje: balaurul înaripat din miturile precreeștine și hanul poloveților, ucis la Kiev în anul 1096, având un cal năzdrăvan înaripat, negru, simbolizând forța malefică și cu atribute specifice zmeilor – scoțând foc pe nări și pe gură, fum pe urechi.

¹ В. Миллер, *Очерки русской народной словесности. Былины*, Москва, 1897.

² В. Миллер, *Экскурс в области русского народного эпоса*, Москва, 1892.

³ А. Н. Веселовский, *Отрывки Византийского эпоса в русском*, Вестник Европы, 1875, апрель.

⁴ Ilie Danilov, *op. cit.*, p. 238.

Funcții, motivații și atribuții

Pornind de la principiile de studiu a basmelor stabilite de Vladimir Propp în *Morfologia basmului* putem menționa câteva funcții și atribuții ale personajului malefic Kascei, mai ales având în vedere faptul că poveștile au fost studiate de cercetător din perspectiva funcțiilor personajelor principale cu observația că aceste funcții pot fi epuizate, enumerate, clasificate, dat fiind faptul că poveștile noi, din afara numărului studiat, nu aduc funcții noi, ci mai degrabă stabilesc funcții multiple sau aduc noi modalități de introducere în acțiune a personajelor cu funcțiile, atribuțiile și motivațiile sale. Deși pot exista mai multe variante ale subiectului sau diverse tipuri de compoziții, acestea nu umbresc, în opinia cercetătorului rus, funcțiile principale, precum și repartizarea acestora personajelor principale din basme rămân aceleași, având și un rol de structurare a schemelor de acțiune din basme: „funcțiile reprezentând baza morfologică a poveștilor fermecate în general”¹.

Propp distinge câteva funcții preliminare – situația inițială, plecarea sau moartea adulților sau a copiilor, interdicția și încălcarea acesteia, care apar la începutul basmelor, și câteva principale – răul pricinuit, momentul de legătură, acordul pentru a lupta, funcțiile celui care oferă daruri personajului principal, reacțiile eroului, intrarea în posesia unui remediu fermecat, deplasarea spre locul destinat, lichidarea neajunsurilor fizice, intelectuale, întoarcerea eroului, salvarea acestuia, dar și multe altele cu variațiuni de motive, acțiuni și atitudini. Există anumite funcții ce sunt atribuite doar anumitor personaje sau unui cerc de personaje prin acțiunile pe care le întreprind pe parcursul derulării momentelor subiectului².

Printre funcțiile preliminare ce se pliază personajului Kascei sau i se pot atribui ar fi: prezența acestuia în interdicția rostită fie de un adult copilului sau de soția frumoasă și înțeleaptă soțului său, Ivan (funcție prezentă în bâlina menționată *Ivan Godinovici* din secolul al X-lea, preluată în multe povești), apoi prezența acestuia în încălcarea interdicției prin informațiile distorsionate și întrebările puse eroului, precum și argumentele mincinoase sau chiar utilizarea unor mijloace supranaturale de a-l convinge pe erou de veridicitatea informațiilor. Aceste funcții sunt urmate de reacția eroului la propunerile și formele minciunii propuse de răuvoitor, acțiunea efectivă (îi aduce apă, mâncare, eliberarea), întrebările eroului despre natura reală a eroului negativ, Kascei, în una din ipostazele sale (om slab sau transformat în zmeu cu mai multe capete), aflarea informațiilor necesare de la soția sa sau de la slujitori, fie de la Baba Yaga (după ritualul de inițiere în lumea de dincolo prin îmbăiere, mâncare specifică și discuție) sau animale și elemente ale naturii, care îi sunt binevoitoare și-i împărtășesc informații în urma unor binefaceri.

Principalele funcții distinse de Propp, ce pot fi atribuite lui Kascei Nemuritorul, sunt acțiunile făcute cu rea-voință cu mai multe variante (răpirea soției, mamei, logodnicei, fiicei țarului sau, mai rar, a țaranului; răpirea unui mijloc fermecat sau ajutor al eroului; răpirea luminii; provocarea dispariției; transformări în pietre, bușteni sau copaci a potrivicilor;

¹ Владимир Пропп, *Морфология сказки*, Академия, Ленинград, 1928.

² Владимир Пропп, *op. cit.*, стр. 88-93.

porunca de a omorî; omorul; întemnițarea; amenințarea cu căsătoria forțată și îndeplinirea amenințării; amenințarea cu canibalism; declararea războiului; provocarea uitării celei răpite printr-un sărut fermecat), funcțiile specifice personajului care dăruiește ceva eroului principal („dăruitorul”), chiar dacă nu-i este favorabil sau nu-l agreează (încercări la care îl supune; întrebări; rugămintea eliberării sau a iertării; încercarea de a omorî eroul principal; lupta cu „dăruitorul” potrivit, lupta cu eroul malefic (lupta în câmp deschis; competiție, mai ales cu caii năzdrăvani de la Baba Yaga; jocul în cărți), biruința asupra lui Kascei sau pedepsirea acestuia (prin luptă, competiție, joc; fără luptă, prin aflarea secretului morții și găsirea acesteia „la rădăcina unui stejar bătrân dintr-o insulă îndepărtată, într-o ladă (de fier sau de lemn), într-un iepure, într-o rață, într-un ou” și, eventual, „în vârful unui ac”), urmărirea eroului principal (în zbor singur sau pe calul năzdrăvan; prevenirea eroului și amenințarea cu moartea în cazul altei încercări de a răpi soția și de a se întoarce acasă; încercarea de a-l epuiza pe erou și de a-l împiedica să pășească în lumea celor vii).

Unele funcții ale basmelor apar asimilate prin două forme diferite¹, cum ar fi spre exemplu urmărirea lui Kascei și lupta cu acesta, iar uneori formele capătă un sens nou, păstrând uneori sensul vechi, dat fiind faptul că funcțiile influențează alte funcții, rezultând episoade care nu se referă neapărat la răufăcătorul principal, Kascei, ci la alte încercări ale personajului principal.

Printre elementele basmelor ce ajută la coagularea subiectului, identificate de Propp, amintim motivațiile ce denumesc cauzele și scopurile personajelor, care-i determină să procedeze într-un fel sau altul.

Propp menționează faptul că aceleași acțiuni pot avea motivații diferite, iar acțiunile personajelor negative nu sunt motivate sau nu sunt spuse explicit în poveste (știm motivul pentru care Kascei răpește fete frumoase – fie pentru a le fi soț, fie pentru a le mânca), ceea ce ne poate face să credem că motivațiile, formulările explicite ale unor acțiuni nu sunt specifice poveștii.

Atribuțiile personajelor sunt cele care dau coloratură vie, frumusețe și forță de atracție poveștilor prin detaliile savuroase ce țin de sex, poziție socială și mai ales de aspectul fizic, detalii ce sugerează caracterul personajelor și joacă rolul de motivație intrinsecă pentru acțiunile săvârșite de acestea, mai ales în cazul lui Kascei și a Babei Yaga. Atribuțiile personajelor sunt schimbătoare din pricina unor factori ce țin de epos, de interacțiunea cu alte popoare, de contribuția fiecărui povestitor și de utilizarea anumitor motive pentru poveștile culte, motive ce revin în circulația poveștilor populare, îmbogățind povestea, împrăștiind-o și aducând noi atribuții personajelor principale. Aceste influențe noi umbresc unele atribuții și caracteristici din mitologia slavă sau contribuie la noi și neașteptate combinații, precum e schimbarea fizică a lui Kascei și multiplicarea acestora.

Studierea schimbărilor, mutațiilor, transformărilor survenite în ce privește atribuțiile personajelor este propusă de Veselovski și preluată de Propp prin urmărirea unor rubrici principale ce vizează înfățișarea și nomenclatura, caracteristicile apariției și locuința, dar și alte detalii specifice împreună cu lista funcțiilor deținute de personaj în derularea

¹ Владимир Пропп, *op. cit.*, стр. 74-79.

acțiunii. Există un canon al atribuțiilor personajelor internațional, național, dar și forme regionale ale acestuia (din Novgorod, Sibiria, Nord etc.).

Elementele mitologice, întrepătrunse cu elemente din cotidianul slav contribuie la completarea traiectoriei unui personaj cu rezonanțe arhaice dintr-o societate matriarhală, punând într-o lumină nouă aparentele contradicții în constituirea și diversitatea atributelor personajului Baba Yaga. Aspectele limbajului ce caracterizează personajul sunt modalități de analiză a statutului ontologic al acestuia, precum și a funcțiilor jucate în basmele populare rusești. Deși supralicând perspectiva lui Propp asupra evoluției personajului, putem susține că aceasta se dovedește a fi potrivită pentru revelarea aspectelor mitologice din basmele rusești în ce privește substratul și atributele personajului Baba Yaga, cât și referitoare la etapele constituirii acestui personaj malefic.

Referințe bibliografice

1. Abrudan, Elena, *Mit și semnificație în proza rusă*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2004.
2. Афанасьев, А.Н., *Русские народные сказки в 3 томах*, Москва, Наука, 1984-85.
3. Даль, В. И., *Толковый словарь*, том 4, Москва, Русский язык, 1982, стр. 672.
4. Danilov, Phe, *Dicționar de mitologie slavă*, Iași, Polirom, 2007, p. 185-187.
5. Давыдов, И. П., *Баня и Бабы Яги*, Вестник Московского Университета, Философия, 2001, № 6.
6. Иванов, В. И., Топоров В. Н., *Словарь славянской мифологии в 2 томах*, Москва, 1982.
7. Лаушнин, К. Д., *Фольклор и этнография*, Институт Этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, Наука, Ленинградское отделение, СССР, 1970.
8. Пропп, В., *Исторические корни волшебной сказки*, Москва, Лабиринт, 1998.
9. Пропп, В. И., *Мифология сказки*, Академия, Ленинград, 1928.

Universitatea Babeș-Bolyai
(Cluj-Napoca)

Buletin de lingvistică

*Nr. 12
Anul IX
2011*

Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 100 ex.

Magna-Princeps SRL
str. Corobceanu 24^a, Chişinău
tel./fax: 23-53-96

ISSN 1857–1948

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Institutul de Filologie

Buletin
de lingvistică

Nr. 12

Anul IX

2011

Chișinău